

CUARTO INFORME DE GOBIERNO 2007-2012.

U Kanp'éeel meyaj jala'achil 2007 tak 2012

Síntesis del Informe en Lengua Maya

U kóom ts'íibil ba'ax ku ts'a'abal ojéeltbil ich maaya

U k'iinilo'ob octubre ti' u ja'abil 2010

tak septiembre ti' u ja'abil 2011

BA'AX KU TAASIK

1. MEYAJ MANTATS' U TI'AL KAAJ	5
1.1 Meyajo'ob ti'al u xu'ulsa'al ba'axo'ob beetik u yantal óotsilil yéetel u beeta'al junp'éel tséel máak	5
1.2 U yantal keetelil	7
1.3 U yila'al ba'ax u k'áat maaya kaaj	12
1.4 U yila'al ba'ax u k'áat táankelemo'ob	16
2 NOJBE'ENTAL TI'AL U YANTAL JUMP'ÉEL NOJOCHIL YÉETEL KEETELIL	20
2.1 U tukulta'al ba'axo'ob kun meyajtbilo'ob	20
2.2 U kaláanta'al k-baak'paach	21
2.3 Ba'alo'ob unaj u yantal ti'al u beeta'al ba'alo'ob	24
2.4 Najo'ob	33
2.5 Potable ja'	38
2.6 Ba'axo'ob yan ti'al ka'anbesaj	43
2.7 Programa Mu'uk'a'ankuunsaj	45
2.8 BA'AXO'OB YAN TU YO'OLAL ELECTRICIDAD	46

3 U PEEKSILTA'AL JUNP'ÉEL TÚUMBEN BIX UNAJ U YANTAL TAAK'IN	49
3.1 Ba'axo'ob k'abéet u ti'al u yantal junp'éel ma'alob náajalil	49
3.2 U péeksilta'al u meyajta'al pak'alo'ob yéetel chuk kay	51
3.3 U taa wáa u bin xíimbal máak tu láak' tu'ux	55
3.4 Aj meyajob, u kúuchililo'ob meyaj yéetel meyaj	60
4 MEYAJO'OB TU YÉETEL MÁAKO'OB	64
4.1 Meyajo'ob tu yo'olal toj óolal	64
4.2 Áantaj ti' kaaj	67
4.3 U molayil toj óolal ti' u j-meyjilo'ob jala'achil	72
4.4 U beetchajal jump'éel ma'alob ka'anbesajil	76
4.5 Ba'alo'ob suuk u beeta'alo'ob	79
4.6 Deporte yéetel náaysaj óolil	84
5 U MU'UK'ANKUUNTA'AL JETS' ÓOLAL YÉETEL U BEETA'AL BA'ALO'OB TU BEEL	88
5.1 U jets' óolalil yéetel u kaláanta'al kaaj	88
5.2 U beeta'al meyajob u ti'al u ts'o'okol ba'atelil	92

6 MA'ALOB JALA'ACHIL	102
6.1 U túumbental bix unaj u beeta'al meyajo'ob u ti'al kaaj	102
6.2 U yila'al ba'ax u k'áat kaaj (jump'éel jala'achil ku yu'ubik t'aan)	112
6.3 Xuupo'ob ku beeta'al u ti'al kaaj	112
6.4 Bix u yantal taak'in	113
6.5 Saaskunaj yéetel u ts'a'abal ojéltbil xuupo'ob ku beeta'al	115
6.6 U ma'alobkuunta'al le meyaj ku beetchajal tumeen le jala'ach u ti'al kaajo'	122
6.7 Meyajo'ob ku beeta'alo'ob je bix u ya'alik alamj t'aane'	129
6.8 U ts'a'a bl ojéeltbil ti' kaaj le meyaj ku beetchajalo'	133

1. MEYAJ MANTATS' U TI'AL KAAJ

Gobierno del Estado de Yucatán
PODER EJECUTIVO
2007-2012

1. MEYAJ MANTATS' U TI'AL KAAJ

1.1 Meyajo'ob ti'al u xu'ulsa'al ba'axo'ob beetik u yantal óotsilil yéetel u beeta'al junp'éel tséel máak

Ichil le ja'aba' leyli úuch meyaj ichil le programa ku k'aba'tik Empleo Social tu'ux káaj u beeta'al 98 u p'éelal proyecto'ob ti'al u yantal ba'al jaantbil, u ti'al lelo' xu'up ocho millones 293 mil 828 pesos, ba'ax tu taasaj uts ti' 365 u túula l j-meyjilo'ob, ichilo'obe' 82 u túulale', xiibo'ob yéetel 283 u túulale', ko'olelo'ob.

Ichil le programa ku k'aba'tik Cobijar xu'up cuatro millones 509 mil 880 pesos ikil ma'anik chamarra'ob yéetel teep'o'ob, ba'ax tu taasaj uts ti' 910 u túulal nukuch wíiniko'ob, 31 mil 720 u túulal mejen paalalo'ob ku xooko'ob p reescolar yéetel primaria, yéetel ti' dos mil 207 ajchuk kay o'ob, tuláakale', ti' 17 u p'éelal méek'táankaajo'ob. U ti'al u beeta'al le chamaarra'obo' táakpaj míi 61 u túulal aj meyjulo'ob.

Tu yéetel u yáantaj kaaje' beetchaj ti' le ja'abil meyajá', dos mil 619 u j eejeláasil meyajó'ob tu'ux xu'up 17 millones 417 mil 114 pesos, ba'ax tu taasaj uts ti' 21 mil 637 u túulal máako'ob.

Tu yéetel le programa Maravillate con Yucatán xu'up 737 mil 938 pesos, ba'ax tu taasaj uts ti' mil 951 u túulal mejen paalalo'ob ti' 25 u p'éelal méek'táankaajo'ob. Le kúuchilo'ob bi no'ob xíimbatbilo'obo' Chichén Itzá, Lol Tun yéetel Uxmal, u jáa l káak'náabil k-lu'umila' yéetel u noj kaajil Jo' (Mérida).

Tu yéetel xan le programa ku k'aba'tik Cerca de Ti beeta'ab meyajó'ob taasab uts ti' 184 mil 196 u túulal máako'ob tu yo'olal junp'éel millón 286 mil 577 pesos.

Le Estancia Temporal para Grupos Vulnerables es lo que se llama y se quiere hacer para que los grupos vulnerables que están en el estado de Yucatán, en particular en las zonas rurales, tengan acceso a servicios de salud y atención médica. Se ha establecido un programa de atención médica que incluye la construcción de hospitales y clínicas, así como la adquisición de medicamentos y equipos médicos. El programa tiene un presupuesto de 28 millones 547 pesos, de los cuales se han gastado 2 mil 627 millones de pesos, lo que representa un avance del 9.2%. El programa se ha implementado en 15 municipios del estado, beneficiando a más de 100 mil personas.

Tu yéetel le programa ku k'aba'tik Empleo Temporal bo'ota'ab u meyajo'ob tres mil 703 u túulal máako'ob, máaxo'ob tu beetajo'ob meyajo'ob ti'al ma' u sen k'ast al le bejo'ob ti' 47 u p'éelal kaajo'obo ti' 25 u p'éelal méek'táankaajo'obo'. Ti' le meyajo'oba' x u'up dos millones 999 mil 430 pesos, ti' le a' junp' éel millón 10 pesose' ts'aabilak tumeen u jala'achil Yucatán yéetel junp'éel millón 999 mil 420 pesose' u jala'achil u noj lu'umiul Mexico ts'aej.

Tu yéetel taak'in ku taal ti' Fondo de Infraestructura Social Estatal (FI SE) túumbekuunsa'ab le sistema de riego ti'al u ts'í itsja'ta'al subfoliar ti' óoxp'éel unidaado'ob, le meyaja' beetchaj tu yéetel tres millones 558 mil 446 pesos, ba'as tu taasaj uts ti' 44 u túulal j-meyjilo'ob ti' u méek'táankaajilo'ob Akil yéetel Ticul.

Tu yéetel xan le programa Reconocer ku meyajta'al ti' noj kaaj, ku meyajtpajal tu méek'táankaajil Valladolid, t s'o'ok u taasaj uts ti' mil 800 u túulal nukuch máako'ob máanal 70 ja'abo'ob ti'ob, máax ti'ob k'u'ubla'aj áantajo'ob tu yo'olal 550 pesos láaj winaal. Tuláakale' tu chukaj 11 millones 880 mil pesos.

U ti'al u beeta'al u táa kpajal kaaj u ti'al u yut skiinta'al ba'alo'ob k'aastak ti' kaaje' beeta'ab yéete I mu'uk'ankuunsa'ab múuch'kabilo'ob u ti'al I elo' beetchaj muuch'kabilo'ob ti' le mejen kaajo'obo' tu'ux yan óot silil yéetel tu'ux jach yaan óotsililo' u ti'al u yiliko'ob bix unaj u táakpajalo'ob.

U ti'al ka'a mbesaj ti' le kaajo'ob o' be etchaj 245 u p'éelal múuch'kaanbalilo'ob t u yo'olal boon ti' nook', manualidades, u ka'ansa'al bix u meyajta'al estufa ecológica yéetel u láak' ba'alo'ob, tu'ux táakpaj cuatro mil 49 u túulal máaxo'ob.

1.2 U yantal keetelil

Bix u meyaj le Sistema Estatal para Prevenir, Atender, Sancionar y Erradicar la Violencia contar las Mujeres

Yucataane' leti' ichil le jayp'éel lu'umo'ob tu'ux ku béeykun sa'al le Ley de Acceso de las Mujeres a una Vida Libre de Violencia, u ti'al l'elo' yaan ti' junp'éel reglamento, junp'éel programa estatal yéetel Modelos de Atención, Prevención y Sanción de la Violencia contra las Mujeres.

Ku ts'o'okole' le Sistema Estatal para Prevenir, Atender, Sancionar y Erradicar la Violencia hacia las Mujeres en el Estado de Yucatán, ku much'ikuba'ob je'el bix u ya'alik u almaj t'aanilo', tu'ux ku táakpajal, je bix ts'íibta'anilo', u jala'achilo'ob le óoxp'éel m'uuk'ilo'ob y ano'ob wey t -lu'umile': Le múuch'kabila' beet chaja'an t u yéetel óoxp'éel mejen múuchkabilo'ob: Prevención, Atención yéetel Sanción.

Le meyajto'ob beeta'abo'ob u ti'al u kajt al le ko'olel o'ob x-ma' loo bilo' m'úul beetchaja'an tu yéetel le ja'alachilo', Academia yé etel Sociedad Civil u ti'a l u kaláanta'al ma' u lobita'alo'ob, u yila'al b a'ax beet a'ab ti'ob yéetel u beeta'al u bo'ota'al si'ipilil u lobita'alo'obe', ts'o'ok u t aasik ba'alo'ob ma'alobtako'ob, junp'éel chíikil ti' lelo' leti' tu'ux ku kiinsa'al ko'olelo'obo', ka'alikil tu láak' lu'umo'ob táan u ya'abtale', weye', ti' le ts'ok ja'abo'oba' ts'o'ok u yéemel. Je bix u ye'esik daato'ob ti' INEGI, Yuca taane' leti' yan tu t s'ook kúuchil ti' le lu'umo'ob tu'ux ku kiinsa'al ko'olelo'obo'.

U múuch'kabil wey yucataane' u ti'al u yila'al yéetel u kal'ñaanta'al ma' u lobilta'al ko'olel

Ichil le meyajo'ob be eta'abo'ob ti'al u yila'al ba'ax be eta'an ti' le ko'olelo'obo', tu yéetel le Red Estatal de Atención y Prevención a la Violencia de Género tu'ux yan 12 u p'éelal múuch'kabilo'ob t i' u jee jeláasil méek't áankaajo'obe' ts'o'ok u ts'aiko'ob áantaj ti' 2 mil 303 ko'olelo'o b lobit a'ano'ob, be y xan 4 mil 983 u jeejeláasil servicio'ob tu'ux ku ch'a'abal u paach, u máansa'alo'ob tu'ux unaj yéetel ti' trabajo social. Le ba'axa' na'ak junp'éeel 9.7%, ti' le ja'ab máano'.

Le ka káaj u meyaj le jala'achila' tu yéetel le Red Estatal de Atención y Prevención a la Violencia de Género, u miilil ko'olelo'ob ts'o'ok u jáawal u cha'ik u lobita'alo'ob ya'ab u jeejláasil bixij, lela' ku páaj tale' diosbo'otik t i' le áantaj ku ts 'a'abal ti'ob t i' servicios psicológicos ku ts 'aik IEGYo', yeéetel le ba'axa' t s'o'ok u yilpajal ba'ax loobil le be eta'an ti'obo' y éetel bix u lobiltik u tuukulo'ob y éetel leti' u páajtal u kuxtalo'ob tu juunalo'obo', beya' xóot' le circ uloil u lobita'a lo'obo', beya' anchaj junp'éeel jets' óolal ti'ob.

Le ba'ax yan u yil yéetel juridicoo' ts'a'ab dos mil 688 áantaj ti' ko'olelo'ob tu yo'olal u lobita'alo'obo', u t i'al lelo' t s'a'ab seis mil 758 me yajo'ob tu'ux ch'a' pachta'ab, máansa'ab tu'ux unaj bey xan tu yiknaal trabajo social, te'el ja'aba' le áantaj ts'a'ab ti' le ko'olelo'oba' na'ak junp'éeel 15.4% kéen ti' le ja'ab máano'.

Tu yéetel le meyajo'ob tu beetaj le Red Estatal de Atención y Prevención a la Violencia de Género yan tu yáanal u t'aan u jala'achil Yucataane', u miilil ko'olelo'ob jáaw u lobita'alo'ob tu yo'olal ma' tu ts'a'abal taak'in ti'ob wáa u tse'elel ba'al u ti'alo'ob. Le meyaj tu beetaj le abogaado'ob x-ma bo'olil ti' le IEGYo' leti'ob beet u t s'a'abal janal, ma' u tse'elel u yootocho'ob yéetel u k'ajóo Itiko'ob yéetel u béeykunsiko'ob le páajtalilo'ob yan ti'obo'.

U ti'al u yantal keet elil ichil xiibo'ob yéetel k'o'olelo'obe', le jala 'achila' ts'o'ok u káajsik meyajo'ob u ti'al kaaj, tu'ux ku táakpajal xiibo'ob yéetel ko'olelo'ob u ti'al u ka'ambesajil le múul kajtal x-ma' ba'atelilo'. Ku ts'o'okole' bejla'e' yaan junp'éel Red Estatal de Atención a Hombres máaxo'ob taak u p'atiko'ob ba'ateilil.

Le Centro de Atención y Reeducción para Hom bres que Ejercen Violencia en el Estado, tu ts'aj psicológica áantaj ti' 685 u túulala xiibo'ob, ichilo'obe' junp'éel 18% yaan ti'ob ichil 20 tak 24 ja'abo'ob, 18% yaan ti'ob 35 tak 39 ja'abo'ob, yéetel junp'éel 15% yaan ti'ob 30 tak 34 ja'abo'ob.

U yokesa'al le paakat ti'al u yantal jump'eeel keetelil ichuil xiib yéetel ko'lel ichil Manual de Planeación, Programación y Presupuestación 2012.

Le Secretaría de Planeación yan tu yáanal u t'aan le jala'achila', tu yéetel Instituto para la E quidad y Género de Yuc atán, t u y okesajo'ob ichil le Manual de Planeación, Program ación y Presupuestación 2012, mey ajo'ob unaj u beeta'al u ti'al xiibo'ob yéetel ko'olelo'ob, le ba'ax je'ela' leti' e'esik Yucataane' leti' yáax ti' le lu'umo'ob y ano'ob Mexico tu'ux ku y okesa'al taak'in u ti'al le mey ajo'ob kun beetbilo'ob tu yéetel xiibo'ob yéetel ko'olelo'obo'.

Tak t u winaalil septiembre ti' u ja'abil 2011, yáax juntéen ti' junp'éel jala'achila', maanal ti' 10 u p'éelal molayo'obe' tu táakbesajo'ob ichil le meyajo'ob ku tukultik u beetiko'ob tu ja'abil 2012, meyajo'ob unaj u beetiko'ob tu yéetel xii bo'ob yéetel ko'olelo'ob.

U mu'uk'anskunspajal u meyajil u beeta'al pik'ilju'un tumeen IEGY

Beeta'ab xan ti' le ja'aba' le revista ku k'aba'atik Alas de Mariposa. Le ka káaj u jóok'ol t u ja' abil 2 008, ts 'o'ok u ts'aik daato'o b, m uch'kíinta'ano'ob wáa jatsa'antako'ob, kóom kinsa'ano'ob ku cha'iko'ob u yila'al bix yanik le k'o'olelo'ob

yéetel xiibo'ob wey tu lu'umil Yucataane', lela' ku t'aano'ob tu yo'olal u jeejeláasil ba'alo'ob ku taasi k xan junp'éel m eyaj beeta'ab t u'ux mola'ab le da ato'ob k u t'aano'ob tu yo'olal bix u yila 'al bix yanik le ko'olelo'ob ti' le k'iino'oba', tu'ux ku ye'espajal x an le almaj t'aano'ob ts'o'ok u k'éex elo'ob ku t'aano'ob tu yo'olal u lobita'al ko'olelo'obo'.

Tu yéetel le t uukul je'ela' jóok'esa'ab óo xp'éel n úmero ti' l e Revist a Alas de Mariposa, tu'ux le ka káaje', jo'op u t'aan tu yo'olal k eetelil ichil xiibo'ob yéet el ko'olelo'ob, bey xan tu yo'olal ka u kaláantuba'ob kéen anak ba'al u yil xiib yéetel ko'olel, ka'ambesaj, ko'olelo'ob tu'ux ku meyajo'ob, u t s'a'abal ba'ax u ti'al m áak, táankelemil ku paakat u ti' al keetelil ichi l xiib yéetel ko'olel, Bicentenario de la Independencia y el Centenario de la Revolución Mexicana, medios de comunicación tu'ux k u t áakbesiko'ob xiibo'ob yéetel ko'olelo'ob yé etel "Arte y Cultura con perspectiva de género".

Le Instituto para la E quidad y el Género (IEGY) tu beetaj junp'éel u meyajil xak'al kaaxan u ti'al u yokesik ichil le meyaj ku beetik l e jal a'achila', bey x an u ti'al u beetchajal meyajo'ob u ti'al u yil a'al ko'olelo'ob lobi ta'ano'ob yéetel u yila'al u beeta'al meyajo'ob ti'al ka jáawak u lobita'alo'ob .

U máansa'al programa ti' radio ku k'aba'atik Cuestión de Género

U p'a'atal u lobita'al ko'olel, u yila'al ka meyajtaj u láak' junp'éel túumben kuxtalilk tu yéetel tsikbaal. Tu yo'olal le lo' le m edios de c omunicaciono'obo' jach k'abéeto'ob ti'al u peektsiltiko'ob junp'éel kuxtalil x-ma' ba'atelil, tumeen maanal ti' 500 m il m áaxo'ob ch'enixikintiko'ob radio ts 'o'ok u yoksa'al t u tuukulo'ob le uts ba'alo'oba'.

Ti' le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' u jala'achil ti' le túumben ya'abilila' tu máansaj 52 u téena l le programa ku k'aba'tik Cuestión de Género, l e je'ela' ku

máansa'al tuláakal saabado'ob láas 12 k'iin ti' Cabina W Radio ti' 90.0 F.M. yéetel ti' 810 A.M. Sistema Rasa.

Meyaj ku k'aba'atik Pa que te llegue

U j áawal u lobi ta'al l e ko'olelo'obo ' ma' tun bée ytal wáa ma' tu náajaltik u taak'ino'ob leti'ob, bey xan ka p áajchajak u táakpajalo'ob ti' tulá akal servicio'ob u ti'al kaaj, ka anak xan leyi' le páajtalil ti'obo', bey xan junp'éel ma'alob kuxtalil.

U t i'al u yantal junp'éel m a'alob k uxtal t i' le ko' olelo'ob t u yo'o lal t oj óolal, ka'anbesaj, u janalo'ob, u páajtalil u meyajo'ob ichil u láak' ba'alo'obe', beetchaj le programa ku k'aba'atik "Pa' que te llegue". Ichil le prograamaa' beetchaj 30 Ferias de Oferta Institucional ti' le meje n kaajo'ob jach náach y aniko'ob ti' le k-lu'u mila' u ti'al u bisa'al tu yiknaalo'ob le meyajo'ob ku beetik le federeaal molayilo'ob yéetel le estatal molayilo'obo'.

Tu yéetel le múul m eyaj jo'olbesa'an tumeen IEGY tu yéetel le 42 enlaceo'ob ti' u jeejeláasil u molayilo'ob le federal yéetel estatal jalachilo'obo', áanta'ab tu' yéetel u jeejeláasil program a'ob yéetel u jee jeláasil m eyajo'obe' m aanal ti' 1 1 mil ko'olelo'ob jach óotsil kuxliko'ob.

U muuch'kabil ku yilik chéen meyajo'ob tu yo'olal ko'olel ti' Comité de Planeación del Desarrollo del Estado (COPLADE)

Ichil le s ubcomnité Especial de la M ujer ti' COPLADE il a'ab u t áakbesa'al meyajo'ob u ti'al xiibo'ob yéetel ko'olelo'ob ichil le meyajo'ob kéen u b eeto'ob tu ja'abil 2012.

Ts'a'ab k'ajóoltbil junp'éel plataforma electrónica ku k'aba'atik Mecanismo Estatal de Seguimiento de la Incorporación de la P erspectiva de Género en la Políticas

Públicas, MESIPEG(www.mesipeg.com) lela' ts'o'ok u cha'ik u yokesa'al u tuukulil u táakbesa'al meyajob tu yo'olal ko'olelo'ob ichil le meyajob keen beeta'ak t u ja'abil 2012 tumeen u molayob ku meyajob u ti'al kaajo'.

Ichil le federal yéetel le estatal molayo'obo' 25 u p'éelale' ts'o'ok u ya'a liko'ob u k'áato'ob táakpajal ti'al u beetchajal junp'éel diagnostico ti'al u yila'al wáa suuk u beeta'al meyajob tu'ux ku táakbesa'al ko'olelo'ob.

1. 3 U yila'al ba'ax u k'áat maaya kaaj

U ti'al u nats'ikubáa tu yiknaal le kaajo', beet chaj junp'éel cortometraje ich maaya t'aan u ti'al u ts'a'abal k'ajóoltbil le páa jtalil yan ti' maaya ko'ol elo'ob yéetel ti' maaya paalalalo'obo', bey xan u almaj t'aanil ma' u beeta'al junp'éel tséel le kaaja'.

Tu winaalil julioe' k'u'ub u certificado interprete'ob-traductooro'ob ti' maaya t'aan, ts'a'ab xan k'ajóoltbil u noj almaj t'aanil Mexico suta'ab ich maaya t'aan, 19 u túlal máak xan k'u'ub u ju'un il tu'ux ku ya'alik u kanmajob meyaj. Ku ts'o'okole' beeta'ab junp'éel tsikbaal tu k'aba'taj Diversidad Lingüística, te'ela' táakpaj 250 u túlal máako'obj.

Ichil le ja'ab meyaj beetchaj junp'éel meyaj tu k'aba'taj: Escúchame, Mírame y Créeme, un Acercamiento a la Problemática del abuso Sexual Infantil en las Comunidades Mayahablantes del Estado de Yucatán. Ku ts'o'okole' filmarta'ab xan junp'éel medimetraje le yli' tu yéetel le k'aba' ts'o'ok u ch'achi' itpajalo', ba'ax ku saasilkuuntik tuukulo'ob yan tu yo'olal bix u beetik u yoolal máak ti' ko'olel wáa xiib ma' u k'áati'.

Dzidzantún, Dzoncauich, Hocabá, Maní, Motul, Muxupip, Oxkutzcab, Sanahcat, Suma de Hidalgo, Tekal de Venegas, Tekax, Timucuy, Valladolid y Xocchel.

Beeta'ab 103 u p'éelal tsikbalob yéetel múuch'meyajob tu yo'olal páajtalilob yan ti' wíin ik yéetel jets' t'aano'ob ti' maaya kaaj, te'ela' táak paj mil 226 u túlal mejen paalalob, táankelemob, nukuch máako'ob yéetel u jala'achilob kaajob ti' u méek' táankaajilob Bokobá, Cacalc hén, Cansahc ab, Cuzam á, Dzidzantún, Dzoncauich, Hocabá, Maní, Motul, Mux upip, Oxkutzcab, San ahcat, Suma de Hidalgo, Tekal de Venegas, Tekax, Timucuy, Valladolid yéetel Xocchel.

U ti'al u yila'al ba'ax u k'áat maaya kaaj ichil le t'aan suuk u beetiko', Indemayae' tu meyajtaj leyli' le prog rama ku k' aba'atik Form ación y Capacita ción en L engua Maya ti' m áaxobob ku m eyajobob ti' molayobob u ti'al kaaj yé etel ti' j e máa x u k'áato'obe'. U ti'al le lo' ts'áapaj wakp'éel ka'anbesajobob: jo'p 'éele' ti y áax nive l yéetel junp'éel ti' ka'p' éel niveli'. Tuláa kalo'obe' táakpaj 107 u t úlal m áak, ichilobe' 43 u t úlale' ma' t u meyajobob ti' mo la'ayilob, 21 u túlale' u xoknáalilob Facultad de Derecho ti' Universidad Aut ónoma de Yuca tán, u yalab 43 u túlalob, u j-meyjulilob Sistema para el Desarrollo Integral de la Familia (DIF Yucatán) Centro de Readapta ción Social (Cere so Femenail) yéete l Hos pital Psiquiatrico, ti 'le ts 'ok kúuchila' ts'o'okesa'ab le ka'p'éel ni vel kaanbalilo', beorae' ts'o'ok u káajsikobob le óoxp'éel yéetel u ts'ok nivelo', lela' junp'éel noj ts'a óolal ti' u m eyjulilob le molay a' u t i'al u páajt al u na'atiko'ob ba'ax u k'áat u y a'al le mayaa'ob k'oja'ano'ob ku bino'ob te'el Hospitaala'.

Je bix tulá akal ja'abe', le 21 ti' febrero m áano' k'iimbesa'ab U Máank'iinal Maaya T'aan, le meyajaj je 'ek'ata'ab t u noj k aajil Itzmal, tu'u x táakpaj 500 u túlal máako'ob. Tu noj kaajil Jo'e' ti' k'a 'al le meyajaj, ba'ale' táanile' be etchaj junp'éel múuch' maaya ts'o'okolbeel, te'ela' táakpaj mil 500 u túlal máaki'.

Ichil le ja'abil m eyaj ku ts'a 'abal k'aj óoltbila' ch'a'ab u paach u meyajajta'al le campaña ku k'aba'atik Paalal e' y aan Tio 'ob u T' aanil (Los Niños Tienen la Palabra) lela' u ti'al mejen maaya paalalobob u ti'al u mu'uk'a'ankuunsikobob yéetel

u ch'impoltiko'ob u ch'i'ibalilo'ob, ba'axo'ob suuk u beetiko'ob, bey xan u t'aano'ob, lelo'oba' tu yéetel u jeejeláasil meyajó'ob u miatzil maaya kaaj, báaxal ketlaamo'ob yéetel ti' ka'anbesajo'ob. Beeta'ab 12 u p'éelal meyajó'ob tu'ux táakpaj dos mil 764 mejen paalalo'ob ti' u najilo'ob xook ti Educación Indígena ti' u méek'táankaajilo'ob Chacsinkín, Chocholá, Huhí , Hunucmá, Kopomá, Oxkutzcab, T ecoh, Tim ucuy, Temax yéetel Valladolid.

U ti'al u yáantal tuláakal le máaxo'ob ku t'aniko'ob maayao', Indem aya , yan t u yáanal u t'aan jala'achile' tu xupaj 334 mil 255 pesos u ti'al u ts'a'abal 375 u p'éelal áantajo'ob tu yo'olal toj óolal. Tu yé etel le áantaja' ku yáanta'al le máaxo'ob óotsiltako'obo' ti'al ma' u sen xuupo'ob tu yo'olal u toj óolalo'ob ikil u bo' otiko'ob u yila'alo'ob, u manik u ts'aako'ob ti' segundo nivel oncológico, radioterapia wáa ti'al u xo'otolo'ob.

Ichil le programa ku k'aba'tik Mejora Alimentar ia para las Comunida des Mayas, ila'ab ba'ax k'abéet ti' mejen paalalo'ob ma' u ts'áa 6 ja'abo'ob ti'ob i' yeéetel ti' yo'om ko'olelo'ob, ichil tulá akalo'obe' ila'ab 313 u túulala mejen paalal ti' 252 u p'éelal kúuchkabaalilo'ob ti' 15 u p'éelal mé ek'táankaajo'ob ti' u lu'umil Yucataán, ichilo'obe': Bu ctzotz, Chemax, Chichimilá, Cun cunul, Cuza má, Espit a, Homún, Maxcanú, Oxkutzcab, Tecoh, Tekax, Temax, Tixméhuac, Umán yéetel Valladolid.

Ichil le programa ku k'aba'tik Mi Nacionalidad, ila'ab u beetchajal mil 208 tramite'ob u ti'al asesoría, u su'utul ichil u l áak' t'aan meyajó'ob, u jaajkunt a'al yéetel u jóok'esa'al u ju'unil síijik m áako'ob k aja'ano'ob táan xel t u'ux, beya' u pa alal le yucateeko'ob sijnaa lo'ob t áanxel tu'uxo' ka anak u páaj talil t i'ob t i'ob u táakpajalo'ob ti' le prograama'ob yan wey t-lu'umila'. Le máaxo'ob áanta'abo'obo' ti' u taalo'ob ti' u méek'táankaajilo'ob Merida, Oxkutzcab yéetel Tizimin.

Ichil pe programa ku k'aba'tik Inversión Familiar Regresar, ba'ax ku kaxa antik u ts'aik áantaj ti' le k-éet lu'umilo'ob ku bino'ob meyaj Estado Unidos ku jóok'sa'alo'ob te'elo', y éetel wá a y aan u t uukulil ti'ob u beet iko'ob wáa ba' ax meyajilo'ob tu kaajalo'ob, beya' ka anak u suut toj u yoolo'ob yéetel tu beelil k-éet lu'umilo'obo'.

Ti' u winaalil di ciembre, te'el Centro Vacacional del Instituto de Seguridad Social del Estado de Yucatán (ISSTEY) anchaj junp'éel múuch' meyaj ichil le máaxo'ob táan u kaláantik u taak'ino'obo', te'ela' táakpaj 24 u túlal máaxo'ob jo'olbesiko'ob ti' 14 u jeejeláasil múuch'kabilo'ob beetchajo'ob tu ja'abil 2010.

Ku ts'o' okole' beetchaj u láak' 6 u p'éelal múuch'kabilo'ob ti' le aj kalan t'aaki'ino'obo', beya' tu chukaj 20 u p'éelal le múuch'kabilo'obo', ba'ax ku ts'aik uts ti' 280 u túlal máaxo'ob ti' u méek'táankaji lo'ob Cacalchén, Cantamayec, Chocholá, Halachó, Homún, Hunucmá, Kaula, Maxcanú, Mérida, Sanahcat, Tetiz, Tinum, Tixkokob, Tixméhuac yéetel Umán.

U ti'al u yantal taak'in ti'ob yéetel u ti'al u kanik u kalá anto'obe' ts'o'ok u mo'olol PET, ichil le kaajo'ob táakpajo'obo' ts'o'ok u cha'ik u ya'abtal taak'in u kaláanto'ob. Ichil le túumben múuch'kabilo'obo' junp'éele' yaan ti' 24 u túlal mejen paa lalo'ob ti' u méek't áankaajil Tixkokob, leti'obe' ts'o'ok u k áajal u kanik u kaláant u taak'ino'ob.

Beeta'ab u ye'esajil meyajk'abo'ob tu k'aba'ataj U Wayak'il Mayab, tu'ux tu bisaj u meyaj yéetel tu'ux tu konaj u meyajo'ob le aj meyajk'abo'obo'. Ichil le k'iino'ob je'ela' beeta'ab 16 u jeejeláasil e'esajilo'ob ti' u jeejeláasil kúuchilo'ob ti' u noj kaajil Mérida wáa Jo', óoli' je bix Explanada de la Secretaría de Educación, Callejón del H. Congreso de l Estado, Salón de Exposiciones del Siglo XXI, tu lu'umil Campeche yéetel ti' u feraiil Xmatkuil.

1.4 U yila'al ba'ax u k'áat táankelemo'ob

U ti'al u páajtal u beeta'al ma'alob meyajobe' le Secretaría de la Juventud tu jóok'esaj ti' Diario Oficial del Gobierno del Estado, le 18 ti' enero ti' u ja'abil 2011 le Programa Especial de Juventud 2007-2012. Le ju'una' ku ya'alik ba'ax bejil unaj u bisa'al yéetel ba'ax meyajil unaj u beeta'al ti'alu ma'alobtal bix yanik u táankelemilo'ob u lu'umil Yucataán, le ba'ax je'ela' ti' u taal xan ti' Plan Estatal de Desarrollo 2007-2012. Te'ela' ti' u taal óo xjaats ba'ax yo'olal kun úuchul meyajobi': Nivel de Vida y Oportunidades de Desarrollo del Joven, Respeto a los derechos de los jóvenes y Acceso a la justicia y Participación social.

U ti'al u yéemel ja ytúul táankelemo'ob ku kíimilo'ob ti' accidentee' ti' kis buuts'o'obe' tu yo'olal le káaltalilo', Sejuvee' tu ts'áaj ja yp'eel kúuchil o'ob ti'al u t'oxol volante'ob tu'ux ku ya'ala'al "Esto pasa" ba'ax ku yúuchul, le ba'ax je'ela' k'uch ti' 3 mil u t'úulal táankelemo'ob ti' kaajo'ob tu'ux jach ya'ab u yúuchul le loobo'obo'.

Ichil le meyaj beetchaj ku k'aba'tik "Yo me cuido", lela' u ti'al ma' u yo'omchajal ko'olel ma' u k'áati' yéetel ma' u páak'al k'oja'anil ti'ob tu yo'olal o yokesikuba'ob tu yéetel xiib, le Secretaria de la Juventud tu beetaj junp'eel noj meyaj tu'ux táakpaj 5 mil u túulal táankelemo'ob ti' junp'eel tsikbaal taal u ts'áa juntúul máak ku meyaj tu televisión ku k'aba'atik Kristoff.

Ichil le ja'abil meyaj t'áan u ts'áapajal k'ajóoltbila', k'u'ub le chíimpoolal ti' táankelemo'ob ku k'aba'tik "Premio Estatal de la Juventud" ti' táankelemo'ob ma'alob meyaj u beetmajo'ob ti' u jeejeláasil ba'alo'ob. Ichil le máaxo'ob náajalnajo'obo' ti' yan Leandro Rogelio Suate Carrillo tu yéetel Guillermo Cordurier Maruri ti' u jaat salil Actividades Académicas; Mariangel Blanco Chalé

junp'éeel m'úuch'meyaj) ti' Pre servación y Desarrollo Cultural, Amely Aye lin Dzul Guillermo ti' Actividades Productivas, Jorge Antonio Tzec Interián ti' Labor Social. Diana del Rosario Pas trana Ce rvantes ti' Prot ección al Medio A mbiente yéetel José Eduardo Cervera Osorio ti' Actividades Artísticas.

K'ub xan le "Pr emio Estatal de la Juventud Maya", lela' junp'éeel c hiiñpoolal ku ts'a'abal ti' maaya t áankelemo'ob ku beetiko'ob m eyaj ku nojbe'enkuunsik k-ch'i'ibalil. Le máaxo'ob náajalnajo'obo' leti' lelo'oba': María Isabel Magaña Cobá ti' Preservación de los Recuro s Natur ales y Medicina Tradi cional. Jos é An tonio Acosta Bacab ti' Educación y Desarrollo Comunitario; Carlos Gerarado Cituk Maza ti' Pre servación y Desarr ollo Cultural, Santos Cosme Damián Poot Can ché ti' Derechos Mayas yéetel Jaime Gaspar Cuxim Bacab ti' Innovación Artesanal.

U ts'ok ka'ja'aba' k'u'ub xan le Premio Na cional de Poesía Jó ven Jorge Lara, te'ela' t áakpaj 190 u túulal táankelemo'ob wey tu lu'umil Mexicoe'. Le máaxo'ob náajalnajo'ob ti' le jaatsalil A, máaxo'ob yan t i'ob 12 t ak 18 j a'abo'obe' Victor Carnavali Ramirez, Omar Antonio Blas Sierra yéet el Irma Torregrosa Castro, ti u jaatsalil B, ti m áax ti 'ob yan 19 t ak 29 ja' abo'obe' náajalnajo'ob Beat riz Pérez Pereda, Fabian Emmanuel Rivera Juárez yéetel José Armando Pacheco Barrera. Ti' le ja 'ab je'ela' máan junp'éeel 43 % táankelemo'ob táakpajal kéen ti' le ja'ab máano', beya' k'a'am meyaj o'ob ti' u jeejeláasil luumilo'ob wey Mexicoe'.

Anchaj u yéeytáambalil máa xo'ob kun táakpaja lo'ob ti' le program a ku k'aba'tik Poder Joven Radio, te'ela' t áakpaj 250 u túulal táankelemo'ob ti'al ka páajchajak u yéeya'al le máaxo'ob kéen u beeto'ob le programa ti' radio yéetel le máaxo'ob kun t'aano'ob ti' u pr ograma le Sejuveo'. Ti' le ja ytúul t áakpajo'oba' yéeya'ab 25 u túulale' t i'al u ts'aiko'ob k'ajóo ltbil meyaj o'ob ti' Estación de Radio: A tomo 96.9, Candela Valladolid, Radio Universidad, W Radio yéetel Ultra 89.3.

U ti'al u péeksilta'al le ka'ambesaj ichi I le táankelem o'ob wey Yucataane', ichil le ja'ab meyaj k u ts 'a'abal k'ajó oltbila', Sejuvee ' tu ts'aj m il 3 09 beca'ob wáa áantajo'ob, ti' le buka'aja' 704 ts'a'a b u ti'al nivel básico y éetel ti' nivel superior ti' bo'olbil najilo'ob xook. Ti' le nivel básico le molaya' tu ya'alaj u ts'aik 125 u p'éelali', ba'ale' tu ts'ooke' tu ts'aj 53 beeca'ob, u ti'al nivel técnicoe' tu ya'alaj u ts'aik 200 u p'éelali', tu ts'ooke' tu ts'aj 168 u p'éelali', u ti'al ni vel medio superiore tu ya'alaj u ts'aik 695 u p'é elali', t u ts'ooke' t u ts'aj 3 81 u p'ée lali', j e'el t úun u t i'al nive l superiore' tu ya'alaj u ts'aik 289, ti' le buka'aja' tu ts'aj chéen 102 u p'éelali'.

Tu yéetel le program a ku k'ab a'tik Emprender t s'a'ab áantaj ti' 189 meyaj o'ob ku tukultik u b eetik táankelemo'ob, tu y o'olal le ba'axa' xu'up 5 m illones 419 mil 15 6 pesos. U ti'al túun Empr ender Universiterioe' xu'up 850 m il pesos, u ti'al Emprender Rural xu'up 77 mil 156 pesos yéetel u ti'al Emprender abiertoe' xu'up 4 millones 392 mil pesos. Le ba'a x ts'o'ok u ch'achi'itpajalo' meyajnaj ti'al u yáant al ka'p'éel, catorce y éetel 173 u p'éelel u je ejeláasil meyaj o'ob. Ichil le programa k u k'aba'tik Coraza Juvenil, Secretaría General de Gobierno' tu xupaj 100 mil pesos u ti'al xan u ts'aik áantaj ti' táankelemo'ob taak un meyaj o'ob.

Le ba' ax ku p'atik le programa ku k'aba'tik Incubar, 37 u jeejel áasil meyaj o'ob ti' táankelemo'ob ts'a'ab áantaj t i'ob u ti'al u yan tal u m uuk' u beetiko'ob junp'éel ma'alob meyaj, u ti'al lelo' k'abéetchaj 870 mil pesos. Le programa je'ela' beetchaj tu yéete l Universidad Te cnológica M etropolitana tu'ux xu'up 5 70 m il pesos, t u yéetel Universidad Anahuac xu'up 240 mil pesos yé etel Universidad Tecnológica Regional del Sur xu'up 60 mil pesos.

Ichil le u jaats meyaj o'ob ku beeta'al u ti'a l u m a'alobtal u kuxtal táankelemo'obe', Sejuvee tu ts'aj Tarjeta Poder Joven, le tarjetaa' ku ts'aik u páajtalil u yéemsa'al u tojol ba'alo'ob ti' le táankelemo'obo', óoli' je bix ti' u najilo'ob koonol, u kúuchilo'ob cha'an, janal yéetel tu'ux ku ko'onol n ook', ichil u láak'o'ob. Ichil le ja'ab meyaj ku

ts'a'abal k'ajóoltbila' k'u'ub mil 99 tarjeta'ob , ti' lelo'oba' 518 u ti'al xiibo'ob yéetel 581 u ti'al ko'olelo'ob. Ti' tuláakalo'obe' junp'éel 39% tu taasaj uts ti' táankelemo'ob kajana'no'ob Mérida wáa Jo' yéetel j unp'éel 61% leti' l e yano'ob ti' u láa k' méek'táankaajo'obo'.

Wey Yucataane' beetchaj junp'éel múuch' meyaj tu k'aba'ataj Reunión Regional de Coordinación d e Espacios Pod er Jóven en Yuca tán tu'ux tá akpaj 30 u túulal máako'ob ku taalo'ob ti' u lu'umilo'ob Campeche, Tabasco yéetel Quintana Roo.

2. NOJBE'ENTAL TI'AL U YANTAL JUMP'ÉEL NOJOCHIL YÉETEL KEETELIL

Gobierno del Estado de Yucatán
PODER EJECUTIVO
2007-2012

2 NOJBE'ENTAL TI'AL U YANTAL JUMP'ÉEL NOJCHIL YÉETEL KEETELIL

2.1 U tukulta'al ba'axo'ob kun meyajtbilo'ob

Tu yé etel Secretaría de Planeación y Presupuestos, le uja la'achil u lu'umil Yucataane' tu ts'aj ase soría y éetel ka'ambesaj ti' máaxo'ob ku meyajto'ob ti' le méek'táankaajo'ob u ti'al kaajo', u ti'al u kanik u beeto'ob u meyajtu be elil le taak'in ku ts'a'abal tumeen federación ti' le Fondo de Aportaciones para la Infraestructura Social yéetel Fondo de Aportación para el fortalecimiento de los municipios, le ka'p'éela' ti' u taalo'ob ti' Ramo General 33. Ts'a'ab xan ka'ambesaj ti'ob u ti'al u kanik u beeto'ob u meyaj le Portal Aplicativo yan ti' Secretaría de Hacienda, te'ela' ti' u naj u táak pajal le Programa Operativo Anual Municipal, u beetchajal yéetel u much'kiinta'al le expediente tecnico'obo'.

Beya' ichil le ja'abil meyeja ku ts'a'abal k'ajóoltbila' 424 u j-meyjulo'ob u ti'al kaaj ti' le 106 u p'éelal méek'táankaajo'obo' táakpajo'ob ti' jo'p'éel múuch'kaanbalil ts'a'ab tu'ux ch'a'chi' itpaj le ba'axo'ob ts'o'ok u yáax a'alpajalo'. Ti ju junp'éel ti' lelo'oba' k'abéet u ya'alpajale' táakpaj u ja la'achil le méek'táankaajo'obo', u tesoreero'ob, u sindico'ob yéetel u jo'olpópil meyajto'ob ku beeta'alo'ob ti' le méek'táankaajo'obo'.

Ichil le Comité de Planeación para el Desarrollo del Estado beetchaj 43 u p'éelal much'táambalo'ob ti' le wakp'éel subcomite sectorial yano'obo', te'ela' táakpaj 476 u túulal máako'ob. Ku ts'o'okole' beetchaj 84 u p'éelal much'meyajo'obe' tu'ux táakpaj 441 u túulal máako'ob. Ichil le much'táambal beetchajo'oba' ts'o'okesa'ab yéetel éejenta'ab u jóok'esa'al ti' Diario Oficial del Estado le programa'ob ku k'aba'tiko'ob: Programa de mediano Plazo de Fomento Turístico, de Fomento Industrial, Comercio y Servicios de Educación y éetel le Programa Especial de Reforma Regulatoria.

Tu yo' olal le subcom ité especialo' obo', beetchaj bolonp'éeel much'tambal ichilo'ob yéetel 32 u p'ée lal múuch'meyajo'ob. Ichil le múuch'meyajo'oba' beeta'ab y éetel éejenta'ab le Programa Especial de la Juventud u ti'al ka jóok' esa'ak ti' Diario Oficial del Estado le 18 ti' enero ti' le 2011.

U meyajil u beeta'al yéetel u yila'al bix u bin u jeejeláasil meyajo'ob wey t-lu'umile'

U ja'atsal le taak'in kéen u xup u jala'achil u lu'umil Yucataane' ts'o'ok u cha'ik u yilpajal chúuka'an le meyajo'ob yéetel le programa'ob ti' Administración Pública Estataalkéen, beya' ma' t u t alamtal u beeta'al, u yila 'al bix be etchajik, u ts'aata'anta'al u beeta'al yéetel u yila'al bix u bin le meyajo'obo', le ba'ax je'ela' yaan u cha'ik u yila'al tu beelil bix kun k'abéetchajal taak'in.

Bejla'e' le bu ka'aj taak 'in kun x upbil yéetel t u'ux k un x upbilo' yaan t i' 827 u jeejeláasil mey ajo'ob é ejenta'ano'ob ba' axo'ob je 'el u p áajtal u káajsa'al u meyajilo'obe', u tojole' 23 mil 617 millones de pesos. Ti' le taak'ina' le buka'aj xu'up ti' le ja'abil meyaj táan u ts'a'abal k'ajóoltbila' tu chukaj mil 441 millones de pesos. Lela' ku ye 'esik na'ak j un p'éeel 36% le xu'up ti' le ja'ab je'ela' kéen ti' le xu'up le ja'ab máano'.

2.2 U kaláanta'al k-baak'paach

Ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' u ja'al a'achil le k-lu'umila', tu yéetel Secretaría de Desarrollo Urbano y Medio Ambiente (SEDUMA) tu beet aj u kúuchililo'ob t u'ux ku t s'ok ts 'a'abal b a'alo'ob t i' u m éek'táankaajilo'ob k anasín, oxkutzcab y éetel Valladolid tu'u x xu'up 22 millones 800 mil pesos, ku ts'o'okole' je'el pa'ak' 157 hectarea k'áax ti' noj kaajo'ob yéetel ti' mejen kaajo'ob tu'ux ts'o'ok u k'astalo'ob, tu'ux xu'up óoli' 269 mil pesos, ba'ax tu ts'aj cinco mil 432 jornaalo'ob

, lelo'oba ti' méek'táankaajo'ob yéetel ti' mejen kaajo'ob tu'ux yan óotsil máako'ob yéetel jach óotsil máako'ob.

Beeta'an u y antal 3 00 mil u p'éeel al weyil pak 'alo'obe', ba'a x t u tojoltaj 4 88 mil pesos, ba'ax tu ts'aj 1760 jornaalo'ob meyaj.

Ku ts'o'okole' ila'ab xan b ix yanik u ja'il 75 u p'ée lal t s'ono'oto'ob ku bino' ob xíimbatbilo'ob wey tu lu'umil Yucataane'.

Firmarta'ab le Convenio de Coordinación para Preparar el Pla n Re ctor para la Protección, Conservación y Recuperación Ambiental de la Peníns ula de Yucatán, te'ela' bin máak yéetel táakpaj tu k'aaba' le ja la'achila'. Ku ts 'o'okole' firmarta'ab xan Acuerdo General de Coordinación ichil u lu'um ilo'ob le p etenila' u ti'al u much'ik u muuk'o'ob yéetel ba'ax yan ti'ob ti'al u k'e xiko'ob bix le iik'o'. Tu yéetel lela' beetchaj junp'éeel bix je'el u páajtal u yúuchul meyaj u ti'al u yaktáanta'al yéetel u yéemsa'al u muuk' u chokotal yóok'olkaabe'.

Eeejnta'ab junp'éeel almaj t'aan ku k'aba'tik Ley para la Gestión Inte gral de Residuos Sólidos en el Estado de Yucatán, tu yéetel le decreto wáa jets't'aan 396 beeta'ab tu k'iinil 8 ti' abril ti' u ja'abil 2011. Tu yéetel xan le jets'taan 402 beeta'ab tu k'iinil 19 ti' abril ti' xan u ja'abil 2011, je'ets' le almaj t'aan ku k'aba'tik Ley Para la Protección de la Fauna del Estado de Yucatan yée tel le Reglamento de Ley de Protección al Medio Ambiente del Estado de Yucatán.

Le meyaj beetchaj wey tu lu'umil Yucataane' tu k'aba'taj Biodiversidad y Desarrollo Humano en Yuc atan, lela' tu yáanal u t'aan Centro de I nvestigaciones Científicas de Yucatán(CICY), tu yéetel u yáan taj aj xak'al kaaxano'ob yéetel kaambanaja'an máako'ob, tu yo'olal u meyajta'al yéetel bix unaj u k aláanta'al u jeejeláasil ba'axo'ob kuxa'ano'ob wey t-lu'umile'.

Ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' ka' beeta'ab u pik'ilju'unil ts'ono'oto'ob yéetel áaktuno'ob wey Yucataane', u ti'al le lo' xak'alta'ab juju mp'ítil tuláakal le ba'ax ku taasiko' un ti'al u ma'alobkuunta'al jach tuláakal. Le pik'ilju'una' si'ibla'aj ti' biblioteca, u najil o'ob xook x-ma' bo'olil yéetel ti' le bo'olbilo'ob xan wey tu lu'umil Yucataane'.

Xíimbata'ab x an 82 u p'éelal ts'ono'oto'ob ti' u méek'táankaajilo'ob Acanceh, Cuzamá, Tekax yéetel Tizimin, ichilo'obe' 32 u p'éelale' túumben t'síibta'abik u k'aaba'ob, yéetel 50 u p'éelale', túumbenkuunsa'ab le ba'axo'ob ku t'aano'ob tu yo'olalo'. K'abéet u ya'alpajale', tak bejla'e' yaan mii dos mil 438 u p'éelal tsíibta'an u k'aaba'obi'.

Beeta'ab xan le prog rama ku k'aba'tik Programa Subregional pa ra el Desarrollo Integral de la Zona Costera de Yucatán(PSDIZCY) ba'ax ku jets'ik le bej unaj u bisa'al ti'al u nojbe'ental u jáal k'áak'náabil Yucataano', ku ts'o'okole' jóok'esa'ab ti' Diario Oficial del Gobierno del Estado tu yéetel le jets't'aan número 438 be eta'ab tu k'iinil 29 ti' julio ti' u ja'abil 2011.

Ts'a'ab 286 u p'éelal tsikbalo'ob ti' 11 mil 353 xoknáalo'ob, u ti'al u k'ajóoltiko'ob k-báak'paach, u k'a'aniko'ob bix úunchak u meyajta'al le yalab chichich ba'alo'ob ku p'a'atalo'obo', desarrollo sustentable, u kaláanta'al ja', u chokotal yóok'olkaab, valores ecológicos, al majt'aano'ob beeta'ano'ob tu yo'olal k-báakpaach ku ts'o'okole' beeta'ab 27 u p'éelal huerto'ob tumeen le xoknáalo'obo', tu'ux meyajnaj ti'ob kux a'an ba'alo'ob ti' le ba'axo'ob pula'ano'ob tu najil o'ob xooko', u ti'al u pak'iko'ob u hortaliza'ob, kibok pak'alo'ob ba'axo'ob tu cha'aj suukchajal ti' mle xoknáalo'obo' u kaláantiko'ob yéetel u chíimpoltiko'ob ba'axo'ob ya no'ob t-báakpaach.

Ts'a'ab xan 286 u p'éelal tsikbalob tu yo'olal u k-báakpaach ti' 11 mil 353 u túlal xoknáalo'ob tu y o'olal bix ú unchak u beeta'al u meyaj c hich ba'alo'o b k u p'a'atalo'ob, desarrollo s ustentable, u k aláanta'al ja ', u chok otal yóok'olkaab, valores ecológicos yéetel legislación ambiental.

Kaláanta'ab 221 mil 800 u p'éela l u je ' áako'ob, lelo'oba' ku t aalo'ob ti' mil 713 u p'éelal k'u'ob, cha'ab 189 mil 520 u túu lal mejen áako'ob too p'ol ku beetiko'ob ti ' 207 kilómetro'ob kaláantbil kúuchilo'ob, lela' u k'áat u ya'ale' junp'éel noj meyaj le beetchaj u ti'al u kaláanta'al le ba'alche'ob tu bin u sa'atalo'obo'.

Péektsilta'ab u t áakpajal kaaj u t i'al u beeta'al 41 u p'ée lal múuch'kabilo'ob ku k'aba'tiko'ob Comités de Desarrollo Sustentable y Participación Social ti' xan leyli le jayp'éel méek'táankajo'obo', lela' u ti'al u táamuk'ta'al u beeta'al meyajo'ob tu'ux ka jel pa'ak'ak che'ob, ka meyajta'ak tu beelil chichich ba'alo'ob ku pu'ululo'ob, u k'ajóolta'al ba'alo' ob t u yo'ola l k-báak'p aach, u nojochtal kaajo 'ob yéetel u kaláanta'al u miatsil kaaj, bey xan le najo'ob yan to'ono'.

2.3 Ba'alo'ob unaj u yantal ti'al u beeta'al ba'alo'ob

U ti'al u táakmuk'ta'al le deporte wey t-lu'umile', bey xan u ti'al u ts'a'abal u ma'alob kúuchililo'ob u ti'al ket laamo'obe' xu'up 17 millones 356 mil 437 pesos u ti'al u kóochkinta'al yéetel u kaláanta'al ma' u k'ast al u jeejelásil le kúuchilo'ob tu'ux ku practicaarta'al u jeejelásil de porte'ob yan Inalambricao', ti' yan tu bejil 45 s/n tu yéetel 90 col. l nalambrica, lela' junp'éel ti' le kúuchil o'ob jach nojba'a l u ti'alint k-lu'umile', ku ts'o'okole' leti' le sen ma'alob beetchaja'anilo', le meyaja' tu taasaj uts ti' seis mil 400 u túlal máak.

Beeta'abo'ob xan Centros de Desarrollo Infantil (CENDI) t u méekt áankaajilo'ob Oxkutzcab yéetel Uman, tu'ux xu'up 18 millones 576 mil 425 pesos. Tu y éetel le taak'ina' ts'a'ab ti' le CENDI yan Oxkutzcaabo' nueve millones 329 mil 127 pesos,

je'el túun u ti'al le CENDI yan Umano' ts'a'ab nu eve millones 247 mil 29 8 pesos. Le najo'ob beeta'abo'obo' yaan u páajtal t i'ob u k'amiko'ob 200 u t úlal m ejen paalal m aternal tak preescolar. Ichil le ba'axo'ob kéen beta'a ko'ob t umeen le kúuchilo'oba' leti' u p áajtal u k'a miko'ob chaambalo'ob yan 45 u p'éelal k'iino'ob síijiko'ob tak seis ja'a bo'ob ti'o bo', le kúuc hil kun a ntal ti'obo' le ti' le ti'a l u yantal mejen paalalo'ob táan chu'uchilo'obo', maternal yéetel preescolar tu'ux ku páajtal u p'áatalo'ob te'el , te 'elo'oba'yaan u y antal j-ts'ak y ajo'ob , psicoló' ogo'ob, aj ka'ansajo'ob, ku ts'o'okole' yaan u ts'a'abal u yuk'ulo'ob yéetel u janalo'ob, náaysaj óol tu yéetel paax, ka u kano'ob deportes, ka u kano'ob óok'ot wáa u beeto'ob wáa ba'ax tu táan máako'ob bey xan meyajo'ob u ti'al u náaysik u yóolo'ob.

Le meyajo'oba' táan u kaxaantiko'obe' ka anak junp'éel noj yéetel keetelil kuxtalil ti' le mejen paalalo'obo', ka'alikil ti yano'ob ti' le kúuchilo'oba', bey xan ti'al u ts'a jets' óolal ti' le na'tsiilo'ob k'abéet u bino'ob meyajo', u ya'abilo'obe' ku meyajo'ob u ti'al kaaj ti' u méek'táankaajil Oxkutzcab.

U jala'achil u lu'umil Y ucataane' táan u meyaj u ti'al péektsilt tu beel u nojochtal ma'alob u méek'táankajil Progreso, ichil j ayp'éel ti' le meyajo'ob tu beetajo'obo' ti' yan u yilik ka anak le kúuchil k'aj óolta'an yéetel le k'aba' Xculukya, ti'al u yantal le jáal k'áak'náab chik'i n ti' le méek'táankaaja', u kóoch kintik xan u jáal k'áaknáabil malecón yéetel u jats'utskiintik u jejeláasil kúuchilo'ob ti'al u taal xíimbaltbil tumeen táanxel máako'ob, u ti'al lelo' tu xupaj 39 millones 608 mil 893 pesos.

Tu y éetel u m eyajil u m a'alobkuunsa'al u malecón internacionaali l Pr ogresoe' yaan u ya ntal kúuchil o'ob u ti'al u ko'o nol ti' máa xo'ob ku bisiko'ob wáa ku taasiko'ob ti' u cheemo'ob aj xíimbal máako'ob ti'al ka k'uchuk u ya'abil le nukuch cruceero'ob tu yéetel aj xíimximbalo'ob wey jáal káak'náabe'. Beya' yaan u cha'ik u yantal taa k'in ti' le méek'táankaaja', yaa n xan u beetik u yant al me yaj ti' u kajnáalilo'ob le k-lu'umila', yéetel yaan u taasik uts ti' ya'ab kúuchkabalilo'ob.

Ichil u meyajob be eta'abo'ob u ti'al u túum benkuunsa'al ba'a lo'ob te'el jáal k'áak'náab ku kaxaantik kúuchilo'ob ti'al u k'uchul nukuch cheemo'ob tu jáa l k'áak'náabe' ti'al u p'atik ma'alob taak'in ti' le méek'táank aaja', xu'up 49 millones 399 361 pesos u ti'al u beeta'al yéetel u jel utskíinta'al le malecoon yan tu laak'ino'. Tu yéetel lela' ku y antal junp'é el ma'a lob kúuchil ti'al u yantal wíinik, je bix le weyilo'oba bey xan u ti'a lint le máaxo'ob ku taalo'ob táanxel tu'uxil u xiikm bato'ob Progresoo', ku ts'o'okole' ku cha'ik xan u yúuchul koonol yéetel u náaysik u yool máak tu beel yéetel junp'éelili' sútikil.

Jel utskíinta'ab u muelleil u jáal k'áak'náabil Chicxulub Puerto, u k'a'ana'anile' ti' yan ikil u je'ek'atpajal junp'éel kúuchil tu'ux ku páajtal u je'elel cheemo'ob ma' sen nuuktako'obe', ku ts'aik jets' ó olal ti'obe' yéetel ba'axo'ob k'abée t i' le chuk kayo'obo, tu'ux ku páajtal u c hukiko'ob kay chéen ti'al u jaanto 'ob wáa ti'al u jaanta'al te'el kaajo', yéetel u ti'al u beeta'al u ketlaamail chuk kay ti'al u náaysik u yool máak, ku ts'o'okole' je'el u páajtal u meyaj ti'al u taal máako'ob xiímbal te'el kaaja' bey xan u ts'aik áantaj ti' le chuk kayo'obo' ti'al u bisiko'ob máak xiímbal te'el naats'ila', wáa u ti'al u bin xiímbal u kajnáalilo'ob le kaaja'', u ti'al u beetchajal le meyajá' xu'up 24 millones 974 mil 999 pesos.

U k'a'ana'anil u beeta'al le túumben Parque Metropolitano ti yan ikil u péeksiltik u ti'al u ka'anal bix unaj u kaláanta'al k-báak'paache', lela' bey junp'éel ba'ax unaj u bin u ka'anal jujump'íitile', yéetel tu'ux ka'béet u t áakpajal kaaji', ka u kaxaant ka áajak u tuukul kaaj, ka u cha' u yilik kaaj le k'aas ku taal wáa ma' tu kaláantpajal le tu'ux yan máako', tumeen lela' junp'éel ba'al ku k'askuuntik tuláakal tu'ux, ka u kan u yil máak e' t i' yan ichil le k'áaxo'ob ku ts'o'okole' k'abée t t o'on, ku ts'o' kole' t u yo'olale yaano'on , yo'olal túun lelo' k'abéet u kanik u kaláant máak, bey xan ka u kan u yil ba'axo'ob ku páajtal u meyajtik, lela' u ti'al u yantal junp'éel ma'alob kuxtal ti' le máaxo'ob yano'ob bejla'a' tu yéetel le paalalo'ob ku taalo'ob tu paachil k'iino'.

Tu yo'olal le je'elo' u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu xupaj 21 millones 114 mil 458 ba'ax tu taasaj uts ti' 700 mil u túulal máako'ob.

Tu yéetel le túumben modelo penitenciario tu'ux ku ya'alik k a jóok'esa'ak le u kúuchil tu'ux ku k'a'alal máak ti' le óotsilil yaniko', ka u suto'ob bey junp'éeel molay ka u ts'a jets' óolale' yéetel ma'alobe', tu'ux ka anak junp'éeel bo'ol si'ipilil yéetel ka beeta'ak junp'éeel meyaj ti'al ka páajchaja k u ka' k'a'amal máak tumen kaaj. U ti'al lelo' u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu xupaj 26 millones 915 mil 629 pesos u ti'al u kóoch kinta'al yéetel u beeta'al túumben kúuchilo'ob t e'el Centro de Readaptación Social de Mérida, le meyaja' táan u kaxa antik u beetik junp'éeel ma'alob meyaj tu yéetel ma'alob kúuchilo'ob yéetel ma'alob nu'ukulo'ob ti'al xan u bisa'al u xookil bix u portaarkubáa máak tak le kéen k'uchuk u k'iinil u jóok'ol.

Tu yo'olal ts'o'ok u sen nojochtal u noj kaajil Jo' yéetel u baak'paache', u jala'achil u lu'umil Yucataane' táan u yilik ba'ax u k'áat kaaj, u ti'al lelo' tu beetaj u jeejeláasil meyajo'ob, ichilo'obe' u beeta'al jo'péel puente'ob ti'al u máan máak, te'ela' x u'up 34 millones 569 mil 614 pesos, u ti'al u yila'al ma' u yúuchulo'ob ti' le kúuchkabaalilo'ob kaja'ano'ob ti' le colonia'ob yano'ob naats'il ti' le kúuchilo'oba' bey xan u ti'alint máako'ob ka téek máanako'ob te'ela'.

Le puente'ob ti'al u máan máako', láak'inta'ant u yéetel junp'éeel meyaj tu'ux ku ka'ansa'al ti' máak ka u beet u meyaj tu beelile' yaaj u jóok'esiko'on táanil ichil le ba'axo'ob unaj u beeta'al wey t-lu'umil tu'ux bix unaj u máan máako'.

Le carretera'ob yéetel u láak' bejo'obo' ku meyajo'ob u ti'al u bin máak tu láak' tu'uxo'ob, u nats'ik kaajo'ob, méek'táankajao'ob yéetel u jeejeláasil lu'umo'ob wey tu lu'umil Yucataane' yéetel u kajnáalilo'obe', ku nats'ik máak ti' u láak' tu'uxo'ob yéetel u láak' nu'ukulo'ob ku beetik u k'uchul tak tu láak' lu'umo'ob yéetel ti' u yalab u noj lu'umil Mexico, le bejo'oba' ku cha'iko'ob u k'uchul ya'abkac h ba'alo'ob

k'abéeto'ob, máako'ob yé etel tuláakal ba'a x unaj, lela' leti' jach beetik u jóok'ol táanil k-lu'umil.

Ba'ax k u kax aanta'al ikil ts'a'abi k le saasilo'ob t u bejil Jo' t ak Progreso let i' u kaláantik ma' u yú uchul loob ti' máak t u y o'olal mina'an ma'alob sáasilio', k u ts'o'okole' ku jats'utskíintik xan u yich le kaaja', u ti'al u beetchajal le meyajaja' xu'up 85 millones 685 mil 107 pesos.

U chúumukil u noj kaaji l Jo'e', leti' u ts'ok ka'kúuchil nojoch wey t u n oj lu'umil Mexicoe', yaan ti' úuchben kúuchilo' ob y éetel ú uchben najo'ob k'abéet u kaláanta'alo'ob mantats' ti'al ma' u k'astalo'ob, tu y o'olal lelo' u jala'achil u lu'umil Yucatané' tu xupaj 30 millones 588 mil 580 pesos ti' le meyajaja'ob ti'al ma' u k'astal yéetel u sáasilkuuntal u chúumukil u noj kaajil Jo'.

Le ts'a'abik u sáasilil u k'ujnajil u chúumukil u noj kaajil Jo'e' táan u kaxaantik ka u béeykuns ba'ax ku ya'alik yéetel ku k'áatik P lan Estatal de Desarrollo 2007-2012, ichil le ba'alo'ob ma'alobtak ku taasiko', ti' yan le ma' u sen xu'upul electricidaado', lela' ti' yan ichil junp'éel 70% yéetel 95% ku ts'o'okole' ma' tu sen beetik u xu'upul le cable'obo', ma' je'ex u láak' bix u meyajaja'alo', bey xan u beeta'al u meyaj LED, junp'éel 90% ti' le b a'axa' ku meyajaja' u ti'al u sáasilkuunt kúuchil, u láak' junp'éel 10% chéen ti'al u ts'aa k'íinalil, tu yo'olal lela' ma' tu sen chok okiintaj ma' je' bix u láak'o'obo'.

Ichil u láak' ba'a x beeta'abe' túumbenkuunsa'ab le Centro de Convenciones Siglo XXI, tumeen jats'utskíinta'ab u paach yéetel ichil, ku ts'o'okole' ya'abkach ba'alo'ob ku ts'aik yéetel bix u meyajaja', le ba'ax beetchaja' tu ts'áaj le kúuchila' ichil tuláakal le ma'alob kúuchilo' ob k'abéeto'ob ti' le k'iino'oba, u ti'al u beet a'al u j eejeláasil much'táambalo'ob wáa múuch' meyajaja'ob yéetel u ts'a'abal k'ajóoltbil meyajaja'ob, beya' ku p aajtal u ketikubáa yéetel u l áak' tu'uxo'ob, ku ts'o'okole' ku paájt al u u

taasa'al taak'in yéetel máaxo'ob táanxel tu'uxilo'ob, beya' ku mu'uk'a'ankuunsik bix u bin u nojochtal le k-lu'umi la'. Le meyaja' beetcha tu y o'olal 32 millon es 926 mil 284 pesos, ba'ax tu taasaj uts ti' 830 mil 732 u túulal máak.

Tu yo'olal mantats' tu k'éexel kaaj yéetel u k'a'ana'anil u yantal junp'éel kúuchil ka meyajnajak t i'al u m uchkiíntik tu láakal pi k'ilkju'uno'ob, jun p'éel kúuchil tu'u x k u páajtalk u bin x ak'al kaaxan máak, y éetel u k úuchilil t u'ux ku much'kiínta'al le ts'albil ju' uno'obo', xu'up 1 2 m illones 657 mil 435 pesos u t i'al u k óochkinta'al yéetel u yutskiínta'al le B iblioteca Yucat anenseo'. U m eyaj le kúuchila' u ts'aik k'ajóoltbil yéetel u péeksiltik le miatsil taak u meyajtik kaajo', bey xan u yáantaj ti'al le xak'al kaaxan ku páajtal u beeta'al tu yo' olal úu chen b a'alo'obo', ba'ax k u kaxaantik le kúuchil beeta'abo', u y áantik yéetel le nu'ukul unaje', le meyaj taak u beetik juntúul máak wáa junp'éel múuch'kabilo', ka anak u nojb e'etal le meyajo'ob ku beeta'alo'ob tu yo'olal xak'al kaaxano', yéetel ka ts'a'abak k'ajóoltbil je bix wey t-lu'umile' tak táanxel tu'ux.

Le bilioteca'o yaan u páajtalil ti' u bisik maanal ti' 200 mil u jeejeláasil pik'ilju'uno'ob yéetel junp'éel millón negatiivo'ob yéetel positiivo'ob, beya' ku páajtal u yilik ba'ax k'abéet tak ti' 155 u túulal máako'ob ti' leyli le súutukilo'.

Kaaje' t áan u k'áatik ti' le k 'iino'oba' ka k'éexek bix u tukulta'al una j u yúuchul ka'anbesajo'. Le ba'ax k u ts'aik le noj k aanbalil ti'a l u nojkbe'etal wíinik yéetel kaaje' unaj u cha'ik u ma'alobkuunsa'al ba'ax ku ka'ansa'al, u kanik máak u beet ba'al tu beel, yéetel ka un k an u beet ba'axob unaj, ka u cha' u kaanbal máako'ob ka u kaxaanto'ob ba'al m a'alob u ti'al tuláakal wíinik, u ma'alobt al kaaj yéetel u nojbe'etal wíiniik.

Tu yo'olal lelo', UADY yéetel u jala'achil u lu'umil Yucataane', tu múul xupajo'ob ocho mill ones 186 mil 572 pesos u ti'al u beet a'al u múumuch'aal u najilo'ob u

ka'ansa'al xook Facultad de Ciencias Antropológicas, tu kúuchilil Ciencias Sociales Económico, Administrativo yéetel Humanidades. Le najo'ob beet chajo'oba' táan u kaxaantik ka ma'alob chajak le mey aj ku t aal u beet iko'obo', b ey xan ka anak junp'éeel keetelil yéetel nojbe'enil ichil u xoknáalilo'ob, máaxo'ob táan u k'áatiko'ob ma'alob kúuchilo'ob, ka u cha' u yantal ti'ob junp'éeel nojbe'en kuxtalil.

UADY yéetel u ja la'achil u lu'umil Yucataane' tu múul xupajo'ob seis millones 190 mil 498 pe sos u ti'al u beeta'al junp'éeel hospital veterinario ti' u kúuchilil Ciencias Biológicas y éetel Agropecuarias. Le naj wa'akunsa'aba' t áan u kax aantik u ma'alobtal u m eyaj le kúu chila', je bix ti' le ba'a xo'ob y an ti'o' bey xan ichil u yuumilo'ob, t áan u kaxaantik k a anak junp'éeel keetel nojb e'ental ich il u xoknáalilo'ob, máaxo'ob ku k'áatiko'ob ma'alob kúuchilo'ob, ti'al ka u cha' u yantal ti'ob junp'éeel nojbe'en kuxtalil.

Ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' le Instituto de Infraestructura Carretera de Yucatán (INCAY) tu beetaj u jeejeláasil meyaj o'ob óoli' je bix lelo'oba':

U túumbenkuunsa'al le bej ku bin Colonia Yucatan tak Popolnaho', tramo: 0+000-33+602, sub tramo: 23+300-33+602 tu'ux xu'up ocho millones 914 mil 19 pesos, tu yéetel le ta ak'ina' beeta'ab 10.302 km, ba'ax tu taasaj uts ti' tres mil 225 u túulal máako'ob ti' u méek'táankaajil Tizimin, u túumbenkuunsa'al 9.384 km. ti' le bej ku bin Acance tak Huh í, tramo: 0+000-31+952, subtramos: 0+000-6+000 yéet el 13+880-21+286 ba'ax tu tojoltaj 30 millones 186 mil 139 pesos ba'ax tu taasaj uts ti' 10 mil 139 u túulal máako'ob.

U t úumbenkuunsa'al 3.940 km ti' le b e j ku bi n Dz itina tak Nohc hakan, t ramo: 0+000-7+880 ti' u méek'táankajilo'ob Acanceh yéetel Cuzamá ba'ax tu tojoltaj 17 millones 128 mil 162 pesos, u túunbekuunsa'al 3.500 km ti' le bej ku bin Oxkutzcab

tak Emiliano Zapata, tramo: 0+000-7+000 ba'ax tu tojoltaj siete millones 500 mil pesos.

U beeta'al Parador Turístico tu méek'táankaajil Halachó, tramo:0+000-4+029 tu'ux xu'up cuatro millones 462 mil 52 pesos; u beeta'al 1,292 km. ti' bej E.C. (Timucuy tak Aanceh)-Cibceh, tramo:0+000-1+298, tu yo'olal junp'éeel millón 943 mil 469 pesos.

U jel beet a'al 6.080 k m. ti' le bej ku bin tak Mamao', tramo 0+000-6+080 tu'ux xu'up dos millones 555 mil 845 pesos, ba'ax tu taasaj uts ti' dos mil 687 u túulal máako'ob; u jel u tskíinta'al 1.000 km. ti' le bej ku bin Colonia Yucatán tak Cuyo, tramo :0+000-38+000, subtramo:0+900-1+900 tu yo'olal junp'éeel millón de pesos.

U kaláanta'al ma' u sen k'a stal le libramiento yan Vallaodolid, tramo 0 +000-14+232, lela' yaan 11.386 km. u chowakil, te'ela' ti' xu'up cuatro millones 843 mil 625 pesos, u kaláanta'al 19.800 k m. ti' le bej E. C. (periférico Mérida)-Sierra Papacal, tramo:0+000-19+800 tu yo'olal ocho millones 185 mil 412 pesos; u kaláanta'al 6.810 km. bej km .200. 5E.C. (Mérida-Puerto Juárez) -Xmab-Sisbichchen, tramo:0+000-13+620 tu yo'olal dos millones 790 mil 661 pesos.

Ts'a'ab yé etel wa'akunsa'ab le señalamiento wa'an yé etel k'atak bal te'el anillo periférico ti' u noj kaajil Jo'o', tramo:3+000-7+000, tu ka'p'éeel ba'ala' tu tojoltaj dos millones 500 mil pesos.

Beeta'ab 47 mil 216 .14 m² ti' noj bejo'ob ti' le Parque Científico y Tecnológico de Yucatán tu'ux xu'up 19 millones 421 mil 353 pesos, ti' u yáax jaats le meyajo' beeta'ab 34 mil 533.35 m² tu'ux xu'up 12 millones 838 mil 143, u ka'jaatse' beeta'ab 12 mil 682 .79 m² tu'ux xu'up seis millones 583 mil 210 pesos.

Beta'ab 3. 274 km. u t i'al le ciclopista m uch'ik u kaaji I Ch olul tu yéetel u méek'táankaajil Conkal, tu'ux xu'up dos millones 721 mil 753 pesos, ku ts'o'okole' beeta'ab yéetel utskiinta'ab 2.840 m3 ciclopista ku bin Ucú tak Caucel, tu'ux xu'up dos millones 112 mil 16 pesos.

Fabrica de Postes de Yucatan (FAPOYUC) tu beetaj tres mil 726 poste'ob de concreto mu'uk'a' ankuunsa'an, tipo costa yaan ti' seis u táan. Ti' le registro'obo' ti'al u yokesa'al cable'ob yaanal lu'ume', beeta'ab cuatro mil 81 u p'éelali'. Beeta'ab xan dos mil 269 fantasmas yéetel 12 mil 337 ba'alo'ob jatsa'ano'ob beyu láak' ba'alo'obe', ichilo'obe' ti' yan poste'ob u ti'al u k'a'alal k'áax, yéetel murete-registro ti'al u beeta'al acometida ti'al u yokesa'al corriente ti' najo'ob.

U ti'al u jó'ok'ol t'áanil yéetel tu beel le meyaj ku taal u beetchajal ti'al u bisa'al ba'alo'ob tak Centroamérica yéetel Caribe, Fapoyuce' tu firmartaj tu winaalil marzo ti' 2011 u mukt'aanil u múul meyaj yéetel Facultad de Economía ti' Universidad Autónoma de Yucatán, tu'ux le xoknáalo'ob yéetel le aj ka'anbesajo'ob ti' le Facultad tu'ux ku ts'a'abal u xookil Comercio Internacionalo', ka u beet u practica'ob ti'al u yiliko'ob wáa ma'alob le ba'axo'ob ku meyajob ti' le noj lu'umo'ob ts'o'ok uc ch'a'chi'itpajalo'ob yano'ob te'el naats'ila'.

Le 15 ti' a bril ti' le 2011 Fapoyuc tu ka' béeykunsaj u éejenta'al u ts'aik ba'axo'ob k'abéet tumeen Laboratorio de Pruebas de Equipos y Materiales (LAPEM) ti' Comisión Federal de Electricidad, Yéetel lela' ku ka' p'áatale' Fapoyuc kun koonol ti' CFE ku ts'o'okole' tu yéetel lela' ku páajtal u beetik poste'ob je tu'ux lu'umil wey Mexicoe'.

U ti'al u béeykunsa'al le ba'ax u jets'maj Ley Federal del Trabajo, le 6 ti' m ayo ti' 2011, t'o'ox ti' u meyjulilo'ob le taak'in tu p'ataj le empresa (PTU) ba'ax tu taasaj uts ti' 33 u túula Ij-meyjulo'ob. Le bu ka'aj t'aak'in t'o'ox ichil le j-meyjulo'ob ti'

administrativo yéetel obrero'obo' 321 mil 458 pesos, le buka'aj taak'ina' tu chukaj junp'éel 12.86% maanal ti' le ja'ab máano'.

2.4 Najo'ob

Tu yéetel junp'éel múul meyaj ku beetik le jala'achila', le najo'ob ku péektsiltiko'ob yéetel ku wa'akunsik Instituto de Vivienda del Estado de Yucatán (IVEY) ts'o'ok u ma'alobtalob, t s'o'ok x an u ya'abtal u pa k'ilo'ob beetbil, ti' le 23 m 2 káajike' bejla'e' ts'o'ok u chuki k 44 m², tu'ux yan junp'éel recamara, tu'ux ku beeta'al u meyaj túumben nu'ukulo'ob yéetel ba'axo'ob ku meyajob ti'al u wa'akunsa'alo'ob, tu yo'olal le meyajoba' ya'ab máako'ob ma' jach ya'ab taak'in ku náajaltiko'obe', je'el u páajtal u maniko'obe', ti'al u chan ma'alobtal u kuxtalo'ob.

Ichil le bajun ba'alo'ob t s'o'ok u bée ychajalo'ob ti' le kanja'ab meyajaj' ti' yan lelo'oba':

Tu yéetel le Programa ku k'aba' tik Casa Universal ts'o'ok u taasa'al ut s ti' 277 kúuchkabaalilo'ob, ba'ax tu tojoltaj 53 millones 246 mil 504 pesos. Tu yéetel le programaa' yéetel u yá antaj ISSTEYe', ts'o'ok u taasa'al uts ti' 172 u túulal u j - meyjulilo'ob le jala'achila', máaxo'ob yano'ob páajtalilo'ob ti' le molayilo' máaxo'ob ma' t u máan t i' kamp'éel salario mí nimo u náa jalo'ob, tu yé etel xan u yáantaj FOVIM ti' u m éek'táankaajil Jo'e', taasa' ab ut s ti' 105 u p'éelal u kúuchkabalil máaxo'ob ku meyajob ti' u méek'táankaajil Jo'.

Ichil le programa ku k'aba'tik Casa Digna, ba'ax ku meyaj t u yéetel m ajan taak'inile', IVEYe' tu k'ubaj mil 447 man jan taak'ino'ob ti'al u ma'alobkuunsa'al najo'ob, l ela' u t i'al xan l e jaytúul kúuc hkabaalilo'ob ti' 63 u p'éel al méek'táankaajo'ob, tu'ux xu'up 11 millones 243 mil 29 pesos.

Ichil le programa ku k'aba'tik Tu Casa 2011, beetchaj 113 u jeejeláasil meyajo'ob ti' túumben najo'ob ti' u kaajil San Jo sé Tzal ti' u méek't áankaajil Jo', u ti'al xan le jaytúul óotsil máako'obo', tu'ux xu'up 17 millones 616 mil 700 pesos.

Tu yéetel le Programa a ku k'aba'tik Programa Especial de Reubicación de la Población Asentada en Zonas de Alto Riesgo, tu'ux u kajnáalilo'ob ku yantal u k'exiko'ob u yáax otocho'ob ma' jach ma'alob yaniko'obo', tu y o'olal ma'alob najo'ob, tu'ux beeta'an je'el bix unaje', ti'al u kuchik u jaats' chak ik'aalo'ob wáa u láak' ba'alo'ob suuk u yúuchul wey t-lu'umile', u ti'al lelo' beetchaj 661 u jeejeláasil meyajo'ob, tu'ux xu'up 76 millones 385 mil 703 pesos.

Tu y o'olal le meyajo'ob beetchajo'ob u ti'al y utskíinta'al u ju'unilo'ob yéetel t u yo'olal u ko'onol wáa u ma'anal k'áaxe', u ti'al u yutskíinta'al yéetel u yantal lu'ume' u ti'al u páajtal u ts'a'abal taak'in ti'al u beeta'al u jeejeláasil meyajo'ob tu yo'olal naj, y éetel u ti'al u beeta'al u láak' programa'ob u ti'al kaaje', beetchaj 612 contrato'ob, ichilo'obe' 463 u p'éelale' u ti'al u yutskíinta'al u ju'unil lu'umo'ob yéetel 149 yaan ba'ax u yil yéetel lu'umo'ob ko'ono'ob, ba'ax tu chukaj 82.1 hectareaob. Ichil le ba'ax yan u yil u ts'a'abal u lu'um máako' beeta'ab 60 u p'éelal contrato'ob ba'ax tu ts'aj u páajtal ti' xan le jayp'éel kúuchkabaalilo'obo' u yantal junp'éel lu'um ti'ob ti'al u beetik u yootcho'obo'.

U ti'al u yantal jets' óolalile', beetchaj u ju'unil 273 lu'umo'ob, beetchaj xan 128 u p'éelal u tuukulil meyajil u ja'atsalo'ob, bey xan 393 u ju'unil lu'umo'ob ichil le mokt'aan beetchaja'an t u yéetel ISSTEY yéetel u méek'táankaajil Jo', t u yo'olal programa ti najo'obe', beetchaj 202 u p'éelal u ju'unil najo'ob, beya' ts'a'ab jets' óolalil yéetel u ju'unil ba'ax u ti'al 996 kúuchkabaalilo'ob.

IVEYe' ts'o'ok u yéemsik ya'ab le k'iino'ob ikil u xáantal u beetik u ju'unil u lu'um wáa u yootoch máako', bejla'e' u ti'al u beeta'al le ju'un ka'ch ku xáantal kanp'éel

winaal wáa 120 k'iino'obe', bejla'e' tu chukaj 33 u p'ée lal k'iino'ob. Bey xan ti'al u beeta'al ju'uno'ob u ti'al kaaj o', ka'ach ku x áantal 72 u p'éelal k'iino'obe', bejla'e' chéen 19 u p'éel al k'iino'ob ikil u xáantal, yéetel le ba'a xa' táan u y e'espajale' le IVEYo' yaan junp'éel nojoch mok'táan ti'al u ma'alobkuunsik u meyaj sáansamaal, ti'al u ki'im ak óol al le máaxo 'ob ku bi no'ob u yilo 'ob wáa ba'a xi'o', lela' yéetel u ma'alobkuunsik mantats' le meyaj ku taal u beetiko'.

Le 18 t i' o ctubre ti' u ja'ab il 2011, IVEYe' tu k'amaj u jet s' t'aan S ecretaria de Desarrollo Urbano y éetel Medio Ambiente (SEDUMA) ti'al u xot'ik bix kun antal Fraccionamiento Caucel II, ichile' le manzana'o bo', bix unaj u bin máak yéetel kis buuts'o'ob tu'uxo'ob kun pak'bil che'ob yéetel le kun siib ilo'obo'. Beeta'ab u xak'al kaaxanil ka ila'ak wáa ma' tu beet ik k'aas, yéetel u ts'íbilju'unil tu'ux ku ya'alik ba'axten u naj u be eta'al u me yaj u ti'a l u láak' ba'al, le ba 'axo'ob ts'o'ok u éejenta'al t umeen le f ederal molayo'ob unaj u ts'aiko'ob u ts'ook u t'aanilo'. Ku ts'o'okole' le lu'um o'ob jatsa'ano'ob Poligono tu'ux ku yila'al wáa mina'an úuchben múulo'obi'o' a'ala'ab je'el u páajtal u yúuchul meyaji'e'. Ts'o'ok x an u ts'a'abal u ju'unil u p áajtal u yokesa'al k orriente t umeen CFE bey xan u ti'al u yo kesa'al potable ja ' tumeen JAPAY . Ku ts'o'okole' Dirección de Desarrollo t i' u méek'táankaajil Jo'e' ts'o'ok u ts'aik u ju'unil licencia del uso de suelo.

U ti'al u tukulta'al ma'alob ba'ax kun beetbil tu yo'olal lu'um yéetel bix unaj u bin u nojochtal kaaje', ichil le ja 'abil meyaj ku ts 'a'abal k'aj óoltbila', t u yé etel u jala'achilo'ob u méek'táankaajilo'ob Hunu cmá, Iz amal y éetel Yaxcabá, ts'a'ab ojéeltbil u k'iinilo'ob u káajal y éetel u ts'o'okol l e Program as Minicipales de Desarrollo Urbano ti' Diario Oficial del Gobierno del Estado yéetel ti' kap'é el weyil periódico'obe', ku t s'o'okole' u'uy a'ab óo xtéen ba 'ax u k'áat kaaj ti' le óoxp'éel méek'táankaajo'oba', lela' je bix u ya'alik, Facultad de Arquitectura ti' UADY yéetel u jalachil u méek'táankaajil Ucúe', ts'a'ab xan k'ajóoltbil yéetel beetchaj óoxp'éel much'táambal u ti'a l kaaj le Ley de Asentam ientos Humanos del Estado de

Yucatán tu yéetel le Centro Estatal de Desarrollo Municipal (CEDEM) u ti'al le programa ku k'aba'tik Programa Municipal de Desarrollo Urbano ti' le méek'táankaaja'. Tak septiembre ti' le 2011, le programa'ob ti' Desarrollo Urbano ts'o'ok u jóok'esalo'ob ti' Diario Oficial del Gobierno del Estado yéetel ti' le Gaceta ti' le méek'táankaajo'obo', yaan xan u káajal u yila'al ka okesa'ak ichil Registro Público de la Propiedad tak u ts'o'okbal le meyajo'ob unaj u beeta'alo'ob je bix u ya'alik almaj t'aano'.

Ichil diciembre ti' u ja'abil 2010 tak enero ti' u ja'abil 2011 k áaj u beeta'al u meyajilo'ob Parque Urbano ti' u méek'táankaajil Jo', tu'ux xu'up junp'éel millón de pesos, u taak'inile' ti' u taal ti' Fondo Metropolitano, ba'ax ts'o'ok tu winaalil abril ti' le 2011. Le meyaja' táan u kaxaantik u ts'a'abal ti' u noj kaajil o Jo'e' junp'éel parque kam eyajnak ti'al u yantal ya'ab pak'bil che'obi', tu yéetel le la', t áan u kaxaantpajal ka p'áatak jats'utsil le noj kaaja', bey le iik' yani'a'. U ti'al u tsikbata'al le ba'axa', anchaj much'táambalo'on ichil u j-meyjulilo'ob PEMEX, CFE, Seduma, yéetel Desarrollo Urbano ti' u Ayuntamientoil Jo'.

Seduma yéetel IVEYe' tu firm arto'ob tu winaalil mayo ti' le 2011 u j u'unil junp'éel mokt'aan, le ba'axa' tu cha'aj u c hichtal u bin u pa'ak'al che'ob ti' fraccionamiento'ob tu'ux ts'o'ok u mey aj IVEY ti' le ts'ok ja'abo'oba'. Ichil le "Día Mundial del Medio Ambiente" le yáax meyajo'ob beetchajo'ob u ti'al u pa'ak'al weyil che'obe', beeta'ab junioak ti' le 2011 ti' avenida'ob, pa'ako'ob ti' parque'ob yéetel tu'ux ku máan máako'ob ti' fraccionamiento Santa Cruz yéetel San José Tzal, San Luis Sur, Dzununcan, tu nojol u noj kaajil Jo'. Ti' t'úun le mokt'aana' ti' u taal u péektsilta'al u pa'ak'al che'ob yéetel x'íwo'ob ti' u fraccionamientoil Santa Cruz, Emiliano Zapata Sur III, El Roble Agrícola, Mayapán, bey xan Fraccionamiento Flamboyanes ti' u méek'táankaajil Progreso, te'ela' yaan u yila'al ka táakpajak u kajnáalilo'obi' ti'al u kaláanto'ob le pak'alo'oba', tu yéetel mejen múuch'kabilo'ob ka u ch'a'ob u paach. IVEYe' ma' chéen táan u ts'aik áantaj u ti'al u yantal u yotoch ti'

máaxo'ob jach s en k'abéeti', t áan u kaxa antik x an ka anak jun p'éel ket eelil t u yéetel bix u bin u nojochtal kaaj yéetel ba'ax bak'pachtmilo'on ti'al ma' u k'astal ya'ab.

IVEYe' tu náajaltaj le Premio Yucatán a la Calidad ti' u ja'abil 2010, le ba'ax je'ela' ku chíimpoltik , ku péektsiltik, ku nojbe'enkuunsik yéetel ku ts'aik le ma'alob meyaj ku beet a'al ja'abman ja'abo' t u yo'olal in dustrialo'ob, sistemas, productos yéetel servicios wey tu lu'umil Yucataane', u ti'al u yáantik ka túumbenchajak yéetel ka u beet junp 'éel ma'a lob meyaj je bix tu láak' tu'uxo'obe', ku t s'o'okole', ku mu'uk'a'ankuunsik u suuktal u beeta'al ma'alob m eyaj ichil le molayo'ob k u meyaj'ob u ti'al kaajo', be y xan le m a tu meyaj'ob u t i'al k aaj wey t u lu 'umil Yucataane', ikil u ts'a'abal k'ajóoltbil le Modelo de Dirección yéetel u chí impolta'al le empee sa'ob jo 'olbesiko'ob u taal u beet a'al m a'alob m eyajo'obo'. Le chíimpoolala' k'u'ub 18 ti' marzo ti' u ja'abil 2011.

Tu winaalil julio ti' le 2011 beeta'ab u auditoriaal u ch'a'abal u paach certificado ISO 9001:2008 ti' IVEY tumeen le m olay ku k'aba'tik Interamerican Satandard System Organization, S. C.(ISSO) tu'ux chíim polta'ab ka'jaats meyaj'ob u beetm aj, beya' tu chukaj jo'p'éel le meyaj'ob chíinpolta'abo'obo': Otorgamiento de Créditos del Programa Casa Digna, Regularización Social por Asignación, Escrituración, Regularización Comercial yéetel Regularización Social.

IVEYe' ts'a'ab u registro ti' le Programa Interno de Protección Civil(PIPC) le 28 ti' enero ti' le 2011 tumeen Protección Civil del Gobierno del Estado, le beetchajik le PIPC ku cha'ik u káajal u líik'sin kubáa le molay ti'al u kaláanta'al yéetel u beeta'al ba'ax unajo', le k'iin wáa ka téen talak chak ik'aalo'ob wáa u láak' ba'alo'obe', lela' yaan u kaláantik u kuxtal le j-m eyjulo'obo', bey xan le máako'ob ku bin u yilo'ob wáa ba'ax te'el molayo'ob yan ti' le IVEYa'.

Tak tu winaalil septiembre ti' le 2011 u ja la'achil u lu'umil Yucataane' tu yéetel le molayo'ob ku ts'aiko'ob taak'in ti'al u ma'anal yéetel u ma'alo kuunsa'al najo'obe', beetchaj 117 mil 875 u jejeláasil meyajo'ob tu yo'olal najo'ob, tu'ux xu'up 18 mil 614 millones 841 mil 26 pesos, ti' le buka'aja' 86 mil 400 meyajo'obe' u ti'al u ma'ana'al najo'ob, u láak' 31 mil 475, meyajnaj u ti'al u ma'alobkuunsa'al najo'ob u ti'al máaxo'ob ma' tu chukik kanp'éeel salario minimo u náajalo'ob. Ichil le kanp'éeel ja'ab meyaja' ts'o'ok u chíikpajal ts'o'ok u máan 80 mil najo'ob beetbil, lela' maanal ti' le yáax tukulta'an u beeta'al ka'acho'.

2.5 Potable ja'

Le jala'achil ti' ya'ab máak'a', ti' le Junta de Agua Potable y Alcantarillado de Yucatán (JAPAY) tu táakmuk'taj u jejeláasil meyajo'ob yan ba'ax u yila' yéetel ja', u ma'alobkuunsa'al yéetel u yokesa'al ja' wáa tu'ux, lela' tu yéetel le buka'aj yéetel le bix unaje', u ti'al u kajnáalilo'ob u méek'táankaajilo'ob Yucatán. Tu yéetel lela' táan u beetchajal le ba'ax ku kaxantpajal ti' le Plan Estatal de Desarrollo 2007-2012 u ti'al u k'uchul ja' ti' u láak' máako'ob yéetel u yila'al ka anak mantats', ikil u kaláanta'al le tu'uxo'ob ku taal le ja'o'.

Tuláakal le meyajo'oba', páajchak u beetchajalo'ob tu yéetel le múul meyaj beetchaj ichil Gobierno federal, estatal yéetel Municipal, lela' leti' beet u beetchajal prograama'ob ku táakmuk'tik u beeta'al meyajo'ob k'abéeto'ob u ti'al u kajnáalilo'ob u lu'umil Yucatan.

Beya' tu yéetel le taak'in ku taal ti' le programa ku k'aba'atik Programa de Infraestructura Básica para la Atención de los Pueblos Indígenas (PIBAI) k'ujsa'ab ja' ti' u láak' kajtalilo'ob yéetel utskíinta'ab 30 u péelal u sistemailo'ob potable ja' ti' xan le buka'aj kaajo'ob ti' u méek'táankaajilo'ob Abalá, Baca, Chemax, Chichimilá, Chikindzonot, Halachó, Hochtún, Maxcanú, Mayapán, Motul Muxupip, Peto, Tekax,

Tekom, Temozón, Tetiz, Tizimín, Tunkas yéetel Uman. Le buka'aj taak'in xu'up tu yo'olal le meyajo'oba' tu chukaj 41 mil lones 697 mil 96 pesos, ti' le bu ka'aja' 25 millones 265 mil 754 pesose' ti' u taal ti' Gobierno federaale', ti' CDI, 16 mill ones 431 mil 34 2 pesose', u ja la'achil u lu'umil Yucatan ts'aej, le ba'ax je'ela' tu taasaj uts ti' 71 mil 985 u túulal máako'ob ti' kaajo'ob yan wey t-lu'umile'.

Nojbe'entako'obe' le meyajo'ob beeta'a bo'ob tu k aajilo'ob San A ntonio Siho, Halachó; Santa Rosa, Maxcanú; Alfonso Caso yéetel Chacmultún, Tekax bey xan San José Montecristo, Tizimín

Tu y éetel taak'in ku t aal ti' le progra ma de A gua Potable, Al cantarillado y Saneamiento en Zonas Urbanas (APAZU) xu'up 132 millones 453 mil 461 pesos u ti'al u beeta'al u jeejeláasil meyajo'ob ti'al u yokes'al ja' wáa u m a'alobkuunsa'al tu noj kaajil Jo'. Ti' le buka'aja' CONAGUA yan tu yáanal u t'aan u jala'achil u noj lu'umil M exicoe' tu t s'aj 61 mill ones 233 mil 183 pes os, JAPAYe' t u ts'aj 16 millones 452 mil 915 pesos, u Ayuntamientoil u méek'táakaajil Jo'e' tu ts'aj 429 mil 136 pesos. Ichil le meyajo'ob beeta'abo'ob tu yéetel le prograamaa' je'el u páajtal u ch'a'chi'ita'al lelo'oba':

U beeta'al junp'éel cárcamo de rebombeo' de cinco mil m3 yéetel u t'i'inil tubo'ob yan 24" t i'ob Nora Quintana tak Chenkú, le meyajo'oba' j unjaats ti' le Planta Potabilizadora Mérida IV. Tu yéetel lela' JAPAYe' ta'aytak u ts'o'okesik yéetel u káajsik u meyaj ba'ax kéen u taas uts ti' 300 mil u t úulal máako'ob kaja'ano'ob ti' 52 colonia'ob yano'ob tu xaaman chik'in yéetel tu noojol chik'in u noj kaajil Jo'.

Beeta'an bolomp'éel redes hidrométricas u ti'al u k'a' alal circ uitos, cajas de operación de válvulas yéetel u yokesa'al ja' ti' najo'ob, ku kaxaantik ka a nak u muuk' le ja' ti' le n ajo'ob ti' le c olonia'ob wáa ti' fraccio namiento'ob ti' u méek'táankaajil Jo', lela' tu taasaj uts ti' 185 mil 396 u túulal máako'ob.

U beeta'al u ket laamil t'ial u yila'al máa x kun bee tik u diag nosticoil yéetel u Proyectoil Ejecut ivo del alcantarillado y saneamient o t i' u noj k aajil Jo', c héen ts'ataáantbil u k'íiwikil u noj kaajil Jo'e' u kúuchil u sen máan máak, ku chaik u páajtal u tuk ulta'al tu bee lil u beeta'al meyajob tu paachil k'iin, óoli' je'el bix u nu'ukulil u ti'al u kaláanta'al ma' u bin le éek' ja'ob tu'ux yan sujuy ja'o'.

Tu yéetel taak'in ti' le Programa para la Construcción y Rehabilitación de Sistemas de Agua Poitable y Saneamiento en Zonas Rural es (PROSA APYS) x u'up 25 millones 826 851 pesos, múul ts'a'an tum een Federacioon, U jal a'achil Yucataan yéetel l e m éek'táankajob ku táakpajalob, yée tel JAPAY. Ti' tuláakal le taak'ina', federacione' tu ts'aj 16 millones 846 mil 121 pesos, u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu ts 'aj cuatro mill ones 933 m il 615 pesos, l e t u ts'aj le méek'táakajob dos m illones 882 m il 778 pes os, j e'el túun JA PAYe' tu ts'aj junp'éel millón 164 mil 327 pesos.

Tu yéetel le buka'aj t aak'ina' beeta'ab 692 u p'éelal sanitaio'ob ti' 40 kaajob ti' siete u p'éelal méek'táankaajob yéete l chowajkiinta'ab siete si stema de agua potable ti' xan le jayp'éel kajo'ob ti' jo'p'éel méek'táankaajob, ba'ax tu taasaj uts ti' cuatro mil 779 kajnáalo'ob ti' 47 u p'éelal kaajob ti' 12 méek'táankajob, beya' jáaw u bino'ob t'uchtal ich xíiw yé etel an chaj pot able ja' ti' u kajnáalil o'ob le kaajob jach beeta'ano'ob junp'éel tséelo'.

U ti'al u jéets'el u ma'alobtal le ja'o', tu yéetel le programa ku k'aba'tik Programa de Agua Limpia, xu'up taak'in tu yo' olal 552 m il 692 pesos, ti' le bu ka'aja' federacione' tu ts'aj 396 mil 521 pesos, JAPAYe' tu ts'aj 153 mil 171 pesos. Tu yéetel le buka'aj taak'ina' páajchaj u ma'anal hipoclorito de sodio yéetel cloro gas, ba'axob meyajnajo'ob ti'al u desinfectarta'al yéetel u su'utul potableil le ja'o', bey xan 20 u p'éelal u nu'ukulil u ts'a'abal u p'iis hipoclorito, le meyajob tu taasja uts ti' u kajnáalilo'ob 10 u p 'éelal méek'táankaajob: Buctzotz, Chapab, Kopomá,

Mocochá, San Felipe, Sinanché, Suma de Hidalgo, Tetiz, Tixmehucac yéetel el Yaxkukul.

Tu yéetel xan le programa federaalo'obo', JAPAYe' tu beetaj u láak' meyajo'ob tu yo'olal potable ja' yéetel u ma'alobkuunsik l'ela' ku taasik uts ti tuláakal máax ku k'abéetchajal ja' ti'ob tu noj kaajil Jo', yéetel le máaxo'ob yano'ob tu báak'paacho', ichilo'obe':

- U beeta'al mil 542 u jeej eláasil meyajo'ob, óoli' je bix u kaláanta'al ka meyajnak ma'alob le nu'ukulilo'ob ts'aiko'ob le clooro', u beel tu'ux ku bin le ja'o, u boombail, u nu'ukilil tu'ux ku yets'tal le bomba'obo', bey xan u láak' sistema ma' tu noj kaajil Jo'i'. beya' tu yo'olal u ma'alobtal le ja' ku ts'a'abalo'. Ichil tuláakal le meyajo'ob beetchajo'oba' mil 2 c hén t'í'al u kaláanta'al yéetel 540 t'í'al u yutskiinta'al jayp'éel ba'alo'ob ma' jach ma'alobo'obi'.
- T'o'ox 1 35 mil 229 kg. Cloro-gas yéetel hipoclorito de sodio ichil le planta potabilizadora, carcamos de bombeo yéetelk ti' sistemas independientes tu noj kaajil Jo', bey xan ti' u mejen kaajilo'ob Jo' yan tu yáanal u t'aan JAPAY, u ti'al u je'ets'el u ts'a'abal le ba'alo'ob ti'al u desinfectarta'al yéetel u su'utul potableil le ja' ku meyaj ti' máako'.

U ti'al u kaláanta'al le ja' je bix jets'a'anil tuláakal tu'uxe', ch'a'pachta'ab u ch'a'abal junp'éel chíikul ti' Le Sistema Mérida yéetel u mejen kaajilo'ob u noj kaajil Jo'. U ti'al lelo' beeta'ab 62 mil 537 an alisiso'ob físico-químico yéetel bacteriológico, bey xan u ti'al u yila'al le cloro ku páatalo'.

Tu yo'olal bix úunchak u ma'alobkuunsa'al le éek' ja'obo', ti'al u káajbal u meyaj le jala'achila' yaan ka'ach jo'p'éel u kúuchililo'ob beetik ba'axo'ob ku paaá jtal u máaka'antiko'ob 70.7 lts ja' ti' junp'éel segundo, lela' tu taasaj uts ti' seis mil 172 u p'éelal najo'ob, bejla'e' yaan 26 u p'éelal le un'ukulo'oba', tu yéetelo'obe' ku páajtal

u yutskíintpajal 632 lts. ja' ti' jun p'éel segundo, beya' ku taasik uts ti' 38 mil 763 u p'éelal najo'ob t i' c oloniaob yéetel t i' f raccionamiento'ob, be ya' tu chukaj m i waxaktéen u muuk' t i' le yáax ts'aba'ano'obo', ku ts'o'okole' ya'abchaj xan le ja' u ma'alobkuunso', ti' 5% ka'ache', tu chukaj 14%.

U ti'al u mu'uk'a'ankuunsa'al u k'u chul ja' tuláakal t u'uxe', beetc haj u jeejláasil meyajo'ob yéetel u ts'a'abla'aj u láak' tuberia'ob, u nu'ukulil u yantal ja' ti' najo'ob bey xan ka anak u muuk' ja' tu noj kaajil Jo', bin ilbil nueve mil 57 u téenal le meyajo'ob beeta'abo'ob ti le najo'obo' yéetel ts'a'ab dos mil 260 túumben nu'ukulil u yantal ja' ti' naj yéetel siete mil 346 ma' chúuka'an ja'i', media toma.

U ti'al u kaláanta'al ma' u yéemel buk a'aj ja' ku m áan yéetel m a' u yéemel u muuk'e'e, utskiinta'an dos mil 88 u p'éelal k úuchilo'ob tu'u x ku puuts 'ul ja' ti' banketa'ob, seis mil 51 u p'éelal ti' cuadro'obi', cuatro mil 695 chéen ti' beji', yéetel 924 u p'éelal ti' tuubo'ob kaachalo'ob. U ti'al u yutskíinta'al le ba'axo'oba' anchaj xan u tukulta'al u yutskíinta'al le carretera ku k'astúunta'al tu yo'olal le meyajo'obo', u ti'al lelo' beeta'ab siete mil 539 u p'éelal meyajo'ob tu'ux bachearta'ab 12 mil 593 m2 ti bej. Ila'ab xan tres mil 727 u p'éelal tu'uxo'ob eem u muuk' ja', 260 u p'éelal meyajo'ob ti'al u kaláanta'al k a mey ajnak tu b eel dreñaaje 'ob, 328 u p' éelale' nupa'abik reed yéetel cin co mil u p' éelal tu'u x chowakuunta'ab u t uuboil ti'al u k'uchul ma'alob le ja' ti' le kúuchilko'ob tu'ux jach mina'an u muuk'o'.

JAPAYe' tu ts'aj tulá akal uj yáantaj ti' tuláakal u j ala'achil le méek'táankaajo'obo', tu yo'olal jach t áaj k'abéetchaj u y antal ma'alob ja' t u kaajalo'obe' yéetel u ti'al u k'uchul ja' ti' tulákale l le najo'ob tu'u x un ajo'. Beya' 482 u p'éelal kaajo'obe' tu k'amajo'ob meyajo'ob ti'al ma' u séeb k'astal u nu'ukulil u jóok'esa'al ja' yé etel u yutskíinta'al le unaje', ts'a'ab 25 u p'éela l u t úumben nu'uukil u ts'a'abal cloro. Beeta'ab 425 diagn ostico técni co ti' 59 u téenal b inik xíimbat bil bix yanik l e 70 traamo'ob ti' potable ja'o'.

U ti'al le jala'a chila' jach t áan k'abéet k a ch'a'abak u paach u beeta'al u láa k' meyajob tu yo'olal ka k'uchuk ja' tuláakal, tu'ux je bix u ya'alik xan u t'aanilo'obe'. Tu yo'olal lelo' JAPAYe' tu xak'altaj yéetel tu ée jentaj 35 u p'éelal u jeejeláasil meyajob ti'al u beeta'al yéetel ti'al yantal u nu'uk ulil u yantal ja', t umeen le máaxo'ob beetiko'ob najo' k'abéet u yokesiko'ob ja' ti' 23 mil u p'éelal najo'ob, ti' 20 mil 84 najo'obe' ka anak drenaaje' ti'ob wey tu noj kaajil Jo'e'. Beeta'ab 48 u p'éelal mokt'aano'ob u yokesa'al ja' tu'ux a'ala'ab u beeta'al najo'ob ti' tú umben fraccionamiento'ob ti' u noj kaajil Jo', lela' u ti'al siete mil 669 u p'éelal najo'ob, tu'ux mokt'anta'ab u yila'al u beeta'al yéetel u bo'ota'al u derecho il. Beeta'ab xan 21 u p'éelal mokt'aano'ob u ti'al u beeta'al u nu'ukulil wáa u kúuchil u bin éek' ja' ti' fraccionamiento'ob ti' u noj kaajil Jo', lela' ti' cinco mil 289 u p'éelal najo'ob.

U ti'al u yila'al u láak' túum ben kúu chilo'ob tu'ux ku k'abéet hajal potable ja'e', beeta'al 26 u p'éelal meyajob, u ti'al lelo' t'i'in tres mil 287.40 metros lineales ti' tubería yaan u jeejeláasil u kóochil, ba'ax tu taasaj uts ti' 670 u t'úulal u kajnáalil u jeejeláasil u colonialo'ob ti' u noj kaajil Jo'.

2.6 Ba'axo'ob yan ti'al ka'anbesaj

Le Instituto para el Desarrollo y Certificación de la Infraestructura Física Educativa de Yucatán (IDFEY) ts'o'ok u beetik ya'abkach meyajob ti' najo'ob, ichilo'obe', yaane' ts'o'ok u yutskíinta'al, yaan xane' túumben beetbilo'ob yéetel u láak'o'obe' kóochkinta'abo'ob.

Ichil le ja'abil meyajob u ts'a'abal ojéeltb ila' IDFEYe' tu beetaj meyajob ti' educación básica, ichil le je'elo'oba' leti' u káajsa'al u beeta'al junp'éel túumben secundaria tu herradurail fraccionamiento Caucel, ba'ax kun antal ti' 6 u p'éelal u kúuchuil u ka'ansa'al xook, servicio sanitario M 12, junp'éel tu'ux ku yantal al jo'olpóop, taller junp'éel laboratorio, centro de cómputo, u chank'íiwikil, junp'éel

cancha u ti'al ya'ab ba'ax, u baak'paach u noj joolil ti'al u yokol máak, tuláakale', tu tojoltaj siet e millones 893 mil 191 pesos, ba'ax tu taa saj uts ti' mii 250 u túulal xoknáalo'ob.

Tu laak 'in u no j kaaji l Jo'e' beetchaj u najil xook u t i'al junp'éeel primaria Fraccionamiento Villas de Oriente tu'u x beeta'ab ó oxp'éeel u kúuchil u ka'ansa'al xook, servicio sanitario M12, u kúu chil u yanta l jo'olpóop, u k'íiwikil, junp'ée l caancha ku meyaj ti'al ya'ab ba'al, k'a'al u báak' paach yéetel beeta'ab u noj joolil, tuláakale' t u tojoltaj tres m illones 967 mil 160 pesos ba'ax tu t aasaj uts t i' 150 u túulal xoknáalo'ob.

Beeta'ab xan jump'ée Jardin de Niños Chak Péepen tu'ux xu'up dos millones 487 mil 99 pesos, ichil le ba'axo'ob beeta'abo'obo' ti yano'ob u kúuchil u ka'ansal xook, u najil u jo'olpóopil, servi cio san itario, u k'íiwikil, yéetel beeta 'ab u b áak paach, tuláakal le meyaj o'ob beeta'abo'oba' tu btaasaj uts ti' mii 100 u túulal xoolnáalo'ob.

Ichil le meyaj o'ob b eeta'abo'ob ti'al u yutskí inta'alo wáa b a'axo', be eta'ab meyaj o'ob tu najil xook Secundaria Jesús Reyes Heroles yéetel ti' Primaria Nicolás Bravo, tu'ux xu'up tres millones 309 mil 670 pesos yéetel tres millones 340 mil 539 pesos, lela' tu taasaj uts ti' mii 500 u túulal xoknáalo'ob ti' ju junp'éeel ti' u najilo'ob xooko'.

Ti' nivel medio superiore' beetchaj junp'éeel taller de mecánica naval te'el Centro de Estudios T ecnológicos del Mar , tu m éek'táankaajil P rogreso, tu'ux xu'up tres millones 936 mil 357 pesos, ba'ax tu taasaj uts ti' 450 u túulal xoknáalo'ob.

Universidad Tecnoló gica Met ropolitana ti' Educ ación Media superiore', beeta'ab junp'éeel xnuk naj ka'yáal yan ti', t i'al u yúuchul ka'ambesaj, le meyaj beeta'aba' tu tojoltaj 17 millones 499 mil 967 pesos.

U ti'al u bisa'al le meyajob k'abéet u beeta'al ti' junxéet' u lu'umil Yucataán yéetel junp'éel bix je'el u páajtal u mu'uk'a'ankuunsa'al le gestión institucional ichil le sistema educativo weyt-lu'umil, bey xan yéetel supervisión escolar ti'al u láak'inta'al ma'alob le ka'ambesaj kuts'a'abal ti' u na jilob xook ti nivel básico', IDEFEYe' tu beetaj ya'ab najob, conectividad yéetel equipamiento ti' waxakp'éel najob ku ya'ala'al ti'ob Centros de Desarrollo Educativo CDES, ti' u méek'táankaajilob Izamal, Maxcanú, Tizimin, Tekax, Valladolid yéetel Yaxcabá bey xan tu noj kaajil Jo'.

Le centro'ob de Desarrollo Educativo' tu tojol tajo'ob 101 millones 402 mil 418 pesos, le taak'ina' tu cha'aj u beetchajal 21 u p'éelal u kúuchil u ka'ansa'al xook, 5 táallero'ob, 235 anexo'ob yéetel ocho u p'éelal meyaj beet a'ab paachil ti' le najilob xooko'.

2.7 Programa Mu'uk'a'ankuunsaj

Le programa ku k'aba'tik Fortalecer táan u kaxaantik u kaláantik ma' u yúuchul loobo'ob tu yéetel ba'alo'ob ba'apachtmilo'on bey xan tu yo'olal ba'axo'ob ku beeta'alo'ob tuméen wíinik, óoli' je bix u púuts'ul k'áak', u k'askuuntik ja' wáa u laak' ba'axo'ob, bey xan óoli' je bix wáa ka talak chak ik'aale'. Ti'al u kaláantikubáa máake' t s'íibta'ab u tuukulil ba'ax kun beet bil, u prograamail, u ka'ansa'al máako'ob tu yo'olalo'ob, u beet a'al proyecto'ob yéetel u beet a'al meyajob ka u ch'aob u yaktáanta'al je' ba'ax ka talake'.

Bey túuna', ts'a'ab 30 u p'éelal múuch'kaanbalil ti' 10 u t'úulalal u jala'chilob méek'táankajo'ob yéetel ti' máaxo'ob jo'olbesiko'ob u kaláanta'al kaaj, tu yo'olal bix u beet a'al u meyaj, u káajal, u meyajta'al, u kaláanta'al ma' u k'astal tuláakal le nu'ulo'ob ku meyajob u ti'al wáa ba'ax wáa ka téek k'abéetch ajako', ba'axo'ob

ts'a'ano'ob tumeen u jala'achil u lu'umil Yucatan, u ti'al u meyaj le k'iin ka anak waba'ax loobilo'ob beetbil tumeen chak ik'aal waa tumeen wíinike'.

Le m uuch'kaanbalilo'oba' t s'a'ab ti' 12 u p'éelal m ejen k aajo'ob yano'ob tu jáa l k'áak'náabil Yucat an, yéetel wakp'éele' ts'a'ab ti' l e yano'ob tu lá ak' káajo'obo', ichilo'obe': Celestún, Dzidzantún, Dzilam de Bravo, Hunucmá, Panabá, P rogreso, Sinanché, Telchac Puert o, Tizimín y éetel Yobaín. Tulákale' u t i'al u yuts il 31 mil 939 u túulal máako'ob.

Tu y éetel Comité Estatal de P rotección Civil, táakpaj t i' kanp'éel m uch'taanbal tu'ux ts'a'ab múuch'kaanbalilo'ob tu yo'olal u kaláantikubáa kaaj, meyaj o'ob unaj u beeta'alo'ob le k'iin wá k'abéete'. Beetchaj ka'p'éel meyaj bey táan u yúuchul waa ba'axe', lela' beetchaj Centro de Com ando, Control y Cómputo ti' Consejo Estatal de Seguridad Pública.

2.8 BA'AXO'OB YAN TU YO'OLAL ELECTRICIDAD

Junta de Electrificación de Yucatán (Jedey)

Ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' u jala'achil u lu'umil Yucataa tu yéetel Junta de E lectricación de Yucatán (Jedey) tu beet aj u jee jeláasil meyaj o'ob tu cha'ajo'ob u k'uchul korriente ti' le mejen kaajo'ob mina'an ti'ob ka'acho'.

Beya' le Juntao' t u beetaj m eyajo'ob óoli je bix u k'ujsa'al tu láak' t u'uxo'ob le korrienteo', lel a' l eti' l e chúumuk waa kaabal u muuk'o' tu kaajil Chunchucmil, Maxcanú, te'ela' b eeta'ab junp 'éel kil ometroi' ba'ax t u taasaj uts ti' 941 u túulal máako'ob, u k 'ujsa'al tu láak' t u'ux korr iente kaabal yéetel chúum uk m uuk' t i' u kaajil Dzidzibachi, Halachó, beeta'ab 0. 75 km. ba' ax t u taasj uts ti' 722 u túula l máako'ob; u beeta'al u k'uchul tu láa k' t u'uxo'ob, óoli' je bix ti' u bejil 16 ichi 11 yéetel 13, t u bejil 24, ichil 19 yéet el 21 yéetel tu bejil 24 ichil 25 yéet el 31 t u

méek'táankaajil Hal achó; u k'ujts'al tu láa k' tu'ux kaabal y éetel chúumuk muuk' korriente ti' u kaajil Opichen; tu'ux ts'a'ab 1.05 km, ba'ax tu taasaj uts ti' cuatro mil 216 u túlal máako'ob, u ts'a'abal u lineail ti'al u k'uchul tu láak' tu'ux ti' le xa'ay bej ku taal P ac Chen tak Punta Laguna t u kaajil P acchen t i' u m éek'táankaajil Chemax, tu'ux beeta'ab 6.25 km. ba'ax tu taasaj uts ti' mil 411 u túlal máako'ob.

Ku ts'o'okole' beeta'ab u k'uchul tak tu láak' tu'ux le electricidado' chúumuk yéetel kaabal u muuk' t u kaajil Punta Laguna, Chemax, lela' t u chukaj 00.9 km, ba'ax tu taasaj uts ti' 205 u túlal máako'ob; beeta'ab xan u meyajil u bisa'al línea ti'al u k'uchul korriente Hochtun ta k San Jo sé Or iente, ti' u méek't áankaajil Hochtún, beeta'ab xan San José Orientee' 2.9 km. ba'a x tu taasaj uts ti' mil 491 u túlal máako'ob; kóochkinta'ab xan le red electrica kaabal yéetel chúumuk muuk' tu kaajil Yaxchekú ti' u méek'táankaajil Tizimin, tu'ux beeta'ab 0.7 km, ba'ax tu taasaj uts ti' 270 u túlal máako'ob; k'ujts'ab xan tu láak' tu'ux chúumuk yéetel kaabal u muuk' korriente ti' u kaajil C henkeken ti' u méek'táankaajil T izimin t u'ux beeta'ab 0.35 km., ba'ax tu taasaj uts ti' 209 u túlal máako'ob.

Tu ts'ooke' beeta'ab u láak' meyajo'ob óoli' je bix u kóochkint a'al tu'ux ku k'uchul kaabal yéetel chúumuk u muuk' electricidad tu chan kaajil yéetel tu méek'táankaajil Dzitas, te'ela' beeta'ab 2.4 km. ba'ax tu taasaj uts ti' dos mil 826 u túlal máako'ob, chowakkunta'ab le red electrica kaabal yéetel chúumuk u muuk' tu chan kaajil Moctezuma ti' u méek'táankaajil Tizimin, te'ela' beeta'ab 1.25 km., ba'ax tu taasaj uts 339 u túlal máako'ob; u k'ujts'al tu láak' tu'ux le kaabal yéetel chúumuk muuk' ti' le electricidad ti' u chan kaajil San Luis, Dzununcán, ti' u méek'táankaajil Jo', te'ela' beetchaj 1.35 km. ba'ax tu taasaj uts ti' 230 u túlal máako'ob; u k'ujts'al electricidad kaabal yéetel chúumuk u muuk' ti' u chan kaajil Oxcum, ti' u méek'táankaajil Uman, te'ela' beeta'ab 9.6 km. ba'ax tu taasaj uts ti' 200 mil u túlal máako'ob, u k'ujts'al red hibrida u ti'al Fraccionamiento Flamboyanesyan tu

méek'táankaajil Progreso te'ela' beeta'ab 1.85 km. ba'ax tu taasaj uts ti' 200 mil u túulal máako'ob.

3. U PEEKTSILTA'AL JUNP'ÉEL TÚUMBEN BIX UNAJ U YANTAL TAAK'IN

Gobierno del Estado de Yucatán
PODER EJECUTIVO
2007-2012

3 U PEEKTSILTA'AL JUNP'ÉEL TÚUMBEN BIX UNAJ U YANTAL TAAK'IN

3.1 Ba'axo'ob k'abéet u ti'al u yantal junp'éel ma'alob náajalil

Le Secretaría de Fomento Económico, tu yéetel le programa ku k'aba'tik Programa Federal P rosoft, éejent a'ab t i' tumeen Cons ejo Di rectivo ti' le Fondoo , ukp'éel proyecto'ob wáa meyajo'ob wey Yucataane', lela' u ti'al u taas uts ti' xan le jayp'éel empresa'obo'. Tu yo'olal lelo' ti' le j aatsalil yan u y il tu yéetel Tecnologías de la Información yaan u ts'a'abal ti' dos millones 273 mil 89 peso s, le taak'ina' ka'jaatsil u taal , junjaatse' Gobierno federal ts'aik, u láak' jaatso' gobierno estatal, tu yéetel lela' anchaj meyaj ti' 35 túumben meyajo'ob yéetel u láak' 31 ts'a'ab ti' máaxo'ob tu yo'olal ba'ax u yojelo'ob ti' túumben tecnología'ob, beya' tak u náajalo'ob ma'alob.

Anchaj u táak pajal k-lu'umil ti' 15 u p'éelal meyajo'ob, ichil le bu ka'ajo' wakp'éele' beetcha tu láak' noj lu'umo'ob, bolomp'ée le' wey t u noj lu'umil Mexicoe'e', tu'ux ts'a'ab áant aj t i' 14 e mpresa'ob wey ilo'ob ku meyajtiko'ob lo gístico, mue blero, agroindustrial, hotelero, automotriz, joyero, artesanal yéetel u láak' jaatsilo'ob. Bey ts'o'ok u b eetchajal 36 u téen al l e m uch'táambal ku k'aba'tik Convención de l Consejo Nacional de l a Industria Maquiladora y Manuf acturera de E xportación (CNIMME) beeta'ab yáax juntéen le much'táambal tu lu'umil Yucataana'.

Ila'ab 75 u p'éelal ju'uno'ob tu'ux ku káata'al ba'alo'ob tu yo'olal bix yanik taak'in t-lu'umil , tsolxikino'ob y éetel áantajo'ob ti' wey il em presa'obe', le y ano'ob t u noj lu'umil Mexi co, bey xan ti' u l áak' noj lu'umo'ob taak u múul me yajo'ob yéetel u láak' molay o'ob ti' le óox p'éel m uuk' y an t i' le jala'achilo', iniciativa privada, u tsikbata'al t u yo'olal muc h'táabalo'ob k u tukuklta'al u beet a'alo'ob, u kaxaanta'al túumben lu'umo'ob yéetel nave industrialo'ob ti'al u beeta'al meyajo'ob yaan ba'ax u yil yéetelo'ob, u kax anta'al máaxo'ob je'el u koniko'ob ba'ax k'abéete', bey xan

empresa'ob t aak u meyajtikob le t aak'in je bix u y a'alik u jala'achil u lu'umil Yucataano'.

Ichil le ja'abi l m eyaj ku t s'a'abal k 'ajóoltbila', ka'a'am 25 em presa'ob k'ucho'ob xiinbal u ti'al u k'aj óoltikob naats'il bix Yucataan ti' ba'alo'ob yan u y il tu yéetel koonol, u k'ajóoltikob le áantajo'ob ku ts'aik Secretaría de Fomento Económico u ti'al u taal beetbil u meyaj taak'in weye', bey xan áantajo'ob ku ts'aik le jala'achila'. Ichil le meyajob beeta'abo'obo', bisa'abo'ob ti kúuchilob k'abéet u k'ajóoltikob óoli' je'el bix p arque industrialo 'ob, u já al k'áak'n áabil Progr eso y éetel ja yp'éel méek'táankaajob. Ku t s'o'okole' le empresa'oba' tu much'ajuba'ob t u yéetel u láak' jo'olp óopo'ob ku m eyajob tu jala'achi l u lu'umil Yucatan, bey xan yéetel weyil empresario'obe'.

Ichil le ba'ax o'ob tu p'ataj'ob le mok t'aano'ob yéetel le á antajo'ob ku t s'aik u jala'achil u lu'umil Yucataan tu yéetel Sefoe, ts'a'ab jo'p'éel túumben industria'ob yeéetel u nojochtal u láak'o'ob tu yo'ola Tecnologías de la Información, je bix u ya'alik lela' ku ya'alik u beetchajal xuup tu séeblakil yéetel ma' sen náach u k'iinile', tu yo'olal maanal ti' 400 millones de pesos, ba'ax tu p'ataj 500 u p'éelal túumben meyajob.

Tu yo'olal u péektsilta'al Yucatan ichil le máak'ob ku páajtal u taal u beet u meyaj u taak'ino'ob yéetel maáako'ob taak u beetikob wáa ba'axe' beeta'ab u máanil ti'a l u jóok'esa'al junp'éel artículo' ku k'aba'tik El Boom de Yucatán" ichil le revista ku k'aba'tik Entrepreneur volumen 18 número 12 , lela' ichil le jaatsalil ku k'aba'tik Los mejores negocios para el 2011, jóok'esa'ab tu ja'abil 2010.

Leti' a'ala'abik u je'ek'ata'al le empresa ku k'aba'tik Furniture Brands wey tu lu'umil Yucatan t i'al u meyajta'al mueble'ob, jóok'esa'a b junp'éel artículo' tu yo'olal le ba'axo'oba' ti' medios de comunicación internacionaalo'ob óoli' je bix Wall Street

Journal, Scott Trade, Etrade, CNBC news report ichi l u láak'o'ob, tu'ux a'ala'ab ba'axo'ob utsil ku taasik ka talak u beet u meyaj u taak'in máak wey Yucataane'.

Ichil l e mey aj ku taaal u beetik Sef oe, túumbenkuunsa'ab u nu 'ukulil bix u péektsilta'al le programa ku k'aba'tik Yucatán Logística e Infraestructura" yéetel le página web ti'al koonolo': www.investyucatan.com.

Tu y éetel le Programa de Proyectos Productivos Py me t s'o'ok u yáanta'al waxakp'éel proyecto'ob tu yo'olal 13 millones 918 mil 844 pesos.

Tu y éetel le programa Creación de Empleo en Zonas Marginadas, mu'uk'a'ankuunsa'ab ka'p'éel proyecto tu yo'olal tres millones 133 kmil 98 pesos.

Tu yéetel le programa ku k'aba'tik Capital Semilla Pyme, ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' áant'a'ab óoxp'éel proyecto tu yo'olal jun p'éel millón 3 14 mil 600 pesos.

Tu yéetel xan le programa ku k'aba'tik Incubadoras de Negocios ts'a'ab áantaj ti' ka'p'éel múuch'kabilo'ob tu yo'olal 255 mil 600 pesos.

Tu yo'olal feria'ob yéetel evento'obe', beetchaj 31 u p'éel alo'obi', tu'ux táakpaj mil 235 u túulalal maako'ob ku beetiko'ob u je ejeláasil meyajo'ob wey tu lu'umil Yucataane'. U tojol tuláakal le ba'axo'ob ko'ono'obo' tu chukaj 10 millones 849 mil 236 pesos.

3.2 U péektsilta'al u meyajta'al pak'alo'ob yéetel chuk kay

Yéetel le múul xuup ti' t'aa'in ti' le Programa para la Adquisición de Activos Productivos(PAAP) ti' Secretaría de Agricultura, Ganadería, Desarrollo Rural yéetel Pesca y Alimentación(SAGARPA) ts'a'ab áantaj ti' 20 u p'éelal méek'táankaajo'ob. Lela' páajchaj u betechajale' ikil beeta'abik 18 invernadero'ob

ti' 23 mil 758 metro'ob cuadrado'ob, ti' 15 najo'ob ti'al u ts'aiko'ob bo'oy ti' 30 mil 660 meetro'ob cuadrado'ob. U ti'al le meyajo'oba' xu'up 25 millones 111 mil 99 pesos, ti' le buka'aja' 11 millones 966 mil 645 ts'aabilak tumen gobierno federal, tres millones 988 mil 883 ts'aabilak tumeen u jal'achil u lu'umil Yucatan yéetel nueve millones 155 mil 571 pesose' ts'aabilak tumen le máaxo'ob ts'a'ab áantaj ti'obo'.

Yéetel taak'in ku taal ti' PAAP, ti' le ja'ab meyaj ku ts'a'abal k'ajko'oltbila' ts'a'ab áantaj ti'al u ts'a'abal u nu'ukulil u yúuchul jóoyab ch'aajmanch'aajilsistema ti' 642 hectareaob tu'ux pak'a'abnal, lela' u ti'al 44 u túulal j-meyjilo'ob, tu'ux xu'up 19 millones 886 mil 947 pesos, le buka'aj taak'ina' ts'aabilak tumeen federación, tu'ux ts'a'ab nueve millones 326 mil 339 pesos, u jal'achil u lu'umil Yucataane' tu ts'aj tres millones 108 mil 780 pesos y éetel sietemillones 451 mil 828 pesose', ts'aabilak tumeen le j-meyjulo'ob áanta'abo'obo'.

U ti'al u chúukbesa'al le túumben ba'alo'ob k'abéeto'obo', ts'a'ab áantaj ti' 22 u túulal kolnáalo'ob yéetel waxaktúul ti' le ku pak'iko'ob soyao', u ti'al u maniko'ob 14 u p'éelal tractooro'ob yéetel 25 u p'éelal u nu'ukulilo'ob u meyajta'al le lu'umo', u ti'al u p'áajtal u pa'ak'alixi'im, ku ts'o'okole' waxakp'éel tractooro'obe' yéetel bolonp'éel u nu'ukulil u pa'ak'al soya. U ti'al lelo' anchaj u xu'upul 18 millones 334 mil 276 pesos, ti' le buka'aja', cinco millones 915 mil 851 pesose' ts'aabilak tumeen federación, junp'éel millón 971 mil 951 pesose' ts'aabilak tumeen u jal'achil u lu'umil Yucataane' yéetel 10 millones 446 mil 474 pesose' leti' el j-meeyjulo'ob ts'ao'.

Tu yéetel taak'in ku taal ti' Programa Estatal de Apoyo a Productores de Yucatan ts'a'ab áantaj ti' 200 u túulal j-meyjulo'ob yano'ob ichil le múuch'kabil ku k'aba'atik Unión de Ejidos Maiceros del Sur, tu yo'olal tres millones 500 mil pesos, lela' u ti'al u maniko'ob nu'ukulo'ob yéetel u láak' b'axo'ob k'abéeti'ob ti'al u pak'iko'ob ixi'im ti' mil 200 hectarea'ob lu'um.

U ti'al primavera-verano bo'ota'ab poliza ti' seguro agrícola catastróficos u ti'al 122 mil 149 hectarea ixi'im, ocho mil 974 hectárea tu'ux ku paka'al chiina yéetel 197.50 hectarea tu'ux ku pa'ak'al puut t u yo'olal k'askúunta'abik tumeen sen cháa k wáa tumeen sen yáaxk'iinil, ka talak chak ik'aal wáa ichil u láak' b a'alo'o b. U ti'al lelo' ts'a'ab 49 millones 814 mil 633 pesos, ti' le bu ka'aja' 43 millones se' t s'aabilak tumeen gobierno federal yéetel el seis millones 263 mil 646 pesose' t s'aabilak tumeen u jala'achil u lu'umil Yucataán.

Tu yéetel PAAP ts'a'ab áantaj ti' 436 u tú ulal j-meyjulo'ob, ti'al u maniko'ob dos millones 648 mil 171 u yaalo 'ob kij u ti'al u pak'iko'ob 883 hectareaob ti' 36 u p'éelal méek'táankaajo'ob. Le taak'in xu'upo' tu chukaj 10 millones 592 mil 684 pesos, ti' le buka'aja' tres millones 972 mil 257 pesose' federación ts'aej, junp'é el millón 324 mil 85 pesose' u jala 'achil u lu'umil Yucataán ts'aej, cinco millones 296 mil 342 pesose' leti' le j-meyjulo'ob ts'ao'.

Le programa ku k'aba'atik Multiplicar tu ts'aj uts ti' seis mil 797 u túulal j-meyjulo'ob ku pak'iko'ob 34 mil 256 hectarea lu'um ti' 78 u p'éelal méek'táankaajo'ob, tu'ux ts'a'ab ti'ob nueve millones 201 mil 683 pesos, le ba'axa' tu t s'aj u jala 'achil u lu'umil Yucataán, ba'ax chúukbesa'ab tu yéetel 13 millones 320 mil 614 pesos tumeen le j-meyjulo'obo', beya' tuláakale' tu chukaj 22 millones 522 mil 297 pesos. Ichil le ba'axo'ob ts'ab ti'obo' ti' yan fertilizante'obi', herbicidas, insuumo bey xan u nu'ukulil u meyajo'ob.

Ts'a'ab xan seis millones 123 mil 220 pesose' u ti'al 217 u túulal j-meyjulo'ob ku meyajtiko'ob kaab yéetel k'éek'eno'ob, ti' le buka'aj taak'ina' dos millones 465 mil 964 pesose' ts'aabilak tumeen u jala'achil u lu'umil Yucataán, yéetel tres millones 657 mil 256 pesose' leti' le j-meyjulo'ob ts'ao'. Ba'axo 'ob t s'a'ab áantajile', ts'aako'ob, j analo'ob u ti'al wakax yéetel u yik'el kaab, bey xan u nu'ukulil u meyajo'ob yéetel u láak' jayp'éel ba'alo'ob.

Tu yéetel 70 millones 465 mil 892 pesos de ti' le PA AP, Componente Desarrollo Rural, ts'a'ab áantaj ti' 755 millones de pesos meyajob, ba'ax tu taasaj uts ti' 911 millones de pesos meyajob. Le taak'ino'oba' meyajnajo'ob ti'al u ma'anal x-nuk wakaxo'ob ti'al u aalankilo'ob bey xan j-ton wakaxo'ob, tamano'ob, k'éek'eno'ob yéetel u ti'al u beeta'al y éetel u y utskíinbta'al tu' ux ku meyajta'al ba'alche'ob, bey xan u ti'al pak'alo'ob, yéetel u ti'al u ma'anal m ooto'ob k'ajoo lta'an bey fuera de b orda. Ts'a'ab áantaj xan t i' máa xob ku meyaj tiko'ob kaab u t i'al u maniko'ob colmeena'ob yéetel nu'ukulo'ob, ts'a'ab x an áantaj u ti'al u beeta'al u jeejeláasil meyajob ti' le kaajo 'obo', óoli je bix u t aalleril art esanía, y éetel u nu'ukulil u puurificaarta'al ja', ichil u láak' ba'alo'ob.

Tu y éetel le Programa Estatal de Apoyo a Productores de Yucatan, u ti'al u liik'sa'al u yóolo 'ob ti'al u ya'abkunso'ob le leeché ku pots'iko'obo', u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu ts'aj 789 mil 424 pesos u ti'al u ma'anal ti'ob ma'alob leeché, u ti'al ka u chuk junp'éel millón 578 mil 849 litros leeché ku meyajtik 76 millones de pesos meyajtik u túlal máako'ob ti' bolonp'éel méek'táankaajo'ob.

U ti'al u beeta'al junp'éel meyaj ka u yil u p'íit'hajal u páajtalil u contaminaarchajal wáa ba'axe', tu y éetel tsol x ikin yéetel ka'anbesaj ti' 30 millones de pesos p 'éelal u múu ch'kabil máako'ob ku meyajtiko'ob kaabe', tu yo'olal bix úunchak u kanik ka u yojéelto'ob yéetel u kaláanto'ob u kaabo'ob bey xan ka u embasaarto'ob le kaabo', tu yo'olal le ba'axo'oba' xu'up junp'éel millón 229 mil 10 pesos.

Tu y o'olal kaaxo'obe', tu y éetel le programa ku k'aba'tik Programa Estatal de Apoyo a Productores de Yucatán, ts'a'ab 272 mil 280 pesos u ti'al u ma'anal 27 mil 280 millones de pesos meyajob, le mejen kaaxo'oba' t'o'oxo'ob u ti'al u tséenta'alo'ob tu táankabil najo'ob ti' 31 millones de pesos p'éelal méek'táankaajo'ob, tu yéetel le ba'axa' áanta'ab ka chan anak taak'in ti dos mil 728 kúuchkabaalilo'ob.

Kaláanta'ab ma' u yant al k'oja'an il ti' t uláakal ba'ax ku pa'ak'al wey t u lu'umil Yucataane', u ti'al u béeytale' ts 'a'ab 1 9 millones 72 8 mil 550 pesos t i'al u péeksilta'al u yila'al ma' u ya'abtal, u xu'ulsa'al tuláakal ik'o 'ob yéetel k'oja'anilo'ob. U Ti'al u páajtale' beetchaj diagn oostico'ob ti'a l u yila'al bix yanik, ch'a'ab u chíikul t u'ux unaj, ila'ab ma' u ya'abtal tu'ux ku tukulta'al táan u káaja l u k'astal, u kaláanta'al ma' u sen y a'abtal k'oja'anilo'ob ichil u láak' b a'alo'ob beeta'abo'obj.

U jala'achil u lu'umil Yucataane' ichil le programa ku k'aba'tik Producir tu ts'aj 12 millones 285 mil 89 0 pesos, tu yo'ola l u jeejelá asil ba'alo'o b, ichilo'obe' u nu'ukulilo'ob meyaj ti'al u j-meyjulilo'ob le 106 u p'éelal méek'táankaajo'ob yano'ob wey t-lu'umile', ba'ax tu taasaj uts ti' 11 mil 497 u túulal máako'ob, ichilo'obe' ocho mil 994 u túulalo'obe' xiibo'ob yéetel dos mil 503 u túulale', ko'olelo'ob.

Ichil,le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' jo'ol 245 u p'éelal che'eno'ob, ti' le jayp'éela' 223 u p'éelale' meyajnaj ti'al u jóo yabta'al pak'alo'ob yéetel ti'al u yalak'ta'al ba'alche'ob ti' 22 u p'éelal mejen kaajo'ob, u ti'al u béeytal le ba'alo'oba' u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu ts'aj tres millones 187 mil 728 pesos yéetel dos millones 125 mil 152 pesos tu ts'aj le j-meyjulo'obo'.

3.3 U taa wáa u bin xímbal máak tu láak' tu'ux

Tu yéetel Consejo de Promoción Turística de México (CPTM) y éetel gobierno federaale' ts'a'ab tu yáanal le m okt'aan ku k'a'aba'tik Convenio Cooperativo de Promoción Turística y Publicidad 2011, 27 millones 840 mil pesos u ti'al u ts'a'abal k'ajóoltbil u lu'umil Yucatan, ichil le buka'aja' 23 millones 840 mil pesose' meyajnaj u ti'al u ts'a'abal k'ajóoltbil ti' u noj lu'umil México, cuatro millonese' meyajnaj ti'al u ts'a'abal k'ajóotbil ti' u láak' noj lu'umo'ob. U ti'al u bée ychajal le mokt'aana' u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu ts'aj 15 millones 300 mil pesos, le

buka'aja' xu'up t i' le m eyaj be etchaj wey tu noj lu 'umil M exicoo'. U t i'al u chúukpajal le taak'ino' CPTM tu ts 'aj 12 millones 540 mil pesos, ti' le buka'aja' ocho millones 540 mil pesose' meyajnaj xan ti'al u ts'a'abal k'ajóoltbil Yucatan tu noj lu'umil Mexico yéetel cuatro millonese' u ti'al ju t s'a'abal k'ajóoltbil Estados Unidos yéetel Europa.

25 tak 28 ti' u winaalil marzoe' Yucataane' táakpaj ti' el XXXVI Tianguis Turístico beetchaj Acapulco tu'u x ts'a'ab junp'éel kúuchil t u'ux anchaj 1 2 u p'éelal negocio'ob t u'ux táakpaj 15 u p' éelal h oteelo'ob, jo'p'éel ag encia de viajes , Asociación M exicana de Hoteles en Yu catán A.C.(AMHY) Asociación d e Agencias de Viajes Promotoras de Turismo en Yucatán A.C.(AAPROTUY) bey xan u méek'táankaajilo'ob Jo', Izamal yéetel Valladolid. Ti' le k'iino'ob biniko'oba' jach chíi kpaj junp'éel marca ku k'a'abatik Yuca tan Premium, junp'éel ba'ax beetchaja'an tu yéetel máa xo'ob k u k'amiko'ob u'ulabkabilo'o b ku taa lo'ob xiímbal bey xan tu yéetel Agencias de viaj es may orista. Ichil u k'iin ilo'ob le meyajaj anc haj mokt 'ano'ob beet bil u ti'al u pé eksilta'al u k'ajóolta'al Yu catan Europa, Nortaaamérica yéetel we t-lu'umile'.

18 tak 21 ti' junio ti' 2011 beetchaj u óox téen Feria Turística del Mundo Maya tu noj kaajil Jo', junp'éel much'taanbal tu'ux taal le u n ukuch yuumilo'ob t u'ux ku kono'ol kúuchil ti'al xíinbat bil weyilo 'obe', ba'ax ku kaxaantike' u koniko'o b le jats'uts kúuchilo'ob yan ti' maaya lu'umo'obo'. Te'el jeets'aka', le lu'umo'ob wey Mexico táakpajo'obo' leti' lelo'o'ba: Campeche, Chiapas, Quintana Roo, Tabasco yéetel Yucatan. Te'e l feriaa' t aalo'ob 1 1 kúuchilo'ob u ts'a'ob k'ajóoltbil le kúuchilo'obo', 143 u t úlal le taalo'ob m aan ku taalo'ob E uropao', E stados Unidos, Canadá yéetel México.

Ichil u ja'abil 2011 beetchaj meyajajo'ob tu yo'olal turismo tu yo'olal 139.3 millones de pesos, ba'ax ts'a'ab a táantanchúumukil tumeen y jala'achil u lu'umil Yucataan

yéetel federación, lela' tu y o'olal le mok t'aan ku k'aba' tik Convenio de Coordinación en Materia de Re asignación de Recursos 2010, t u yéetel lela' tu cha'aj u beet chajal wakp'éel u jeejeláasil meya jo'ob t u mée k'táankaajilo'ob Izamal, Jo', Progreso yéetel Valladolid.

Ichil le Convenio de Coordinación en Materia de Reasignación de Recursos para 2011, federacioone' t u ya'alaj u t s'aik 80 millones 650 mil pesos, je'el túun u lu'umil Yucataane' tu y a'alaj u ts'aik 75 millones de pesos, tuláakale' ku chukik 155 millones 650 mil pesos, t aak'in kun meyaj u ti'al u be eta'al meyaj o'ob tu méek'táankaajilo'ob Jo', Izamal yéetel Progreso.

U jáal k'áaknáabil Progreso meyajnaj ti'al u k'amik yéetel u ti'al u jóok'ol nukuch chéemo'ob tu ja'ab il 2011 ti' na viera Pullmantur, tu bisaj yéetel tu taasaj 14 mil 704 u túulal aj xímbalo'ob, ichilo'obe' 50% wey jóok'o'ob Yucataane', Beya' le navieraa' ts'o'ok u ya'alak u yokesik u ti'al le 2012 junp'éel nojoch chéem ka u bis leyli' te'el tu'ux suuk u máano', ya'abkach máako'ob kéen ti' le ja'aba'.

Ichil le programa Integral de Capacitación y Competitividad Turística (PICCT) yéetel t u yéetel 890 mil pesos ku taalo'ob ti' federación y éetel ti' u lu'u mnil Yucataane', múul ts'a'ab tu yé etel UADYe' jo' p'éel múuch'kaanbalilo'ob ichil u winaalilo'ob octubre tak diciembre ba'ax tu taasaj uts ti' 115 u túulal máako'ob ku taalo'ob ti' u m éek'táankaajil Jo', Valladolid, Iz amal, Pr ogreso y éetel Rio Lagartos.

K'u'ub ka'p'ée l d istintivo H, ba'ax ku chíi mpoltik l e m a'alob meyaj yéetel le ma'alob janal ku ts'a'abal ti' u najilo'ob u k'a'amal u'ulabkabilo'ob yéetel u kúuchil u ko'onolo'ob janal wey t-lu 'umile', tu yo'olal t u be etajo'ob je b ix u k'áata 'al tumeen Norma Mexicana NMX-F605 NORMEX 2004. K'u'ub xan 18 u p'éelale' ti' agencia de vi ajes, re stauranto'ob yéete l u kúuchuil u ka'a'amal aj xímba lo'ob

ichil le programa ku k'aba'tik Moderniza (Dist intivo M) lel a' ku c hímpoltik u ch'a'abal sistema de gestión, estándares de calidad y servicio, they xan tumeen le jach mejen yéetel ma sen nuuktak empresao'ob ku k'amiko'ob u'u labkabilo'owey t-lu'umile'.

U ti'al u péektsilta'al Yucataane bey u kúchili l t u'ux k u páajta l u taal beetbil congreso'ob, convenciono'ob, le 24 ti' mayo ti' u ja'abil le 2011 beetchaj tu noj kaajil Mexicoe' junp'éeel evento tu k'aba'taj "Yucatan Destino Cultural de Turismo y Reuniones", le me yaja' beetchaj Museo de Ant ropología e Historia, te'ela' k'uch 70 nukuch empresao'ob ku beetiko'ob evento'ob, ku ts'o'okole' bin xan empresao'ob wey Jo'ilo' ob ku koniko'ob servicios y éetel hotelo'obe', ichil tuláakalo'obe'tu chukaj 289 u túlal máako'ob bini'.

U ti'al u y ila'al wáa ku ya'abtal máako'ob k'u chul x ímbal wey tu lu'umil Yucataane' t áakpaj ti' k a'p'éeel m uch'táambal wey tu noj lu'umil Mexicoe', Meeting Place Caribbean Riviera Maya 7 tak 9 ti' noviembre ti' u ja'abil 2011, expoincentivos beeta'ab tu noj kaajilo Mexico 17 tak 19 ti' noviembre ti' u ja'abil 2010, bey xan ti' o xp'éeel feria beeta'ab u ti'a l Norteamérica IT&ME Chicago beeta'ab 6 tak 9 ti' octubre ti' u ja'abil 2010, AIBTM beeta'ab Baltimore, Maryland tu k'iinilo'ob 21 tak 23 ti' junio ti' u ja'abil 2011 yéetel Meeting Focus Live beeta'ab San Antonio Texas, ichil u k'iinilo'ob 26 tak 28 ti' junio ti' u ja'abil 2011.

Bey junp'éeel meyaj unaj u beetchajal yéetel u aj xímbalilo'ob Mexicoe', máaxo'ob jach u ya 'abilo'ob ku k'uchulo'ob wey Yucataane', beetchaj u t s'ok kanja'aba' junp'éeel xímbal ti'al u k'ajóolta'al bixij, ku ts'o'okole' bisa'ab xan u yuumilo'ob, u jo'olpóopilo'ob, u no'oj k'abilo'ob u ko'onol kúuchilo'ob ti'al u bin xímbatbil ti' u noj kaajil México yéetel Quintana Roo, bey xan máaxo'ob ku beetiko'ob congreso'ob yéetel convenciono'ob. Le meyaja' beetchaj ichil u k'iinilo'ob 17 tak 21 ti' junio ti' u ja'abil 2010, tu yéetel le k'aba' Yucatan 2010, Un Nuevo K'atún Comienza, le

péektsilila' beetchaj ichil 55 u túlal máako'ob táakpajo'ob u ti'al u k'ajóoltiko'ob u noojol u lu'umil Yucatan tu'ux xan anchaj u xíimbatiko'ob Loltún, ecomuseo del cacao, exhacienda San Juan Tabi yéetel u conventoil Maní.

Le bix u t aal aj xíimbaló'ob wey t-lu'umile' let i' beetik u taal máa ko'ob u be et u meyaj u taak'ino'ob t i'al u beetiko'ob meyajó'ob. Junp'éel chíikul ti' lelo', ichil u ja'abilo'ob 2010 tak 2011 (agosto ti' le ja'ab máano' je'ek'ata'a b 730 u p'éelal cuarto'ob ti' 19 túumben h oteelo'ob, ichilo'obe' City Expres, Hotel V ictoria, Holiday Inn Express, El Es pañol de Paseo de Montejo yée tel Ca sa Azul (Tuláakal tu noj kaajil Jo'.) Le taak'in xu'up u ti'al u yantal le kúuchilo'oba' xoka'ab ti' Padrón Nacional de Proyectos del sector Turismo, tu chukaj 6 millones 940 mil 558 dolar es i chil le yáanx táa nkuch ja'ab ti' l e 2 011, lelo 'oba' chéen u ti'al hotelería. Ichil u ja'abilo'ob 2007 tak 2011 (tak agosto máano') ti' le buka'aj ba'ax ku ts'aik le k-lu'umila' 740 habitaciono'ob ti' 62 u p'éelal najo'ob tu'ux ku ka'a'mal u'ulabkabilo'ob.

Le julio má an ti' l e ja'aba' ts'a'ab ka'jóoltbil máaxo'ob u k'aato'o b u beeto'ob l e Proyecto Ejecutivo Gran Museo del Mundo Maya, junp'éel noj meyaj kéen u beet u x u'upul ya'ab taak 'in t i'al u b éeychajal, ti'al xan u t aal ya'ab táanxel máak xíimbal bey xan ti'al u taal u k'ajóolta 'al u miatsil u petenil u lu'u mil Yucatan bey xan tuláakal tu'ux yan maya'ob.

Le martes 26 ti' u winaalil julio ti' 2011, jóok'esa'ab ti' Diario Oficial del Gobierno del Estado de Yucatan junp'éel decreto Número 437, tu'ux ku ya 'ala'al tu jóok'ol le Ley para el Fomento y Desarrollo del Turismo en Yucatan, lela' jun p'éel noj ba'al u t i'al u m eyjata'al tu be el le u k 'a'amal táanxel máak o'ob k u taalo'ob xíimbal wey t-lu'umile'.

Le 22 ti' febrero ti' 2011, jóok'sa'ab ti' Diario Oficial del Gobierno del Estado le programa ku k'a'abtik Programa Sectorial de Fomento Turístico 2007-2012(PSFT), ba'ax kéen u ts'áa ti' le mola yo'ob ku péektsiltiko'ob u k'a'a'amal máaxo'ok ku taalo'ob xímbal wey t-lu'umile' junp'éeel nu'ukul ti'al u tukultiko'ob tu beelil ma' sen náach u k'i inile', b a'ax kéen u cha' u yilpajal wáa mey ajta'ab tu bee l yéetel ba'axo'ob tu p'a'ataj le meyajo'ob tukulta'ab u beeta'alo'ob ti' le jala'achila', bey xan tak tu'ux je'el u páajtal u k'uchule' yéetel ba'ax ma' tu cha'ik u k'uchul tak náachil.

3.4 Aj meyajo'ob, u kúuchililo'ob meyaj yéetel meyaj

Le Servicio Nacional de Empleo, wey Yucat aane' (SNEY) ku meyajtik junp'éeel el programa ku k'aba'atik Programa de Apoyo al empleo (PAE) b a'ax ti' le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóo ltbila', ichil e' yaan jo'p'éeel subprograama'ob : Bécate, Fomento al Autoempleo, Compensación a la Ocupación Temporal, Movilidad Laboral Interna y Repatriados Trabajando.

Ti' ichil u jeeláasil le meyaj ku beeta'al tu yéetel Bécate ts'a'ab 345 u p'ée lal ka'anbesajo'ob ti' seis mil 157 u t úulal máako'ob, cuatro mil 540 u t úulale' ko'olelo'ob, yéetel mil 617 u túulal e' xiibo'ob. Ichil tuláakal le ka'anbesaj ts'a'abo'obo', 199 u p'éeel ale' ka'anbesaj u ti'al u kanik meyaj máak, lela' ts'a'ab ti' tres mil 970 u t úulal máako'ob; 78 u p'ée lal le ka'anbesaj ti'al u kanik meyaj t u juunal máak, lela' ts'a'ab ti' mil 757 u t úulal máako'ob, 68 u p'ée lal ka'anbesaje' ts'a'ab u ti'al ka'p'éeel ba'alo'ob u ti'al 430 u túulal máako'ob. Ichil tuláakale' xu'up 21 millones 469 mil 35 pesos ku taal wey Yucataa y éetel ti' federacioon. Ichil tuláakal le máako'ob tu ch'a'ajo'ob le ka'ambesajo'oba' tu kaxa antaj meyaj cinco mil 455 u túulal máak, cuatro mil 99 ko'olelo'ob, lela' junp'éeel 75%.

Le subprograma ku k'aba' tik Fomento al Autoempleo tu ts'aj áantaj ti' 148 proyecto'ob ba'ax tu taasaj uts ti' 269 u túulal máako'ob, 125 ko'olelo'ob yéetel 144

xiibo'ob. Ti' le meyajob'oba' xu'up taak'ino'ob ku taalo'ob ti federación yéetel wey tu lu'umil Yucataane', tu yo'olal tres millones 851 mil 808 pesos.

Tu yéetel le Subprograma Compensación a la Ocupación Temporal ts'a'ab áantaj ti' 74 u túlal máako'ob, 21 u túlale' ko'olelo' ob yéetel 53 u túlale' xiibo'ob. Ichilo'obe' kaxta'ab meyaj ti' 67 u túlal máako'ob, 19 u túlal e' ko'olelo'ob yéetel 48 u túlale' xiibo'ob. Ichil le subprogramaa' xu'up taak'ino'ob tu ts'aj federación tu yo'olal 126 mil 582 pesos.

Le subprograma Movilidad Laboral Interna ichil le meyaj yan yil tu yéetel Sector Agrícola, tu ts'aj áantaj ti' 92 u túlal máako'ob, 110 u túlale' ko'olelo' ob yéetel 811 u túlale' xiibo'ob. Te'ela' xu'up 671 mil 200 pesos taal ti' federación.

Ti sector industrial y de servicios, tu k'amaj áantaj 43 u túlal máako'ob, ichilo'obe' óoxtúule' ko'olelo'ob yéetel 40 u túlale' xiibo'ob. Tu yéetel le meyaj'a xu'up 44 mil 800 pesos ku taal ti' federación.

Tu yéetel le subprograma Reportados Trabajando ts'a'ab áantaj ti' 62 u túlal máako'ob, ichilo'obe', juntúule' ko'olel yéetel 61 u túlale' xiibo'ob. Te'ela' xu'up taak'in tu ts'aj federación yéetel u lu'umil Yucatan tu yo'olal 69 mil pesos.

Le programa de Apoyo al Empleo (PAE) tu beetaj meyajob'ob tu 'ux tu ts'aj ojéelbil yéetel u bisi kubáa máako'ob tu yo'olal meyaj u ti'al u ts'aiko'ob x-ma' bo'olil ba'ax ku meyajtiko'ob, tu k'abjem áaxake' yéetel séeba'an, ti' máaxo'ob ku kaxaantiko'ob meyaj yéetel ti' le mepresa'ob k'abéet j-meyaj máak ti'obo'. Ila'ab 61 mil 992 ju'uno'ob tu'ux ku k'áata'al meyaj, ichil le buka'aja' ts'a'ab meyaj ti' 29 mil 949 k'áata'an tumeen cuatro mil 575 empees'a'ob. Ichil tuláakal le máaxo'ob tu k'áatajo'ob meyaj 24 mil 457 máansa'abo'ob ti' le empees'a'ob k'áatiko'ob j-meyjilo'obo' yéetel anchaj meyaj ti' 10 mil 665 u túlal máako'ob.

Le Secretaría del trabajo y Previsión Social (STPS) tu yéetel previsión Social, ichil le ja'abil meyaj ku t s'a'abal k'ajóoltbila' tu beet aj ka'p'éel no j m eyaj ka'a'n a'an. Yáax junp'éele' tu k'aba'taj Semana Estatal de Seguridad e Higiene del Trabajo, U ka'p'éele' tu k'aba' taj 1ª Jornada de Seguridad y Salud Laboral. Le unid adad tu beetaj xan meyaj o'ob i chilo'obe', bin xiimbato'ob centros de jurisdicción local tu yo'olal u kaláantikuba j-m eyjilo'ob yéetel toj óolal , t uláakale' t u chu kaj 180, beeta'ab xan 93 múuch'kaanbal'o'ob tu y o'olal u kalá antikubáa j-meyjilo'ob yéetel toj óolal. Beeta'ab xan 97 c omisiono'ob t u yo'olal u kaláantikubáa j-meyjilo'ob yéetel toj óolal, ba'ax tu taasaj uts ti' mil 382 u túulal máako'ob. Ku ts'o'okole' ts'a'ab 15 u p'éelal ka'ambesajil tu yo'olal bix úunchak u kaláantikubáa j-meyjilo'ob tu yéetel toj óolal.

Ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' le Unidad Juridica y de Inspección del Trabajo yan STPS t u beetaj 300 u p'éelal ts ikbal'o'ob ti'al u ts'aik u yojéelt t i' taatatsiilo'ob ba'alo'ob tu yo'olal le meyaj ku beetik u paalalo'obo', yéetel ts'a'ab leyli' buka'aj ju'uno'ob tu'ux ku éejenta'al ka meyajnak táanakelemo'ob maanal 14 ja'abo'ob ti'obo'. Beet chaj 140 supervisiono'ob t i' weyil molayilo'ob tu'ux ku meyaj le táanakelemo'obo'.

Le Junta Local de Conciliacion y Arbitraje ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila', tu k'amaj dos mil 668 takpoolo'ob tumeen j-meyjilo'ob tsel meyaj ti'ob mina'an ba'ax yo'olal, ts'a'ab u yojéelt cinco mil 413 u túulal máako'ob yaan ba'ax u y ilo'ob yéetel l e t akpoolo'obo' tu yo'olal le juicio'o bo', lel a' b eeta'ab tum een actuario'ob. Ti 57 t akpoolo'obe' ts'o'oke sa'ab le ba'ataelilo' yéetel ila' ab ma' u je'eel u meyaj le j-meyjulo'obo'.

Le tribunal de Conciliación Arbitraje tu k'amaj 277 u p'éelal takpoolo'ob tumeen j-j-meyjilo'ob le jala'achila' tu yóok'ol le molayo'ob yéetel kúuchilo'ob ku meyaj o'ob u ti'al kaajo'. Káaj u yila'al 411 u p'éelali' yéetel beetchaj mil 581 audiencia pública.

Le Procuraduría de Defensa del Trabajo taak paj t i' l5 54 audiencia ti'al u ts'o'okesa'al junp'éel ba'atelo', takpoolo'ob, ba'alo'ob jach especialo'ob, u k'áata'al ju'uno'ob tu'ux ku y e'esik jaaj le takpoolo'obo' u k'a'am alo'ob xan, ku ts'o'okole' tsolxikinta'ab cuatro mil 934 u túulal j-m eyjilo'ob. Tu y éetel le meyaja' ts'o'ok u bo'ota'al j-m eyjilo'ob tu yo'olal 21 millo nes 967 mil 722 pesos tu y o'olal indemnizaciono'ob paachil wáa ichil le juicio ku beetchajalo'.

Ichil le ja'abil meyaj ku ts'aba'al k'ajóoltbila' le Procuraduría Local de la Defensa de los Trabajadores al Servicio del Estado tu beetaj 803 tsolxikino'ob ti' j-meyjilo'ob ti' u jee jeláasil le molayo'ob anchaj ba'atel ichilo'ob tu y o'olal meyajo', bey xan tu yo'olal j-meyjilo'ob ma' jach sáa sil p'áatal ti'ob tu yo'olal u meyajo'obe'. Túuxta'ab 22 citatorio'ob, beeta'ab 27 makt'aano'ob ichil le máaxo'ob ku ba'atelo'obo' yéetel 204 takpo'olo'obe' beeta'ab tu táan Tribunal de Conciliación y Arbitraje de los Trabajadores al Servicio del Estado yéetel u jóo k'sa'al aamparo directo o indirecto.

4. MEYAJO'OB TU YÉETEL MÁAKO'OB

Gobierno del Estado de Yucatán
PODER EJECUTIVO
2007-2012

4 MEYAJO'OB TU YÉETEL MÁAKO'OB

4.1 Meyajo'ob tu yo'olal toj óolal

Manal ti' ka'p'éel millón máako'ob, je bix ti' Yucatan bey xan ti' ya'abkach u láak' lu'umo'ob wey tu noojol chiik'in u lu'umil Mexico' yaan u yan tal ti'ob ju np'éel ma'alob atención ti' u najilo'ob tu'ux ku ts'a'akal k'oja'ano'ob ikil ts'o'oksa'abik u chowakkunsa'al le torre hospitalización ti' Hospital Agustín O'horano', u ti'al lelo' ts'a'ab 155 millones de pesos.

Ti kanja' ab meyaj ti' le jala'achila' jun p'éel 97% ti' le méek'táa nkaajo'obo' ti' yano'ob ichil le Red Yucateca de Municipios por la Salud, lela' ku ts'aiko'on tu yóok'ol óoli' t uláakal u méek'táankajilo'ob much'ano'ob ichil le reedo'obo' ikil mokt'anta'abik u yú uchul meyaj tu yo'ola toj óolalil, u ti'al lela' beeta'ab mejen múuchkabilo'ob yéetel u dia gnosticoilo'ob, bey xan u tuukulil bix un meyajnako'ob.

U láak' ba'al ichil le programa wáa meyaj ku beeta'al ti'al u taal u yéemel u yuumil máaxo'ob ma' chúuka'an u janalo'obe' ichil le kamp'éel ja'abil meyajá', ts'o'ok u ts'a'abal 40 millones de pesos ba'ax tu taasaj uts ti' mejen paalalo'ob ma' máanak ti'ob ka'ja'abi', ti' 225 u p'éelal mejen kaajo'ob, ti' 63 u p'éelal méek'táankaajo'ob jatsa'anilo'ob bey jach óotsilo'ob wey tu lu'umil Yucataane'.

Kex bey ts'o'ok u máan táanilo', ti' le ja'ab máano' tu yéetel tamiz neonatal kóochkinta'ab, ichil le kanja'ab meyaj ti' le jala'achila' ts'o'ok xan u káajal u meyaj le Programa Tamiz Neonatal e intervención Temprana, tu yéetele' beeta'ab 10 mil tamices, tu 'ux jach ila' ab jaaj yaj yanik 10 u t'úlal kóok máaxo'ob máax ti'ob k'abéetchaj u nu'ukulil u yu'ubiko'ob t'aan.

U ti'al xan u y ila'al máaxo'ob ma' jach y aan taak'in ti'obe', tu yéetel le programa Cirugía Extramuros k'uch le meya j k u be etchajala' t ak ti' mejen kaajo'ob jac h náach yaniko'ob, tu'ux ila'ab ba'ax sen k'oja'anilo'ob yano'ob, lela' tu cha'aj u suut meyaj bey xan u ma'alobkuunsik u kuxtal mil 343 u túulal k'oja'an o'ob xota'abo'ob ichil u meyaj le jala'achila' tu yéetel 22 u p 'éelal campaña'ob ti'al u xo'otolo'ob x-ma' bo'olil.

Diciembre tu ja'abil 2010 , tu noj kaajil Mexico, le Federación Mundial de Hemofilia tu k'ubaj junp'ée l chímpoolal ti' u lu'umil Yucatan, tumeen leti' yáax jo'olbes u bin ilbil k'oja'an tu yootoch yéetel u ma'alobkuunsik u kuxtalil le máaxo'ob yan ti'ob le k'oja'anila', lela' béeychaje' t u y o'olal le mokt 'aan firm arta'ab tu yéetel le múuch'kabil tu ja'abil 2008.

Ta'aytak xan u ts'a'abal junp 'éel chímpoolal ti Yucatan tu'ux ku ya'alik mina'a n wey u k'oja'anil Paludismoe', tumeen tu ja'abil 2007 tak bejla'e' ma' anak máako'ob yéetel le k'oja'anil ka pa'ak'ak ti'obo'.

Tu winaalil abril ti' 2011 Yucataane' tu ka' beetaj historia, tumeen wey beet a'ab le yáax tr asplante ti' cornea u ti'al j untúul máax k'as kimeen, Hospital Agustín O'horan noj ba' al tumeen ti' si'ib ya'ab b a'ax ti' j un'p'éele u wí inkilil máak k'as mkimeeno'.

Tu yo'olal u yantal u toj óolal kaaje' tu yéetel le Sistema de Protección Social en Salud ts'o'ok u máan ti' 525 mil máaxo'ob oka'ano'obi', ti' 325 mil u túulal ikil k'áalik u ja'abil 2007; 871 mil 380 u túulale' ti' ya no'ob ti' Se guro Popoulaare', be ya' le 90% ti' u kajn áalilo'ob kaaje' mina'an tu'ux u ts'a'abal ts 'aak ti'obo', táan u yáanta'alo'ob tumeen le prograamaa'.

Bey xana', t ak bejla'e' t uláakal m áax m a' u ts'a 18 ja'a bo'ob ti'wáa mina'an u seguro'obe', wá yaan cáncer ti'obe', ku páajtal u bino'ob ch'a' ts'aak bey xan u jach ila'al bix u bin u k'oja'anilo'ob yéetel u ts'a'akalo'ob x-ma' bo'olil.

Tu yéetel xan junp'éel taak'in si'ib t umeen Fundación Teletón, Yucataane' anchaj ti' l e kanp'éel kúuchil ti' l e lu'u mo'ob we y t u noj lu'u mil Mexicoe' ikil anchajik t i' junp'éel Unidad de Oncología Pediátrica, lela' táan u m eyaj Hospital Agustín O'Horán.

Bey xan le meyaj ku beetchajal tu yéetel telemedicina tu'ux ma' k'abéet u bin máak tu yiknaal wáa u taal juntúul j-ts'ak yaj ti'al ka u ya'al ba'ax yan ti' juntúul k'oja'ani', bejla'e' t s'o'ok u k 'uchul tu láak' tu'uxo'ob, tumeen bejla'e', u kajnáa lilo'ob Valladolid, Tizimin Tekax yéetel u k'oja'anilo'ob Hospital Materno Infantil yan Jo'e' yaan u y antal u y ila'al u k'oja'ano'ob tum een especial ista'ob tu y éetel l e reedo' telemedicinao', junpáay ti' le yano'ob Ticul yéetel Petoo', tu'ux yan ka'ach le meyaj je'el ku be eta'al Hospital General Agustín O'horaano', u ti'al lelo' xu'up tres millones 652 mil pesos.

Bejla'e', ichil le programa de sustitución de unidades, táan u ká ajal u beeta'al 15 centros de salud ichil u lu'um il Yucataán, tu'ux xu'up 40 millones de pesos, le ba'axa' chéen tu paa'ta'al ka chíinpolta'ak tumeen federal mola'ayo'ob.

Je'ek'ata'ab xan Centros de Salud Ampliados tu' méek'táankaajil Progreso, bey xan le laboratorio Estatal de Salud Públicao'. U ti'al le yáax Unidaado' xu'up 30 millones 828 mil 744 pesos je'el túun yéetel l e ba'ax yan u yil t u yéetel LES, le buka'aj taak'in xu'upo' 102 millones 956 mil 17 pesos. Tu yéetel u ts'ook meyaj Yucataane' tu máan táanil ichil le lu'umo'ob tu'ux ku pá ajtal u yila' al nojoch k'oja'anilo'ob ku taalo'obo', tumeen tu yéetele' je'el u páajtal u yila'al 26 u p'éelal k'oja'anilo'ob jach pak'be'eno'obe'.

Octubre tu ja'abil 20 10 le Unidad de Especialidad Médica (UNEME) de Cirugía Ambulatoria del Hospital Agustín O'horán, ba'ax kéen u taas uts ti' maanal ti' 781 mil máako'ob ma' ja ch yaan taak'in ti'ob ichil u lu'umil Yucataán, meyaj beetchaj tu'ux xu'up 30 millones 750 mil 56 pesos, beya' tu mu'uk'a'ankuunsa'al le meyaj ku taal u be etik le hospitaalo'ob wey Yucataane', beya' ku yáantik xan le k'a'ana'an meyaj ku beetik le hospitaala', tu yéetel u xo 'otol máako'ob m a' k'abéet u p'áatalo'ob ya'ab k'iino'ob te'el tu najil ts'aaka'.

4.2 Áantaj ti' kaaj

Le Sistema para el Desarrollo Integral de la Familia DIF, leti' le mola y ti' le jala'achil jach naats' yanik yéetel u yojel ba'ax talamil ku máansik óotsil máako'ob, tu yo'olal lelo' ts'o'ok u beetchajal meyajo'ob ti'al u k'aj óolta'al yéetel u yila'al tu beel bix kajliko'ob. Beya' le molaya', tu beetaj jun p'éel meyaj ku k'aba'tik RED Cuidar, te'ela' ti' ku bisa'al u xokil jaytúul máako'ob yano'ob wey Yucataán yaan discapacidad ti'obo'. Le meyaja' tu yo'olal le máako'oba', yáax u beeta'al wey tu noj lu'umil Méxicoe', lela' beetchaje' ti'al u jach k'ajóo Ita'al ba'ax le talamil ku máansik le máako'obo' yéetel bix u jeejeláasil, ichil kaaj yeetel u náajalo'ob yéetel ichil kaanbalil, bey xan ba'ax áantajilo'ob ku ts'a'abal ti'ob tumeen kaaj, tu yeetel ts'aak ti' ichil bajun ba'alo'ob.

DIF Yucataane' tu ts'aj u janal 23 mil 460 u túlal óotsil máako'ob ti' siete mil 884 kúuchkabaalilo'ob, ti' 209 u p'éelal Espacios de Alimentación, Encuentro y Desarrollo, ti' le kúuchilo'oba' ku ts'a'abal janali', lelo'oba' yano'ob ti' 122 u p'éelal kaajo'ob, tu'ux óotsil yeetel jach óotsil u yuumilo'ob, lela' ti' 94 u p'éelal méek'táankaajo'ob.

Leyli' xan u leba'axa', je'el ts'a'ab u láak' nu'ukul ti' 34 u kúuchililo'ob janali' yano'ob tu méektáankaajilo'ob A balá, Acanceh, Bokobá, Buctzotz, Cacalchén,

Cuncunul, Cenotillo, Dzan, Halachó, Ho ctún, Izamal, Maxcanú, Sinanché, Sotuta, Sudzal Telchac Puerto, Temax, Teya, Timucuy, Tizimín, Valladolid, Ucu, Yaxkukul, yéetel Yobaín, tu'ux xu'up 149 mil 668 pesos.

Ts'a'ab xan 18 millones 167 mil 554 síis uk'ulo'ob ti' mejen xoknáal paalalo'ob, lela' tu taasaj uts ti' 131 mil 617 u túlal mejen x -ch'úupaalalo'ob yéetel mejen xi'ipalalo'ob ku bino'ob xook ti' 634 kaajo'ob, ti' 10 4 u p'éelal méek'táankaajo'ob; ts'abo'ob xan 354 mil 94 u j aatsil choko janalo'ob ti' d os mil 500 mejen x -ch'úpalaalo'ob yéetel mejen xi'ipalaalo'ob ti' 41 u p'éelal u najil xook, ti' 18 u p'éelal k aajo'ob, ti' 1 4 u p'éelal méek'táankaajo'ob. Bejla'e' t áan u me yaj 23 u p'éelal kúuchilo'ob, tu'ux ku ts'a'abal janalo'ob ti' le mejen paalalo'obo'. Le u jaatsal le janalo'obo', ma' chéen t u peektsiltik u ka láanta'al buka'aj áasukáar, grasa yéetel sodio ku j aantiko'obi', t áan xan u kaxaantik ka u y il bix úuncha k u x u'ulul le sen polokil yéetel máanja'anil u aalil máak wey ti lu'umil Yucatané'. Te'el ja'aba' na'ak 6.4% le buka'aj mejen paalalo'ob ku yila'alo'ob kéen ti' le ja'ab máano'.

Bey túuna' u ti'al u ts'a'abal áantaj ti' le maáxo'ob jach t alam u kuxtalilo'ob wey t-lu'umile' , t u yáanal u t'aaan DI Fe', ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila', ts'a'ab 219 mil 572 áantajo'ob, ti'al u p aajtal u janal 18 mil 730 u túlal máako'ob yan u k'a aba'ob ichil u tsolil tu'u x ku ya'alik u k 'aaba' le m áako'ob yéetel le kúuchkabaalilo'ob jach y aj yaniko'obo', máaxo'o b ti' yano'ob ti' 391 u p'éelal kaajo'ob, ti' 106 u p'é elal méek'táankajo'ob. Le áantajo'oba' beeta'ano'ob tu yéet el u tuukulil ka ts'a'abak ma'alob b a'alo'ob, ba'ax éejenta'an t umeen DI F Na cional yéetel tumeen Servicios de Salu d de Yucatán, ba'axo'ob k'u'ublajo'ob mantats' u ti'al u yáantal ba'axo'ob k'abéet ti' le máako'ob k'abéet ti'obo'.

Leyli' xan ti'al u t s'áapajal nu'ukulo'ob ti' le máako'ob ya'ab ba'ax ma' tu meyaj tu beelil u wíinikilobe', ba'alo'ob óoli' je bix le ti'al u yu'ubik t'aano', ti'al u paakato'ob , ti'al u k'ajóoltiko'ob wáa ba'ax, u ti'al u yokolo'ob meyaj yéetel ti'al u táakpajalo'ob

ich kaaj, ka'ansa'ab 26 u tú ulal máako'ob, máxo'ob anchajo'ob ichil le Programa Zona Libre de Estrés, Manos que Curan, le máaxo'ob yano'ob ichil le proramaa' ku ts'aiko'ob masaje'ob u ti'al u luk'ul le estrés ti' máak o' bino 'ob ti' pl aza comerciaalo'ob yano'ob Las Americas yéetel Senderoo'. Ku ts'o'okole' ts'a'ab ti'ob u siillail le masaje ti' jujutúulo'ob yanao'ob te ichil le programao'.

Leyli xan beyo' le Programa de Integración Laboral a Personas con Discapacidad, tu y ilaj yée tel tu beetaj p'i skaanbalil ti' 124 u túulal máako'ob ya 'ab u jeeje láasil ba'ax ma' ma'alob u mey aj tu wí inkililo'obi', ichi lo'obe' 55 u túulalo'obe' anchaj meyaj ti'ob ti' u jejeláasil u kúuchililo'ob meyaj.

Beetchaj le ja'abmanja'ab much'táambal ku k'aba'tik Jornada Anual de Cardiloógia Infantil 20 11, t e'ela' ts'a'ab 208 con sulta'ob y éetel ila'ab b ix yanik 99 u túula l máaxo'ob k'oja'ano'ob, y éetel t úumben o kol ku beetiko'ob, yé etel 109 u túula l k'oja'ano'ob k'ucho'ob p aachil, ku ts'o'okole', yéeya'ab 17 u túulal ti' le máaxo'ob k'oja'ano'obo' ti'al ka xo'otoko'ob tu H ospitaalil l owa, Estados Unidos. K u ts'o'okole' tu yéete l u yáantaj Secretaria de Salud de Yuca tan, táan u yi la'al bix u bin ti' 15 u túulala k'oja'ano'ob, máax ti'ob kun beetbil jayp'éel meyajo'ob tu molayil Servicios de Salud wey tu lu'umil Yucataane'.

Le Clínica de Salud Visual t u ts'aj dos mil 576 consulta'ob tu yo'olal u yich máak, te'ela' anchaj u ts'a'abal dos mil 119 u t s'áamil lente'ob yáax meyajnaja'an, ti' xan le jaytúul máako'obo', ti' 61 u p'éelal méek'táankajo'ob ichil u lu'umil Yucataán. Ku ts'o'okole' m'áans'ab segundo yéetel tercer nivel 143 u túulala máako'ob ti'a l ka ila'ako'ob bix yaniko'ob láak'. DIFe' tu beetaj u máanil ti'al ka páajchajak u ts'a'abal tumeen Fundación Re-Visión yan Bost ón, Estados Unidos de América, junp'é el áantaj t u yo'olal 100 mil u ts'áamal leente'ob y áax m eyajnaja'ano'ob ti' u láa k' máak, ba'ale', ma'alob yaniko'ob.

Leyli' u meyaj le programa k u K'aba'tik Programa de Donación de Aparatos Auditivos, ba'ax yan tu yáanal u t'aan Departamento de Servicios Médicos, ba'ax ku kaxaantike' u k'uchul ti' u lá ak' máako'ob le meyaj ku beetchajal, bey xan u beeta'al campaña'ob ti'al u yojéelta'al ba'ax k'oja'anil yan tu xikin máak. U ti'al lelo' ts'o'ok u ts'a'abal 855 u p'éelal u nu 'ukulil u yu'uba'al t'aan ti' 526 u t'úulal máako'ob.

U ti'al u béeychajal le ba'ax ku kaxaantik le molayo'ob ti'al u mu'uk'ankuunspajal u kaláantikuba kúuchkabaalilo'obe' le Dirección de Atención a la Infancia y la Familia ti DIF, beetchaj junp'éel noj meyaj tu k'aba'taj Hoteles Amigos tu ja'abil 2010, bey xan le meyaj ku k'aba'tik Cambiars, le ka'p'éel ba'axo'oba' t'aan u kaxaantik u yilik yéete l u máansik mejen paala lo'ob ku beeta'al u konik u wíinkilil ti' u láak' máako'ob kex ma' u k'áato'obi', ti' hoteelo'ob, baaro'ob yéetel restaurant'ob. U ti'al lelo' te'el hoteelo'obo', beetchaj 25 u p'éelal ka'anbesajo'ob u ti'al máaxo'ob ku meyaj'ob ti' hoteelo'ob yéetel ti' restauraanto'ob wey tu noj kaajil Jo'e'.

Tu yo'olal u kaláanta'al yéetel u yila'a l le meyaj ku beeta'al u beetik mejen paalaleo'obo' DIF Yucataane' tu beetaj junp'éel mokt'aan tu yétel CODHEY yéetel Secretaría del Trabajo y Previsión Social, u ti'al u beetiko'ob junp'éel múul meyaj u ti'al u kaláanta'a l mejen xi'ipalaalo'ob, mejen x-ch'úupalaalo'ob y éetel xan táankelemo'ob ku meyaj'ob supermercaado'ob, ba'ax tu taasaj uts ti' 600 u túulal mejen palal máako'ob t'aan u meyaj'ob. Ku ts'o'okole' tu yéetel le molaya' t'aan u ts'áapajal ka'anbesajo'ob, t' sikbaalo'ob, u kúuchilil náa ysaj óol y éetel múuch'kaanbalilo'ob u ti'al u bisikubáa ma'alob máak.

U láak' ba'ax tu beetaj le jala'achila' leti' u beetchajal le programa ku k'aba'tik "Maternidad Responsables, Compromiso Contigo" meyaj ku beetchajal u ti'al x-ch'úupaalalo'ob yo'omchaja'ano'ob, tu yéetel múuch'kaanbalil tu yo'olal bi x'úunchak u tuk'ultik j aytúul p'aal u k'áatantal ti', ma'alob janal, prueba ti'

papanicolau, u yila'al u kojo'ob, bey xan u ts'a'abal junp'éel áantaj tu yéetel taak'in yéetel jum p'eel despensan l áaj ka'p' éel wi naal, le ba'axa tu taasaj uts ti' 857 x-loo'bayano'ob yéetel le yo'omchaja'ano'obo'.

Septiembre ti' le 20 11 Promedefa tu ts'aj 85 u túlal mejen paalalo'ob ti u láak' u taata'ob, ichilo'ob e' 38 mejen x-ch'úupalaa lo'ob yéetel 47 u t úlal m ejen xi'ipalaalo'ob ti 81 u p'éelal kúuchkabaalilo'ob, 45 u túlale' yan jo'oja'ab ti'ob wáa chan maa nal, i chilo'obe' 26 m ejen x i'ipalaalo'ob y éetel 19 u túlal mejen x - ch'úupalaa lo'ob.

DIF Yuca taane' ma' tu p'ataj u kaanbal t u yo'olal bix úunchak u xu'ulsik le m a' chúuka'a nil u j anal le mejen paa lalo'obo'. U ti'al u páa jtal u m a'alobkuunsik bix u janal le me jen paalalo'obo', k'u'ub 61 mil 300 u p'éelal suplemento alimenticio ti' mil 593 u túlal mejen x i'ipalaalo'ob yéet el mejen x-ch'úupalaa lo'ob yan ichil junja'ab tak jo'oja'ab ti'ob. Ichilo'obe 513 u túlalalo'obe' tu ch'a'aj u yóolo'ob, lela' junp'éel 32% le ma'alobchajo'ob ichil tuláakal le tu k'amajo'ob le janalo'oba'.

U ti'al u mu'uk'a'anskuunsa'al le kaajo'ob jach óotsiltako'obo', u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu yéetel le programa DIFere nte ti' DIF Yucatán, k'u'ub proye cto productivo ti' 50 u p'éelal kaajo'ob, ti' 35 u p'éelal méek'táankaajo'ob, beya' ichil le ja'abil meyaj ku t s'a'abal k'ajóoltbila', áanta'ab 949 u túlal máako'ob tu yéetel le proyecto'obo', le je'elo'oba', beeta'abo'ob je bix k'abéetil ti' le jujunp'éel le kaajo'ob yéetel méek'táankajao'obo', u ti'al lelo' ts'a'ab u ka'anbesajil ti'ob yéetel u nu'ukulil k'abéet ti'ob ti'al ma' u p'atik u beetiko'ob le meyajob ka u cha' u kuxtalo'ob tu junaalo'obo'.

Yáax juntéen tu lu'umil Y ucatan beet chaj Centro de Conviven cia Familia r, lela' yaan u yila'al u me yaj tum een tu yéetel Tribu naal de Just icia del Est ado de Yucatán, Secretaría de Salud y éetel UADY. Te' el kúuc hila' ti' kun bin

kúuchkaabalilo'ob tá an u b eetiko'ob u máanilo'ob wáa tumeen nu ka'aj u p'atuba'ob, u ba'ateltiko'ob máax ti' kun p'áatal u paalalo'ob, wáa je máakalmáak u láak' talamil, ma' u cha'ik u yilik u paalal je máakalmáak ti' le taatatsiilo'obo'.

Kitak ka káaj un meyaj u jala'achil u ya'abil máaka', le Centro Regional de Ortesis, Prótesis y ayudas Funcionales de Yucatan (CROPAFY) ts'o'ok u yiliko'ob 17 mil 985 u túulal k'oja'an o'ob, ts'o'ok u k'ubiko'ob cinco mil 171 ortesis, 858 prótesis, beya' tu chukaj seis mil 29 nu'ukulo'ob u k'ubo'ob yéetel tu yut skiintajo'ob 512 u p'éelali'.

Le CROPAFY tu beetaj yéetel tu k'ubaj 140 u p'éelal nu'ukulo'ob láaj winaal, lela' máan 100% ti' le beeta'ab tu ja'abil 2007, tumeen le ka'acho' ti' junp'éel winaale' chéen 60 u p'éelal ku beetiko'obi'.

Ti' le Centro de Rehabilitación y Educación Especial (CREE) u jal a'achil u lu'umil Yucataane' ma' tu p'ataj u paach u meyajil le programa ku k'aba'atik Programa de Municipio Incluyente, lela' bey junp'éel bix je'el u páajtal u yila'al yéetel u páajtal u táakpajal kaaji', lela' beetchaj ti' 12 u p'éelal méek'táankaajo'ob: B aca, Dz ilam González, Dzidzantún, Hal achó, I xil, M aní, Maxcanú, M una, Su cilá, Telchac Puerto, Ti cul y éetel Yobaín. Ichil le j ayp'éelo'oba', once u p'éelale' ya anili' u comitejile', t u'ux ya n 150 u túulal máa k, máaxo'ob ku táakpajalo'ob ti' le much'táambalo'ob beeta'abo'obo'.

4.3 U molayil toj óolal ti' u j-meyjilo'ob jala'achil

U beeta'al jump'éel ma'alob meyaj ISSTEY

Tu yéetel 162 mil 400 pesose', 10 u p'éelal CENDI'ob yan ti ISSTEY ka' ts'ab u láak' certificación t i'ob ti yáanal le jets't'aano'ob I SO 9001:2008, ichil le

yéeytáambail, filtro sanitario, u beetchajal, u ts'a'abal ojéeltbil yéetel u yila'al bix u bin u meyajil le ka'anbesaj ja'abmanja'abo' yéetel le ku beeta'al láaj winaalo'.

Le Coordinación de Gestión de Calidad su unaj jefaturail, yéetel lela' ba'ax úuche' anchaj ya'ab t aak'in ti' yéetel máako'ob ti'a l u meyaj, lela' u t i'al u mu'uk'a'ankuunsik u ma'alobil le meyaj ku beeta'al ISSTEYo'.

Mixmáak p'aatal ma' xooknaja'ani'

ISSTeye' ts'o'ok u chímpol'ta'al bey junp'éel molay ma' u p'atmaj mixba'al paachile ti'al u t s'o'oksike', lela' diosbo'o tik ikil t u túumbenkuunsilak u makt 'aanil u m úul meyaj yéetel Ins tituto para la Educación de l os Adult os del Estad o de Yu catán(IEAEY) , lela' tu cha'aj u yantal ti' tuláakal u j-meyjulo'ob le mola ya' u educación básica.

P'aat jach mix ju ntúul máak ma' xooknaja'an ikil u ts' a'abal ti' le j-meyjulo'obo' u nu'ukulilo'ob ti'al ka páajchajak u ka'antal u xooko'ob, beya' je'el u páajtal u beetik junp'éel ma'alob meyaj u ti'alint tuláakal le máaxo'ob ku bino'ob te'el molaya'.

U meyajil ti'al u k'uchul je'el máaxak Hotel Costa Club ISSTEY

Bey junp'éel jala'achil ma' tu be etik junp'éel tséel mixmáak yéetel ku meyaj u ti'al tuláakal máake', te'el Centro Vacacional Co sta Club yan ti' l e IS STEYo', tu ch'a'jo'oltaj u meyajtik le programa ku k'aba'atik Programa Playa Accesible, ba'ax ku kaxaantik u ts'aik u páajtalil yéetel yutsil ti' le máaxo'ob yan discapacidda ti'obo' ti'al u yantalo'ob te'el kúuchila', tumeen beorae' yaan ti' ka'p'éel cuarto'ob u ti'al u je'elel máako'ob beya', ba'ax tu tojoltaj naats' ti' 290 mil pesos.

Vale Electrónico

Tu yéetel óoli' junp' éel millón de pesose', túumbenkuunsa'ab le bix u meyaj vale electrónico ba'ax káaj u me yaj tu jeel le vaale ku ts 'a'abal láaj winaal de ju'unilo', beya' k u paájtal u yila'al jach buka'aj taak'in ku yokol, ku ts'o'oksi k mí seis mil kúuchkabaalilo'ob, tumeen le ba'ax je'ela' ku k'a'amal ti' le kap'éel super t iendas yan ti' le molaya'.

Bey túumbenkuunsa'abik bix ku koonol le ka'p'éel t iendaa' yéetel le Hotel C osta Clubo', bey x an tu yéetel ya 'abchajik le kaajo 'obo', beya' séebchaj u ka'amal u bo'ol máak . Le vale elect ronicoo' ku meyaj u ti'al u ts 'aik taa k'in ti' máak ti'al u manik ba'alo'ob máak, ba'ale', u jela'anil ti' le vale beeta'ano'ob yéetel ju'uno', lela' je'el u k'a'amal je'el ba'ax k'iine', ku ts'o'okole' ku cha'ik u ya'abtal tak le buka'aj u k'áat m áake', ma'elo' wáa ka o kolta'ak wáa ka sa'atake', ku ts'a'a bal u jeel le tarjetao', le buka'aj taak'iun ma' xupaj máake' ku páajtal u máansa'al ti' le túumben tarjetao'.

U beeta'al jump'éel kaancha ti'al u báaxta'al futbol jáal k'áak'náab Centro Vacacional Costa Club ISSTEY

Tu yéetel 230 mil pesose' beeta'ab u canchail futbol Centro vacacional Costa Club lela' ti'al u yúuchul báaxal jáal ja', lela' mix tu'ux u láak' yan, tu yéetel le meyajá' ku ya'abtal ba'axo'ob u ts'áa le kúuchil u ti'al u péektsilta'al u beeta'al deporte yéetel u máansik múuch súutukil le kúuchkabaalilo'obo'.

Le ka je'ek'ata'abe' anchaj jun p'éel báaxal tu yé etel máa xo'ob k u beetik u jeejeláasil báaxalo'ob wey t-lu'umil yéetel ti' u noj lu'umil México, bey xan tu yéetel weyil artista'obe', chéen ba'ax k'áata'ab u ti'al u páajtal u yokol máak cha'antike' ka u si'ob junp'éel nook' u ti'al nukuch wíiniko'ob.

Jump'éel kúuchil chéen u ti'al Cultora de belleza yan Unidad de Desarrollo ISSTEY

Le k'uchik tak tu láak' tu'ux u meyaj le ISSteyo' junp'éel mokt'aan, beetchaja'an tu yéetel u jala'achil u lu'um il Yucatan, le ba'axa' ku beetik u ya'abtal le técnico ma'alob kaam banaja'anilo'ob yéetel yaan ti'ob u nu'ukulilo'ob u ti'al u páajtal u yantal meyaj ti'obo' tu yéetel u kúuchil le kaanbalilo', u ti'al u xoknaáalilo'ob cultura de belleza y an Plaza Comunitaria, ts'o'ok u yantal ma'alob kúuchilo'ob yéetel ma'alob ba'alo'ob u ti'al u kaanbalilo'ob tu beelil.

Tu yéetel le meyaj beetchaj ba'ax tu tojoltaj 698 mil 81 pesos, táan u taasa'al uts ti' 97 u túulal xoknáalo'ob ku xokiko'ob carrera técnica, ba'ax yaan mi 16 j a'abo'ob jo'op'ok u taal u ts'a'abal tumeen Unidad de Desarrollo ti' le molaya'.

Programa Casa Universal tu yéetel majan taak'in ku ts'aik ISSTEY

Tu yéetel le taak'in ku ts'aik ISSTEY tu yéetel le programa ku k'aba'tik Casa Universal, ts'a'ab taak'in u maajantao'ob ti'al u manik u yo otocho'ob, ba'ax tu chukaj 19 millon es 761 mil pesos ti' 211 u túulal máako'ob yaan u ISS teyo'ob, máaxo'ob ku náajal tiko'ob junp'éel t áankuch t ak óox p'éel salario mí nimo, máaxo'ob tu k'amaj u yóotocho'ob beeta'ano'ob tu colonia il Emiliano Zapata Sur III yéetel Renacimiento, Mayapán yéetel Roble Agrícola tu noj kaajil Jo'.

U Ka'téen E'esaj koonol yéetel najo'ob ISSTEY

Le diciem break máano', beeta'ab Il Exp ocomercial y de V ivienda ISSTEY 2010 Centro de Convenc iones S iglo XXI, tu'ux bin maanal ti' tres mil 500 u túula l máako'ob, lela' leti' u jach ya'abil xi'ika'.

Ichil ka'p'éel k'iine' le máaxo'ob yaan ti'ob ISSTEY yéetel je máaxak tu yóotaje' tu manajo'ob ti' 68 stando'ob e' ts'a'abla'ajo'obe' n u'ukulo'ob ti' l inea blanca, electrodomésticos, no ok' ma' ko'ojtako'obi', ichil jayp'éel ba'alo'ob. Ku ts'o'okole' k'a'amlaj bo'olo'ob tu yéetel t arjeta de crédito, je' el t úun le máaxo'ob yaan u

Issteyo'ob y éetel tu k'uba jo'ob le ju'u no'ob k'áata'ab ti'obo ', ts'a'ab taak 'in u majanto'ob ti'al u yotocho'ob, Te'ela' xana' ts'a'ab 262 u p'ée lal p'aaxo'ob u ti'al linea blanca, ba'ax tu tojoltaj junp'éeel millón 676 mil pesos.

4.4 U beetchajal jump'éeel ma'alob ka'ancesajil

Ti' le ja'abil meyaj k u ts'a'abal k'ajóoltbila' k'u'ub dos millones mil 400 u p'éeelal pik'ilju'uno'ob siibil o'ob ti' 441 mil 51 u túlal xoknáalo'ob ti' e ducación básica, u ti'al u beetchajal le meyaja' xu'up ocho millones 337 mil 698 pesos.

Bey xan tu yéetel beeta'abik túumben najil xooko'obe' ti ka'ancesaj ti' nivel básico tu noj kaajil Jo'e' táan u k'uchul junp'éeel 100% ti' nivel secundaria yéetel ila'ab u k'uchul tak ti' Preparatoria Abierta ti' wakp'éeel méek'táankajo'ob, bey xan 10 mil u p'éeelal kúuchilo'ob u ti'al xolknáalo'ob túunben okol ku eet iko'ob nivel bachillerato, le ba'a xo'oba' yaan u cha'ik u yan tal t u'ux u xook mejen paala l y éetel táankelemo'ob wey Yucataane'.

Lelyli xan beya' je'ek'ata'ab ka'p 'éeel túumben Unive rsidaado'ob wey tu lu'umil Yucataane': Universidad Tecnológica del Centro de Izamal yéetel Universidad Tecnológica Regional del Poniente tu méek'táankaajil Maxcanú.

Tu yéetel u m úul meyaj u jala'achil u lu'umil Y ucataan yéet el Unión de Empresarios por la Tecnología y la Educación A .C. (UNETE) y a'abkunsab u nu'ukulil Tecnología Educativa ti' nivel básico, tu yéetele' ts'a'ab nu'ukulo'ob ti' 14 primaria'ob tu yéetel 220 computadora'ob yaan internet ti'ob, ti' u kúuchilo'ob u yúuchul meyaj ti' 3 mil 449 u túlal xoknáalo'ob yéetel 135 grupo'ob, 132 u túlal ka'ancesajo'ob ti' wa xakp'éeel méek'táankaajo'ob wey Yucat aane' (Chacsinkin, Chankom, Chikindzo not, Ox kutzcab, Teabo, Tixcacalcupul, Tixméhuac y éetel Yaxcabá) Le buka'aj taak'in tu tojoltajo' 2 millones 388 mil 270 pesos.

U ti'al u yéemel u yuumilo máaxo'ob ku p'a tik u xooko'ob yéetel u yáanta'al ti'al u yantal taak'in ti' le kúuch kabaalilo'obo', tu yéetel le programa ku k'aba'tik Beca s Económicaso', ts'a'ab 21 mil 895 beeca'ob tu yo'olal 39 mill ones 666 mil 250 pesos.

Tu yéetel le beeca'ob ti Pronabese', tak ti' le k'iino'oba' ts'o'ok u k'u'ubul 8 mil 274 u p'éelal beeca'ob ti' táankelem xoknáalo'ob, u ti'al ka p'á atako'ob ti' u najilo'ob u xooko'ob ti Educación Superior, lel a' tu yo'olal 43 millones de pesos ti' junp'éeel ja'ab.

Le beeca'ob ku ts'a'abalo'ob ti' ch'úpalaalo'ob ku yantal u chaambalo'ob wáa ku yo'omtalo'obe' m áan ti' 270, tumen t u chukaj 335 u p'éela l ts'aabil t i le x - ch'úpalaalo'oba', le ba'axa' tu ts'aj u páajtalil u káajsik u xook, ma' u p'atik wáa u ts'oksik u xooko'ob ti' educación básica. Le taak'in xu'upo' tu chukaj junp'éeel millón 313 mil pesos.

U ti'al u m a'alobtal le m eyaj ku t s'aik u najilo'ob xook ti' Educación Bás ica le Programa de Calidad(PEC) tu y ilaj ba'ax u k'áat 682 u p'éelal u najilo'ob xook, tu'ux ts'a'ab ka'anbesaj u ti'al u jo'olpóobilo'ob yéetel u ka'anb esajilo'ob u najil xook u ti'al u ma'alob kuunsik bix u bi n u ka'anbesajo'ob yéete l u p'éektsilta'al ti'al ka taak pajak kaaj ti' le x ookila'. U ti'al u beetchajal le meyajaj' xu'up 24 millones 444 mil 53 pesos.

Ichil le programa Proyecto Alfa Yucatan, táan u láak'inta'al 600 u túlal paalalo'ob yéetel táan kelemo'ob yéete l ti' le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'aj óoltbila', ts'o'ok u yila'al 485 u t úlal xoknáalo'ob ti' m eyajo'ob ti'al u k aanbalo'ob m a'alob k u ts'o'okole' jach bin ma'alobil t i'ob ti' u k etlaamil Olim piadas ti' m atematicas, Geografía, Historia, Química, Física, bey xan ti' u xoknáalilo'ob secundaria, medio

superior yéetel superior, m áax ti'ob bin xan ma'alobil ti' Física, Química, Biología, Geografía, matemáticas yéetel Historia.

Ichil le ba'axo'ob ku ts'a'abal tu yo'olal u meyaj aj ka'ambesaj, tu taasaj uts ti' 704 u túulal aj ka'anbesajo'ob máax ti'ob ts'a'ab chíinpoo lalo'ob tu yo'olal 30, 40 yéetel 50 ja'abo'ob jo'op'ok u meyajo'ob ti' le ka'anbesajilo', ts'ab xan táak'in ti'ob ba'ax tu chukaj 28 millones 302 mil 557 pesos.

Ichil le Programa Nacional de Lectura, beetchaj le VI Encuentro Nacional de la Estrategia de Asesoría y Acompañamiento bey junp'éel ba'al ku ka'ansik máak ichil le Reforma Integral de Educación Básica (RIEB). Ti' le meyaja' ts'a'ab ojéeltbil u jeejeláasil meya jo'ob beetc haja'ano'ob, u ti'al u yila' al ka meyajnak le bajun ba'alo'ob wáa pik'ilju'uno'ob yano'ob ti' le Biblioteca escolar yan tu najilo'ob xooko', bey xan le ba'axo'ob ku meyajo'ob ti'al u yúuchul ka'ansaj ku beeta'al u meyajo'ob ti'al u ts'a'abal u jeejeláasil bix u paájtal u yúuchul kaanbal le xoknaalo'obo', bey xan tu yéetel u y áantaj le biblioteca'obo. U ti'al u beetchajal le meyaja' anchaj u xu'upul 20 mil 653 pesos.

Tu y o'olal junp'éel millón 452 mil 698 pesos, k'u'ub 309 u nu'u kulilo'ob ti'al u yáantpajal le ka'anbesaj ku ts'a'abal ti' junp'éel ti' u najil xook ti' Educación Básica, ba'ax ts'a'ab tumeen Coordinadora del Organó Ejecutor del Programa de Educación Inicial para la Población Rural e Indígena (COEEST).

Ichil le programa ku ka'aba'tik Programa de Apoyo a la Gestión Escolar (AGE) k'u'ub áantajo'ob yéetel taak'in ti' 851 u p'éelal u múuch'kabilo'ob taatatsiilo'ob ti' u najilo'ob xook ti' educación básica, u ti'al u maniko'ob le ba'axo'ob ku meyajo'ob u ti'al xooko' y éetel xan nu'ukulo'ob yáax meyajnaja'ano'ob u ti'al u k aláanta'ak yéetel u ma'alobkuunsa'al u kúuchililo'ob yéetel u nu'ukulilo'ob tu'ux ku ts'a'abal xook. Le taak'in xu'up tu yo'olal le meyajo'oba' tu chukaj 4 millones 919 mil pesos.

Tu yéetel le Programa Escuela de Tiem po Completo, chowakkunta'an u súut ukil le ka'anbesaj ti' u najilo'ob xook ti' 35 u najilo'ob xook ti' escuela Indigenao'. Ti' le suutukil chowakkunta'aba ', le mejen xi'ipalaalo 'ob y éetel le mejen x-ch'úpalaalo'obo' tu k'amajo'o b ka'anbesajo'ob tu y o'olal m aaya t'aan, ku ts'o'okole' táakpajo'ob xan ti' me yajo'ob ka un beet u sats'ik u xiich'elo'ob yéetel ts'a'ab xan u janalo'ob.

Ti' le ja'abil meyaj ku t s'a'abal k'ajóoltbila', tu y éetel le Centro de Evaluación Educativa del Estado de Yucatán (CEEEY) yéetel Dirección General de Evaluación de Políticas (DGEP), be eta'ab junp'éel p 'is meyaj tu k'aba' taj Evaluación Nacional del Logro Académico en Centros Escolares (ENLACE) en Educación Básica. Te'e ljeets'a' beeta'ab u p 'iskanbalil 2 43 mil 343 u túula l xoknáalo'ob ti' mil 788 u najilo'ob xook, u ti'al lelo' xu'up 40 mil pesos tumeen le k-lu'umila'. Tu yéetel le b a'ax tu p'at aj le p 'iskanbala' jóok' bix úu nchak u ma'alobkuunsa'al u kaanbal le mejen paalalo'obo'.

4.5 Ba'alo'ob suuk u beeta'alo'ob

Ichil le programa ku k'aba'tik Programa de Fomento Musical para la Niñez y la Juventud de Yucatán, le 28 ti' abrilako' ts'a'ab k'ajóoltbil le Orquesta Típica Infantil y Típica Juvenil, ichilo'obe' ti' yano'ob u xoknáalilo'ob Escuela de Trova Yucateca yéetel Musica Popular del Centro Cultural " Juan Acereto" yéetel ti' le programa ku k'aba'tik Alas y Raíces.

Tu winaalil diciembre ti' u ja'abil 2010 káaj u meyaj le Red de Educación Artística en Línea ti' Instituto de Cultura de Yucatán (ICY), tu yéetel le programa ku k'aba'tik Programa de Formación Literaria Virtual, ba'ax ku kax aantike' u ka'ansik tu bee l máako'ob aj ts'íibo'o b ka pá ajchajak y m a'alobkuunsik yéetel u kaláantik le t'aan

yéetel le ts'í ibo'ob wey t-lu'umila, le la' tu yéetel meyajo'ob ka u péekts ilto'ob u suuktal u xook máak.

Tu yo'olal lelo' k a beetchaj junp'éeel pagina ti' internet; www.redalicy.com.mx bey campus virtual, ba' ax kun meya j bey junp'éeel u kúuchilil k a'anbesaj y éetel kaanbale', l ela' tu yéetel junp'éeel biblioteca virtual, material digital, video ti'a l kaanbal, bey xan bey junp'éeel kúuchil ti'a l u m úul meyaj aj ka'anbesajo'ob yéetel xoknáalo'obe'.

Le jats'uts meyaj yéetel le miats ilo' ka'p'éeel nu'ukulo'ob jach t áaj k'abéet, tumeen ku ts'aiko'ob u tuukulil u yantal máak i chil yéetel u ye'esik yaan ba'ax yo'olal u kuxtal máak, ku ts'aik muuk' ti' kaaj, ku k'exbesik le kaanbalilo, ku beetik u taaktal u táakpajal kaaj yéetel junp'éeel múul bisajbail ichil ts'iikilil yéetel je bix unaje', beya' ku beetik u jel antal bix u bi sikubáa kaaj ti' kúuchilo'ob tu'ux jach je' el u páajt al u yúuchul loobe'.

Beya' Instituto de Cultura de Yucatán, tu yéetel Secretaría de Seguridad Pública tu beetajo'ob junp'éeel programa ku k'aba'tik "Cultura es Seguridad Pública, Seguridad Pública es Cultura" ba'ax ku kaxaa ntike' u nats'ik ti' le kaajo', le miatsilo, lela' bey junp'éeel nu'ukul ti'al u m a'alob b isikubáa kaaje', tu t áan le k'as sajakilil yan t u yo'olal le sen loob ku beeta'al ti' máak' tu noj lu'umil Mexicoo'.

Tu táan le Teatro Peon Contreraso ts'a'ab k'ajóoltbil oochelo'ob bona'antako'ob ku k'aba'tik "Tres Tiempos" l ela' junp'éeel noj me yaj beetchajo'ob tumeen le aj ka'ambesjo'ob Juan Gamboa Guzman, Ermilo Torre Gamboa y éetel Jorge Espinosa Torre. Tu yo'ola beetchaj le e'e sajila' beetchaj junp'éeel catalogo wáa u tsoolil le meyajo'oba', ba'ax ts'a'ab k'ajóoltbil tu winaalil julio Pinacoteca del Estado "Juan Gamboa Guzmán".

Ti' le teatro Armando Manzanero, Daniel Ayala Pérez yéetel u láak' kúuchilo'obe', ti' le ja'abil meyaja', beetchaj ya'ab meyajo'ob ichil le II Gran Temporada de Danza ku k'aba'tik Úuchben Máak, Xa' ak'a'an ch'i'ibalil yéetel Túum ben máak. Te'el jeets'a' t áakpaj xan m a'alob múuch'kabilo'ob ku m eyajo'ob tu juuna lo'ob, t u chukajo'ob laj untúul le profesionaalo'obo', 24 u p'éelale ' chéen academ ia'ob, u najilo'ob tu'ux ku ka'ansa'al yéetel u kúuchilil tu'ux ku xak'al kaanbal máak, 162 u muuch'kabil aj óok'oto'ob ti' le noj kaajo'obo', yéetel 21 u p'éelale', ti' u taalo'ob ti' u jeejeláasil méek'táankaajo'obe' .

Leyli' tu yo'olal le ba'alo'oba' beeta'ab jo'p'éel nukuch meyajo'ob: IV Temporada de Grupos Independientes, IV Encuentro de Academias de Danza, IV Concurso de Break Dance Real Batalla "El Magnífico", IV Muestra de Danza de Municipios en Mérida yé etel el primer Cong reso de Danza Vaxande, t u'ux t áakpaj ma'alob j-óok'oto'ob wey Yucataane', ti' México yéetel ti' tuláakal yóok'olkaab, tu'ux táakpaj ocho mil 800 u túulal máako'ob.

Yéetel junp'éel conciertoe' je 'ek'atpaj le fest ival ku k' aba'tik P rimavera Cultural 2011, t u'ux b eeta'ab junp'éel chíinpoolal t i' Mt ra. Judith Pérez Romero" t u'ux múuch' u jeejeláasil bix u yúuchul paax, óoli je bix le trova Tradicional Yucateca, u paaxil concierto u t i'al kaaj, Jazz, Funk, Pop, yéetel Rock ichil u láa k'o'ob. Ichil le noj meyajo', beetchaj xan 193 u p'éelal u jeejeláasil meyajo'ob tu'ux táakpaj 57 mil u túulal máako'ob, yéetel tu'ux táakpaj dos mil 221 u túulal artista'ob.

Le 9 ti' julio le Orquesta Sinfónica Juvenil "Daniel Ayala Pérez" yéet el le Sinfónica Infantil de Yucatan "Luis G. Garavito" t u b eetajo'ob u yant al junp'éel ma'alob cha'an le ka je' ek'ata'ab le Salón de la fama del Fútbol yéetel el Mundo del Fútbol tu noj kaajil Pa chuca Hidalgo, le la' junp'éel meyaj beetchaj tu yéetel u yáantaj Federación Internacional de Fútbol Asociado (FIFA) y éetel Consejo Nacional para la Cultura y las Artes (Conaculta)

Káaj u kanjaats ti' Concurso Estatal de Intérpretes de Canto Popular yéetel Trova Yucateca "Nuevas Voces del Mayab", tu'ux beet a'ab 15 u p'éela I u jeejeláasil meyajob ba'ax ts'a'abob k'ajó oltbil tu m'ék'táankaajilob Chocholá, Maní, Mérida, Progreso, Sinanché, Sucilá, Tekantó, Ticul, Umán, Valladolid yéetel Yaxcabá. Ti' le keetlaamo'oba' táakpajob 240 u túlal táankelemob máaxob bin ilbilob tumeen dos mil 834 u túlal máakob.

9 tak 23 ti' ju lioe' beetchaj le festival de teatro Wilberto Canton tu'ux táakpaj 50 u p'éelal u múuch'kabil baalts'amo'ob, máaxob tu ts'ajob cha'antbil 49 u p'éelal u meyajob ti 50 u téenal u ti'al u ki'imakuuns u yool 15 mil 869 u túlal máakob bino'ob cha'antik.

U ti'al u péekts ilta'al u suuktal u yúuchul xook, u yúuchul ts'íib yéetel u beeta'al pik'ilju'un ka ts'a'abak k'ajó oltbil ti' kaaje', ti' le meyaj tu beetaj le mejen paalalob yéetel táankelemobo' jóok'esa'ab 33 u p'éelalobi', lelo'oba'éeje nta'abob tumeen Consejo Editorial del ICY, tu'ux beeta'ab 33 mil u p'éelal pik'ilju'uno'ob, tu'ux yan u jeejeláasil meyajob, beyxan tu yo'olal ba'ax ku t'aano'ob, tumeen yaan ba'ax u yilob tu yo'olal u miatsil Yucataán.

Tu yéetel maanal 30 j'abob ikil u taal u beeta'ale' le Premio Nacional de Arte Joven Aguascalientes, ku much'kiintik ja'abmanja'abe' maanal ti' mil u túlal máakob ku taalob ti' tuláakal u noj lu'umil Mexico táakpajal, ku táakmuk'tik le túunben meyaj ku beetchajalo', u meyaj máaxob tu paachil k'iin keen suunakob nukuch ma' alob artist a'ob, ku ts'o'okole' I etí' u nojbe'en múuch'táambalik u beetchajal ichil le táakelemob ku meyajtikob ma'alob ba'axob ti'al ilbilob. Le chiinpolala' ts'o'ok u náajalta'al u ts'ok ka'téena', 2010 yéetel 2011 tumeen u xoknáalilob ti' u Licenciatura en Artes Visuales ti' Escuela Superior de Artes de Yucatán.

Ila'ab u k'uchul tu láa k' tu'ux le Programa de Desarrollo Cultural Infantil Alas y Raíces Yucatán ti' 14 u p'éelal méek'táankaajo'ob yéetel u mu'uk'a'anakuunspajal le proyecto ku k'aba'tik Proyecto del Espectáculo Multidisciplinario " Conoce tus tradiciones" ba'ax táan u yilik mejen paalalo'ob ku xooko'ob pre escolar yéetel ti' primaria, ba'ax ku kaxaantike' ka kaláanta'ak, ka chíinpolta'ak yéetel ka k'a'amak k-miatsil yéetel k-ch'i'ibalil. Le programaa' ku yilik mejen xi'ipaalal yéetel mejen x-ch'úpalaal ti' u najilo'ob xook ti' méek'táankaajo'ob jach óotsilo'ob. Ti' le ja'ab je'ela' beeta'ab 16 u p'éelal u jeejeláasil meyajo'ob tu táan siete mil 896 mejen paalalo'ob ti' 102 u p'éelal u najilo'ob xook.

Ti' le Festival Internacional de Coros Yucatán 2010 t'áakpaj u jo'olpópilo'ob ti' le múul k'aayo'obo' ku taalo'ob ti' u láak' noj lu'umo'ob, óoli' je bix Corina Campos, ku taal Cuba, Albert Macneil, ku taal Estados Unidos; José Antonio Rincón, ku taal Colombia, Lourdes Sánchez yéetel Luis Emilio Rondón ku taalo'ob Venezuela, Luis Olivieri, ku taal Puerto Rico y éetel Ana Patricia Carbajal, Jorge Córdoba yéetel Alejandro León ku taalo'ob México.

U ti'al u ts'o'okol le meyajo'ob beeta'abo'ob tu yo'olal le Bicentenario de la Independencia, beyxant u yo'olal y Centenario ille Revolución Mexicanao', beetchaj tu najil xook Nicolás Bravo wey tu noj kaajil Jo'e', junp'éel ceremonia tu'ux ts'a'ab ti' junp'éel nu'ukule' 118 u p'éelal mejen nu'ukulo'ob ku ye'esik u k'ajlay Yucatan ti' le siglo XXI.

Ichil le ba'axo'ob ts'a'abo'obo' ti' yano'ob le campana k'a'ajsik le x-máank'iinalo'ob beeta'abo'ob tu yo'ola le Bicentenario, oochelo'ob bejla'abeno'obe', k'aayo'ob ti' trova yucateca ku beeta'al bejla'e' yéetel nu'ukulo'ob si'ibo'ob tumeen deportista yucateco'ob, lela' ichil ba jun ba'alo'ob ba'ax ku paa'ta'al ka u ye'es ti' u kajnáalilo'ob 2110 bix kuxliko'on bejla'e'.

Le 25 ti' abril máano' je'ek'ata'ab u meyajil Olimpiada Nacional Yucatan 2011, tu'ux Instituto de Cultura de Yucatan tu y e'esaj junp'éeel meyaj kanjaatsil ba'ax tu k'aba'ataj "Gran Mayab, Tierra de Paz"

4.6 Deporte yéetel náaysaj óolil

Abril tak junio ti' u ja 'abil 2011, tu l u'umil Yucataane' beetchaj u ketlamilo'ob u jeejeláasil báax alo'ob ku ka'aba'intik Olimpiada Nacional 2011, tu yé etel u lu'umilo'ob Estado de México, Jalisco yéetel Veracruz. K-lu'umile' tu k'amaj yéetel ki'imak óol al 14 mi l u túulal deportista'ob, ent renadooro'ob, jueeso'ob, aj ts'aako'ob, máaxo'ob jo'olbesiko'ob le m úuch'kabilo'obo' ti' le 22 u jeejeláasil le deporte ku meyajta'alo', ichilo'obe': ajedrez, atletismo, beisbol, canotaje, gimnasia artística, softbol, vela, Gimnasia, Trampolín, Remo, Tenis, Tiro con Arco, patines sobre ruedas, artístico ichil u láak'o'ob.

Tuláakal le ba'axo'ob meyajta'abo' chíikp aj te'e l jeets'a' tu y éetel ba'axo'ob náajalta'abo'ob ti' le Olimpiada Nacional 2011, le yucateeco'obo' tu ts'ajo'ob tu ts'ok jo'p'éeel kúuchil le k-lu'umil ti' ichil le buk a'aj m edaalla'ob náajalta'abo'obo', tuláakale' tu chukaj 309, kéen ti' le waxakp'éeel kúuchil t-bisaj le ja'ab máano', tu'ux náajalta'ab chéen 248 m edaalla'ob. B eya' Yucat aane', t áan u y e'esik l eti'e', junp'éeel lu'um t u'ux jach m a'alo deporte ku prac ticaarta'ale' wey t u no jol u no j lu'umil Mexicoe'.

Ts'o'ok u máan 15 ja'abo'ob ikil u táakpajal Yucatan ti Olimpiada Nacional ka anchaj u yantal junp'éeel túumben record, tumeen ichil u ja'abil 2011 náajalta'ab 92 medalla de oro, junp'éeel ba'al ku paa'ta'al ka máanak ti' le buka'aj tu paachil k'iina'.

Bejla' yaan tres mil 284 u túulal ma'alob deportista'ob, mil 579 u túula le', mejen paalalo'ob, yéetel mil 705 u tú ulale', táankelemo'ob, c hika'an y aan xan us en

ma'alobtalob. Le atle eta'ob jach ma'alob u bin ti'obo' tu chukaj, ti' 300 u tú ulale' tak 841, ti' 40 u jeejláasil deporte'ob.

Tu yo'olal le táakpajal anchaj ti' le Olimpiada Nacional 2011, u xoknáalilob CARD wey Yucataane' t u náajalto'ob 123 meda alla'ob ti' le 309 náa jalta'ab tu meen Yucataano', ichilobe' 45 de oro, 31 de plata, yéetel 47 bronze, ichil le bajuno'ob náajalto'obo', lelo 'oba' ti' at letismo, u ch'úu ya'al peesa'ob, ichil le jach ya'ab medaalla tu náajlat o'obo', ti' y ano'ob le táakpajajo'ob ti' canotaje, u ch'úuya'al peesa'ob yéetel ch'iin yéetel arco.

Tu yo'olal le kúuchilob k'a béeto'obo', tu wi naalil julioe' je'ek'ata'ab Unidad Deportiva del Sur, tu yéetel lela' táan u kaxaantpajal u taasik uts ti' u kajnáalilob u noojol u noj kaajil Jo', tu'ux ka anak kúuchilob ti'al u beeta'al deporte.

U láak' ba'al, tu yo'olal u ya nta' tánil ichil le lu'umo'o b t u'ux yan ma'alob kúuchilob u ti'al u beeta'al ketlaamo'ob ichil máako'ob wey t-noj lu'umil yéetel ti' táanxel noj lu'umilobe', utsk íinta'ab y éetel túumbenkuunsa'ab la pista a Internacional de remo yéetel canotajeo', bey xan le pista de patinaje ti' le Centro Olímpico Deportivo yan Inalambricao' yéetel jel utskíinta'ab le pista de atletismo. Ku ts'o'okole utskíinta'ab u je ejeláasil le kúuchilob yan ti' le Estadio Salvador Alvaradoo', bey xan le Unidad Deportiva Benito Juarez tu'ux anchaj le Olimpiada Nacionaalob'.

Bejla'e' yaan 160 u túulal máaxo'ob ka'an sik wáa ku entrenaaro'ob, 50 u túulal ichilobe' u ti'al ka'anal kaanbalil, ichilobe' 29 u túulale' táanxel lu'umilob yéetel 21 u túulale' wey tu noj lu'umil Mexicoe', 110 u túulale' leti' ku meyajo'ob tu yéetel le deportista'ob je'el u bin ma'alobil ti'obo', máaxo'ob tu ka'ansajo'ob 3 mil 284 u túulal deportista'ob ku páajtal u bin ma'alobil ti'obo'.

Tu yo'ola, u táakm uk'ta'al yéetel u péekts ilta'al junp'éeel túumben bix je'el u kux tal kaaj tu yé etel ejercicioe', beetchaj ya'ab u jeejeláasil meyajo'ob, ichil le programa ku k'aba'tik Activación Física, lelo'oba' be etchajo'ob ichil xoknáalo'ob, máaxo'ob ma' jach ma'alob u meyaj u wíinkililo'ob, máak'ob ku meyajo'ob ti molayo'ob u ti'al kaaj yéetel le ku meyajo'ob ti' p arke'ob yéetel jardino'ob. Beetchaj 373 u p'éela evento'ob tumeen 704 u túu lal promotooro'ob, ku ts'o'okole' ila'ab ju np'éeel millón 935 mil 541 u túulal máako'ob ti' tuláakal u lu'umil Yucatan.

U ti'al u ma'alobtal u kuxtal u kajnáalilo'ob Yucataán tu yéetel u beeta'al deportee', tu winaalil octubre ti' 2010 tak sept iembre ti' u ja'abil 2011 beetchaj u jeejeláasil evento de portivo'ob, óoli' je b ix Carreras de Ruta y Alto Nivel; Torneo'ob y éetel Ketlaam báaxalo'ob ichil weyilo'ob, bey xan tu yéetel u láak lu'umo'ob yano'ob naats'il, yéetel le yano'ob tu láak u noj lu'umil Mexico, tu yéetel noj lu'umo'ob; bey xan u jeejláasil meyajo'ob ti'al u péektsilta'al deporte'ob. Te'elo'oba táakpaj 158 mil 931 u túulal máako'ob.

U ti'al u péektsilta'al u suuktal u beeta'al deporte yéetel u ti'al u yéemel sen polokil máake', bey xan u ti'al u p'áatal ma' u be etik mixb a'al máake', ila'ab u ya'abkunsal kúuchilo'ob u ti'al ka beeta' ak deportee ti' le mejen kaajo'ob wey tu lu'umil Yucataane'.

U ti'al u páajtal u beetchajal le ba'ax ts'o'ok u c'h'a'achi'itpajalo' káaj u meyaj 79 u p'éelal kúu chilo'ob ti'al u beeta'al deporte ichil xoknáalo'ob, (67 u p'éelale' ti' le méek'táankaj iliko' yé etel ti' 10 u p'éelale' regio naalo'ob), tu yéetel xoknáalo'ob yan ti'ob 9 tak 14 ja'abo'ob. Tu yéetelo'obe' ila'ab 118 mil 685 u túulal mejen palaal yéetel táankelemo'ob ti' u kaajilo'ob Yucataán, 84 mil 600 u túulal xiibo'ob yéetel 34 mil 085 u túulal ko'olelo'ob, máaxo'ob ku báaxtiko'ob basketbol, beisbol, futbol, hadball, u ch'úuy a'al pesa'ob yéete l volib ool, le la' chéen u t i'al u ya'ala'al jayp'éelo'obi'.

Ti' le ja'abil meyaj ku ch'achi'itpajala' beetchaj 920 u p'éelal meyajo'ob ti'al u yila'al bix u meyaj u wíinkil máak , 7 02 u t éenal bin máak tu y iknaal máaxo'ob ku ya'aliko'ob bix unaj u yúuchul ja nal, cuatro mil 597 máako'ob ila'abo'ob tu yo'olal psicológico, mil 859 consulta tu y o'olal t raumatología, 534 consulta t u y iknaal jots'kojo'ob. Ku ts'o'okole' ts'a'ab 98 terapia ti'al u ch'a'ik u yóol máak, ts'a'ab 260 u p'éelal ju'uno'ob t u'ux ku ya'alik wáa toj u yóol máak, ila'ab mil 115 u túulal máako'ob le k'ii no'ob anchaj u jóok'olo' ob tu láak' tu'ux yéetel ti' ket laamo'obo', tuláakale' ila'ab 14 mil 85 u p'éelal meyajo'ob ti' deportista'ob, ichilo'obe' siete mil 485 u túulale', xiibo'ob, yéetel cinco mil 485 u túulale', ko'olelo'ob.

20 ti' n oviembreake' k'u'ublaj le c hímpoolalo'ob ti' Premio Estatal del Deporte 2010, tu'ux náajalnaj Ana del Milagro Crisanto Espinoza, ti Tiro con Arco tu'ux ku ya'ala'al leti' u jach ma'alobil, Lázaro Medina, u entrenadoril u ch'úuya'al pesa'ob yéetel LEF Verónica Rosas Alonso, tu yo'olal u kaláantik yéetel u péektsiltik ka beeta'ak deporte.

19 ti' noviembre ti' u ja'abil 2010 beetchaj le programa ku k'aba'tik Reconocimiento al Mérito Deportivo Yucateco 2010, tu'ux yéeya'abo'ob: Ana del Milagro Crisanto Espinoza, máax u ts'ok ka'téen u náaja ltik le chínpoolal ichil le máaxo'ob ku táakpajalo'ob tu ju unalo'obo', Abril Lecuona Villanueva ti' Asociación de Hockey, ichil le ku beetiko'ob deporte m úuch'kabilo' yéetel Freddy Sandoval Chi ichil le paralimpicoo'.

5. U MU'UK'ANKUUNTA'AL JETS' ÓOLAL YÉETEL U BEETA'AL BA'ALO'OB TU BEEL

Gobierno del Estado de Yucatán
PODER EJECUTIVO
2007-2012

5 U MU'UK'ANKUUNTA'AL JETS' ÓOLAL YÉETEL U BEETA'AL BA'ALO'OB TU BEEL

5.1 U jets' óolalil yéetel u kaláanta'al kaaj

Bey jun p'éel núukt 'aanil ti' le ba 'axo'ob ku k'áat a'al ti'al u káajbal le jala'achila' febrero ti' 2011 jóok'esa'ab le túu mben Ley de Tránsito y Vialidad en el Estado de Yucatán bey xan u reglamentoil. K'abéet u ch'a'chi'it pajale' a nchaj u m áan 30 ja'abo'ob ti'al ka páajchajak u yutskíinta'al le almaj t'aana' yéetel junk'aal ja'abo'o b ti'al u beeta'al u túumben reglamentoil.

Le ju'uno'obo' ba'ax ku kaxaantiko'obe' ka anak junp'éel bix kun bin u péeksikubáa u kaaje', u ti'al ma'alob ba'al , ka beeta'ak meyajo'ob tu'ux ka táakbesa'ak tuláakal ba'al yan u yil tu yéetel bix unaj u máan máak yéetel kisbuuts'o'ob, le ba'a xo'ob u ti'al kaaj, u ti'al chéen wáa jaytúul máak, bey xan bix yanik u baak'paach máak. Tu yo'olal lelo' je'el u páajtal u ketl aam junp'éel kaaj yéetel u lá ak'e', le k'iin wáa k a jóok'ok ku páajtal u péeksik u kaajnáalilo'ob, u bi sik ba'axo'ob k'abéet ti' yéetel u k'exik tuukulo'ob tu yo'olal bix úunchak u séebkunsal yéetel u beeta'al wáa ba'ax tu beelil.

Mu'uk'a'ankuunsa'ab le múuc h'kabil Anti-Extorsión y Antisecuestro Virtual de la SSP en el estado de Yucatán. Ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' ch'a'ab u paach wáa t'u'ulpachta'ab tu beelil mil 740 tak poolo'ob tu yo'olal u tu'usul máak yéetel u k'áat a'al taak'in ti', u t utus a'ala'al wáa o kolta'an máak wey t-lu'umile'. U ti'al lelo' jel beeta 'ab bix un aj u yúu chul múul meyaj t u y éetel tuláakal le múuch'kabil ti'al ka anak jets' óolal, lela' u ti'al ka beetchaja múul meyajo'ob ti'al u xu'ulsa'al u tu'usul máak tu'ux ku k'áata'al taak'in ti'ob, bey xan u tutus a'ala'al wá okolta'an wáa máax.

Pa'te' tu y éetel le mey aj ts'o'ok u ch'a'chi'i tpajalo', y éetel u ti'al u mu'uk'a'ankuunspajal le jets'óolal wey tu l u'umil Yucataane', beetchaj mokt'aano'ob u ti'al u beetchajal junp'éel Sistema de Sellamiento Regional tu yéetel u lu'umilo'ob Campeche yéetel Quintana Roo yéetel xan le múuch'kabil yano'ob ti' le méek'táankaajo'ob wey Yucataane'. Le ba'ax je'ela' yaan u cha'ik u kaláantpajal le k-lu'umil ti' u múuch'kabil le máaxo'ob ku lobiltiko'ob u láak' máak o' yéetel ti' u láak' loobo'ob ku páajtal u beet a'alo'ob ka u k'askuunt le jets' óol alil yan wey t-lu'umila'.

Ku ts'o'okol xane' be etchaj junp'éel Unidad de Monitoreo e Inteligencia Policial (UMIPOL) tu'ux yan jach kaambanaja'an máako'ob ku meyajo'ob bulk'iin yéetel bulja'ab. Ku ts'o'okole' yaan ti'ob ya'a bkach túumben nu'ukulo'ob, ichilo'obe' caamara'ob, computadoora'ob yéetel ya'abkach bix je'el u páajtal u t'anikuba'obe' yéetel ba'axo'b ku t'aan tu yo'olal ya'abkach ba'ax. Tu yéetele' táan u mu'uk'a'ankuunsa'al le bix je'el u páajta'al u múul úuchul meyaje', beya' yaan u kaláantapajal le jets' óolal yéetel ka xíimbanak máak tu beelilo'.

U ti'al u péektsilta'al u t'áakpajal kaaj u ti'al u yila'al bix u bin u beetik u meyaj Secretaría de Seguridad Pública, beetchaj junp'éel múuch'kabil ku k'aba'atik Consejo de Honor y Justicia del Estado de Yucatán, tu'ux táakpaja'an u jala'achilo'ob SSP, u múuch'kabil máako'ob, junp'éel Universitario molay yéetel junp'éel múuch'kabil yan ba'al u yil tu yo'olal Derecho.

U ti'al u séebkunsik le meyaj ku taal u beetchajal yéetel u k'uchul tu láak' tu'ux le Vigilancia tu lu'umil Yucataane', u jala'achil u lu'umil Yucataane' ku yu'ubik ba'ax ku k'áata'al ti' yéetel ku béeykunsike' tu ts'o'oksaj u wa'akunsa'al u najilo'ob le Centro Integral de Seguridad Pública(CISP) yan Tizimiino', ba'ax tu tojoltaj junp'éel millón 887 mil 497 pesos, le t'aak'ina' ti' Fondo de Aportación para el Fortalecimiento de las Entidades Federativas(FAFEF).

Te'el xan kúu chilo' ts'a'ab x an junp' éel torr e d e comunicación MATRA yan ti' meetro'ob u ka'analil.

Le ba'ax beetchajo' ku mu'uk'a'ankuuns ik u páajtalil u t'aan máak ti radio tak tu láak' tu'ux wey tu lu'umil Yucataane', ku ts'o'okole' ku cha'ik u ma'alob be etchajal junp' éel múul meyaj ichil u múuch'kabil le j-poliso'obo'.

Ma' xan p'a'at u beeta'al u me yajil u wa'ak unsa'al u najilo'ob CI SP tuj noj kaajil Valladolid, ba'ax yaan ti' junp' éel 80% beetchaja'ani'.

K'abéet u y antal ti' j unp' éel lu 'ume' junp' éel muuk' ka u ts'aa t i' u páajtalil u yakt'aantik le baju n múuch'kabilo'ob ku beet ik loob ti' u láak' máako', u ti'al lelo' beetchaj ichil u najil le Instituto de Capacitación Policial del Estado junp' éel kúuchil u ti'al u yúuchul ts'oon virtual, ku ts'o'okole' ma'an junp' éel túumben nu'ukul u ti'al u t s'a'abal junp' éel ma'alob k a'ancesaj, b a'ax ú unchak u beet ik máa k u ti'al u beetik u meyaj ts'oon. Lela' tu t ojoltaj cinco millones 279 mil 2 65 pesos ku taal ti' Fondo de Subsidio a los Municipios (SUBSEMUN).

Ichil le be'alo'ob ts'o'ok u beeytalo'ob tu yo'olal ka'a mbesajo' yéetel le ba 'axo'ob makt'anta'abo'ob tu yéetel u láak' molayo'ob ooi' je bix Seguridad Pública tu noj lu'umil Mexico, le Instituto de Capacitación Policial del estado, táakpaj leyli' ikil bey junp' éel kúuchil u ti'al u ts'a'abal ka'a mbesaj ti' le programa SUBSEM UN 2011, u ti'al lel o' t u bts'aj ka 'ambesaj t i' 346 u t úulal m áako'ob ku taalo'ob tu lu'umil Campeche, Chiapas, Oaxaca, Puebla, Quintana Roo, Tabasco yéetel Veracruz.

Ichil le meyaj o'ob beetchajo'ob u ti'al u yila'al u táakpajal u ya'abil u kajnáalil kaaj tu yo'olal jets' óolalil, u ti'al u péktsilta'al u suukta'al u kaláantikubáa máak yéetel u yila'al ka xu'ulsa'ak u lobita'al yucateco wíinik, mu'uk'ankuunspaj le programa ku k'aba'tik Programa Policia Vecinal en la Entidad. Ichil le ja 'abil meyaj a' beetchaj 125 u múuch'kabilo'ob ti' le colonia 'ob yéetel ti' fr accionamiento'ob t u noj kaajil

Jo'o', 47 múuch'kabilo'ob ti' 11 u p'éelal k aajo'ob yée tel ti' 36 subcomi saria'ob, tu'ux ku táakpajalk 715 u túlal kajnáalo'ob.

Beeta'ab 740 u p'é elal comitejo'ob tu'ux ku táakpajal cuatro mil 91 u túlal máako'ob ma' bo'o lbil u be eta'alo'obi', máaxo'ob kaja'ano'ob t i' u jeejeláasil fraccionamiento'ob yéetel colonia'ob ti' le 105 u méek'táankaajo'o bo. Tu yée tel le meyajo'oba' t aaspaj uts ti' junp'éel millón 1 41 mil 589 u túlal u kajnáalilo'ob u lu'umil Yucatan.

U yéemel le jayp'éel loobo'ob ku sen antalo'ob tu yo'olal u kala'anil máak yéetel tu yo'olal u yantal u jets' ólal le máaxo'ob ku ch'otiko'ob buuso', leti' u m ok'taan le jala'achila'. Tu yo'olal lelo' ichil le ja'abil meyaj ti' le jala'achila' ts'a'ab tu noj kaajil Jo'e' mil 498 u p' éelal kúuchilo'ob u ti'al u xak'alta'al bix yanik máak ti'al u taal u ts'o'okbal le p'isk'iino'ob wáa u ti'al vacacioneso'. Ku ts'o'okole' ila'ab wáa ma' jach kala'an mil 759 u túlal máako'ob tumeen j-ts'ak yajo'obi', le ba'ax je'ela' tu beetaj u ts'a'abal mil 91 u p'éelal infraccion tu yo'olal kala'anil.

U ti'al u ts'a'abal ma' alob jets'ó olalil yéetel tu beel ti' u kajnáal ilo'ob Y ucataan, yéetel tu yo'olal u mu'uk'a'ankuunsa'al u kaláanta'al u lu'umil Yucataane', tu yéetel taak'in ku taal ti' kaaj yéetel ti' le ku taal ti Fondo de Aportaciones para Seguridad Pública del Estado de Yucatán (FASPEY) ya'abkuunsa'ab yéetel túunbenkuunsa'ab le kisbuut s'o'ob k u mey ajo'ob ti' le Sec retariaa', ti' le ja'abil mey ej k u ts'a'abal k'ajóoltbila', ma'an 29 u p'éelal camioneeta'ob, 16 u p'éelale ' patruulla'ob, yéetel junp'éel carroceria tipo camión, tuláakele' tu yo'olal 19 millones 466 mil 680 pesos.

Tu yéetel le ba'ax ts'o'ok u ch'achi'itpajalo' ma'an 37 mil 700 cartucho'ob yéetel 54 ts'oono'ob jeejeláasil u m uuk'o'ob tu yo'olal junp'éel millón 993 mil 145 peso s ku taal ti' SUBSEMUN.

Junp'éeel m eyaj ku beetik le ja la'achil u ti'al ma'a lobtal le mey aj ku beet ik u jeejeláasil le buuso' obo' yéetel u ti'al u yéemel u xookol le jayp'éeel loobo'ob ku beetiko'obo', beet chaj j unp'éeel programa ku k'aba'tik Programa Tall er de Transportistas , tu yéetel lela' ts'o'ok u ts'a'abal ka'anbesaj tu yo'olal Reglamento de Tránsito y Vialidad, u liik'sa'al u yóolo'ob, u yiliko'ob yéetel u tratartiko'ob ma'alob máaxo'ob ku bisiko'ob, ba'alo'ob ma' u naj u beetiko'obi', u bisikuba'ob yéetel u láak' máak, ma' u sen yantal estrés ti'ob, bey xan u yila'al wáa ma' u yuk'majo'ob wáa ts'u'uts'majo'ob wáa ba'ax ma' u naje', lela' beeta'ab ti' 980 u túulal máaxo'ob ku meyajo'ob ti' buuso'ob.

Tu yo'olal u yila'al ba'ax ku sen k'áatik kaaj tu yo'olal u k'ab éetil u yila'al ba'ax beetbil u ti'al ma' u sen úuchul loobe', u ma'alobtal bix úunchak u máan máak tu yéetel u kis buuts', yéetel u yantal jets'óol al ti' le máak o'ob ku maáano'ob xíimbalilo', beet chaj le Consejo Consultivo de Tránsito y Vialidad, tu'ux ku táakpajal máako'ob ku t'aano'ob tu k'aaba' kaaj, cámara empresarial, u molayilo'ob kaanbanaja'an máako'ob, u múuhch'kabil maak'ob xooknaja'ano'ob, u múuch'kabil bisaj kuuch wáa wíiniko'ob yéetel u jala'achilo'ob wey t-lu'umile'.

Le máaxo'ob yano'ob t'e'el ichil le múuch'kabila' yaan u beetiko'ob u xaak'alil y ya'aliko'ob bix u yiliko'ob le ba'axo'ob yan u yil tu yo'olal jets'óolalil yéetel ba'axo'ob unaj u beetchajal tu yo'olal le bejo'ob, tu'ux ku máan máak yéetel kisbuuts'o'obo', lela' ka u beet u táakpajal ya'ab u kajnáalilo'ob kaaj tu yéetel le jala'achila', lela' u ti'al u beeta'al ba'alo'ob tu beelil yéetel ka u kaxaanto'ob u ma'alobkuunspajal.

5.2 U beeta'al meyajo'ob u ti'al u ts'o'okol ba'atelil

Ti' u taal ti' u makt'aanilo'ob Conferencia de Procuración de Justicia beetchaj tu winaalil abril ti 2011 wey tu lu'umil Yucataane', le 1ª, Reunión de la Conferencia Nacional de Procuradores de la Zona Sureste, tu'ux táakpaj u procuradoorilo'ob

yéetel u fiscaalilo'ob Campeche, Chiapas, Guerrero, Oaxaca, Tabasco, Veracruz, Quintana Roo yéetel Yucatán.

Ti' le much'táambala' ch'a'chi'ita'ab u jeejeláasil ba'alo'ob ku yúuchul tu noj lu'umil México, i chilo'obe' le ti' le ku t'aano'ob tu yo'olal bix úunchak' u k'éexel u meyaj penaalo'obo', u ko'onol ko'ole lo'ob wáa mejen paalalo'ob, yéetel ba'ax úunchak u beeta'al ti'al u xu'ulul u ko'ono l jujump'ítil le droogao', te'ela' chíikpaj Yucatan tu yo'olal le ma'alob meyaj ts'o'ok u beetiko'.

Le ka úuch tsikbaal tu yo'olal bix úunchak u k'éexel u le meyaj ku taal u beeta'al tu yo'olal le penaalo'obo', chíinpolta'ab Yucataane', bey leti' le lu'um ts'o'ok u sen beetik m'alob meyaj tu yo'olalo', ikil tu ts'ajilak j unp'éel túumben bix j'e'el u ts'a'abal ba'al u ti'al máake', tu'ux jach úuch meyaj'e' leti' le ka okok tu yool máak tu yo'olal le túumben meyaj', u ts'a'abal k'ajóoltbil, ka'anbesaj yéete l u yantal túumben kúuchilo'ob u ti'al.

Tu yo'olal le ba'ax yan u y il ikil u ko'onol máako', ts'o'ok u ya'ala'al yaan junp'éel almaj t'aan ku k'aba'tik Ley para Prevenir, Combatir y Sancionar la Trata de Personas, jook'esa'ab marzo ti' 2011 ti' Diario Oficial del Gobierno del Estado, tu yo'olal bix kun beetbil le meyaj ti' tuláakal u noj lu'umil Mexicoe', bey xan u ti'al u xu'ulsa'al u ko'onol jujump'ítil le drooga'obo', beeta'ab jumpéel molay ku k'aba'tik Agencia Especializada en Atención al Delito del Narcotráfico, lela' u ti'a l u meyaj wey t-lu'umile'.

Tu yéetel u makt'aanil ka ila'al u k'e'exel wey Yucatan le almaj t'aano'ob tu yo'olal Justicia Penal yéetel Seguridad pública, jook'sa'abo'ob tu winaalil junio ti' u ja'abil 2008 ti' Diario Oficial de la Federación tu'u x ku ya'ala'al u beeta'al junp'éel túumben bix úunchak u ts'a'abal ti' máak' ba'al u ti'al, le k'iino'ob ku juzgarta'alo'ob tu yo'olal tak poolil, lela' ka beet chajak yéetel t'aanil, lela' jook'esa'ab tu winaalil

marzo ti' u ja'abil 2011 ti' Diario Oficial del Gobierno del Estado, Ley de la Fiscalía General del Estado de Yucatán.

Tu yo'olal lelo' Procuraduría General de Justicia's uunaj Fiscalía General de Estado (FGE) lela' junp'éeel mo lay ku jets'ik le páajtalil yan wey t-lu'umila' ikil u kapláanta'al, u xak'alta'al yéetel u ch'a'pachta'al le loobo'ob ku beet a'al wey t-lu'umile', beya' táan u beetchajal le ba'ax ku y a'alik le almaj t'aano', bey xan u ts'aik u y óol máak u beet ba'al t u beel, ma' u b in chéen ti' juntúul m áak, ka meyajnak tu juunal, je bix unaje', sáasil yéetel ka u chínpolt le páajtalil yan ti' wiinik yéetel much'káabilo' . .

Mayo tu ja'abil 2011 jóok'esa'ab t i' Diario Oficial del Gobierno del Estado le Reglamento de la Ley de la Fiscalía General del Estado de Yucatán, le ju'una' ku taasik y éetel k u jets'ik le ba'a xo'ob u naj u beeta'al yéetel bix unaj u meyaj le fiscaliao' u ti'al u beetik ba'alo'ob yan tu k'ab, bey xan le ba'axo'ob ku k'ubéeta'al ti' tu yo'olal le jets't'aano'ob a'aliko'.

Ichil le mokt'aano'ob beeta'ab ti' le Conferencia Nacional de Gobernadores (CONAGO) beeta'ab tu winaalil mayo ti' u ja'abil 2011, beeta'ab 13 tak 19 ti' junio ti' 2011 le meyaj tu k'aba'taj Operativo Conago. Ti' le me yaja' Yucatane' t u much'ubáa tu yéetel siete mil u túulal poliso 'ob wey t-lu'umile', leti' le yano'ob ti' le méek'táankajo'obo' bey xan le ministeriaalo'obo'.

Je bix tukulta'anil u beeta'ale', le meyajjo'obo' meyajnajo'ob u ti'al u ts'aatáanta'al junp'éeel 70% ti' le loobo'ob ku beeta'alo'ob yéetel j ach ku sent ukultik le kajnáalo'obo' óoli' je bix u yokolta'al kis buuts'o'ob, bey xan u ko'onol kis buuts'o'ob okolta'ano'obo', u yokolta'al kisbuut s'o'ob ku bisi ko'ob m áak wáa ku bisi ko'ob u láak' ba'ax, u ko'onol wáa b'a'ax ti' le kis buuts'o'ob okolta'ano'obo', bey xan u yokolta'al máak wáa u k'áata'al taak'in tu yo'olalo'ob.

Le bix yanik le meyajo' ts'a'ab k'ajóoltbil tumeen Conago chíikpaj Yucaataan ti' yan Yáax kúuchil ti' we y tu noj lu 'umil Me xicoe' ikil t u lap'ilak 120 u t úuulal máak beetchaj ichil u p'isk'iinil le meyajo'obo', lela' yaan ba'ax u yil tu yéetel okol taak'in yéetel tuus, ma' u ts'aik taak'in máak u ti'al u paala l, u lobita'al u láak' máak' bey xan tu yo'olal ookol.

Ichil le bajun ba'al o'ob t áan u yutskíintpajal ti' le sistema penal wey tu lu 'umil Yucataane', yéetel u ti'al u beetchajal le ba'ax je'el utskíinta'an ti' le jets't'aan 474 ti' le Ley General de Salud tu noj lu'umil Mexico, yéetel tu yo'olal le jets't'aan 332 ku k'exik y éetel ku ma'alobkuunsik u jeejeláasil ba'ax o'ob a 'alpaja'an ichil le Código Penal ti' le Código de Procedimientos en Materia Penal, ti' le Ley de Ejecución de Sanciones yéetel ti' le Ley Orgánica k a'ach ti' le Procuraduría General de Justicia, beetchaj tu winaalil agosto ti' u ja 'abil 2010 junp'éeel Agencia del Fuero Común Especializada en Atención al Delito de Narcomenudeo, lela' u ti'al u yil tuláakal le ba'ax ku beetik k'aas ti' u toj óolal wíinik, lela' leti' yan u yil tu yo'olal u ko'onol jujump'ítil drooga'obo'.

Ichil le ja'abil me yaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila', le Agencia Especializada en Atención Al Delito de Narcomenudeo káaj u beetik u x áak'alil bix yanik 284 tak poolo'ob tu yo'olal u ko'onol jujump'ítil drooga, beya' tu ch'a'ajo'ob 62 mil gramos ti' mariguana yéetel 790 gramos cocaína, bey xan u jeejeláasil ba'axo'ob beeta'an tu yéetel, le ba'axo'oba' k'u'ubla'aj ti' u mola yil Delegación Estatal de la Procuraduría General de la República (PGR) u ti'al ka k'áskuunta'ak, bey x an le 95 u ju'un il beetchaja'ano'obo'.

K'ama'ab xan ti' telefoone' 69 tak poolo'ob tu'ux ma' ts'a'ab u k'aaba' u yuumili', le je'elo'oba' máansa'abo'ob u ti'al u yila'al ti' le Policía Ministerial yano'ob Agencia Especializada. Le ba'axo'oba' tu cha'aj u la'ap'al 58 u túulal máako'ob ku koniko'ob droga jujump'ítil. K'ab'éet u ya'alpajale' Yucataane' yaan ti' jump'éeel ti' le óoxp'éeel

agencia ti' fuero común yan tu n oj lu'umil Mexico, ku yiliko'ob chéen leti' u ko'onol droga jujunp'ítitil ku yiliko'.

Septiembre ti' u ja'abil 2010 ka beetchaj Fiscalía General del Estado, Dirección de Unidades de Solución de Controversias, u ti'al u t s'o'okesa'al t u y éetel x -ma' ba'atelil le ba'atelo'ob ku taalo'ob ti' u beeta'al ba'alo k'aaso'obo' tu'ux ku páajtal u sa'asa'al u si'ipil máak wáa tu'ux ka u kóolubáa le máax u beetmaj le tak pool wáa lobita'ano'. Le ba'alo'oba' ku taasik ma' u xáantal ikil u ts'o'okesa'al, tumeen ma' tu k'abéetchajl u t áakpajal juntúul juesi', le m áaxo'ob k u ba'atelo'obo' leti'ob k u makt'antiko'ob b'ax kéen u beeto'ob tu'ux ku chíimpolta'al tumeen jala'acho'ob.

Tu yo'olal le ba'ax ts'o'ok u ch'a'chi'itpajalo', beetchaj dos mil 702 k'áatchi'ob ti' le máaxo'ob k'áatik, yéetel beeta'ab xan u láak ' mil 488 u p'éelal k'áat chi'e' ti'al u chúukbesa'al ba'alo'ob tu y éetel le máax o'ob k u táapajalo'o bi'o'. Beya' be etchaj 609 u p'éelal m úuch'meyajo'ob, ku ts'o'okole káajsa'ab u beeta'al 722 u p'éelal expediente'ob, ichilo 'obe' 505 u p'éelale' beetchaj u makt 'aanilo'ob yéetel beetchaj 12 actas de conciliación.

Le meyaja ts'o'ok u ch'a'chi'itpajalo' tu taasaj u jáawsa' al u beeta'al 167 u p'éelal xaak'an, yéetel ti' 150 u p'éelale', sa'asa'ab u si'ipilil le máax takpolta'an tumeen le máax lobilta'ano'.

Mayo' ti u ja'abil 2011 firmarta'ab makt'aano'ob ichil Fiscalía General del Estado tu yéetel u Ayuntamie ntoil u méek't áankaajilo'ob Progreso, Izamal yéetel Oxkutzcab u ti'al u be etchajal le Programa de Atención a Víctimas (Preavi) u ti'al u yila'al u tsolxikinta'al máaxo'ob lobilta'ano'ob, terapia sicológica, u x íimbalta'alo'ob tumeen trabajo social, bey xan u ti'al u péektsilta'al u táakpajal kaaj u ti'al ma' sen beeta'al loob ti' u láak' máako'ob.

Ichil le program a ku k'aba'tik "Xuu x dond e quiera q ue est és", beet chaj 852 u p'éelal u jeejeláasil múuch'meyajo'ob yéetel tsikbaalo'ob, ba'ax tu taasaj uts ti' 5 6 mil 401 u túulal meje n paalal o'ob yéet el t áankelemo'ob bi no'ob Feria Yucat án Xmatkuil 2 010 yéetel t i' u n ajilo'ob xook t i' u jeejláasil u ka' analil xook ti' u méek'táankaajilo'ob Chocholá, Dzilam G onzález, Izam al, Kanasín, K opomá, Maxcanú, Mérida, Motul, Muna, Samahil, Telchac Pueblo, Ticul yéetel Umán.

Le prograamaa' táan u kaxaantik ka u ts'aa u y ojéelt le mejen paalalo'ob yéetel le táankelemo'ob bix je 'en u páajtal u kaláa ntiko'ob ma' u lo bilita'alo'obo', bey xan ba'ax je' el u páajtal u y úuchul ti'ob tu jeeje láasil t u'uxo'ob óoli' je bix t u yootocho'obe', tu najil u xooko'ob, ti' bejo'ob wáa ti' internet.

Le progra ma ku k'a ba'tik Formación y Capacitación de Promot ores para la Prevención de los Delitos(Focaprev) táan u kaxaantik ka u ka'ans le máa xo'ob ku páajtal u meyajo'ob ti'al u kanik táa kpajal kaaj ti'a l ma' u beeta'al lo obo'ob wáa ba'alo'ob k'aastako'ob ti' u lá ak' m áako'. I chil le ja'a bil m eyaj k u ts'a'a bal k'ajóoltbila' ts'a'ab 11 u p'éelal múuchka'anbesajo'o ti' u méek'táankajilo'ob Izamal, Mérida, Progreso yéetel Valladolid ti'al u ka'ansa'al 257 u túulal máako'ob.

Le programa ku k'aba'tik Los derechos de la Niñez y Jóvenes Previniendo el delito, ku péektsiltik ba'alo'ob ma' unaj u beeta'al yéetel ba'axo'ob unaj u beeta'alobo', le páajtalil yéetel le ba'axo'ob unaj u beetik mejen paalalo'ob yéetel táankelemo'obo', yéetel xan bix úunchak u táapajal máak u ti'al ma' u lobilita'al u láak' máak.

Beya' beetchaj 216 u p'éelal tsikballo'ob yéetel múuch'kaanbalilo'ob ti' u jeejeláasil u najilo'ob xook ti' 38 u p' éelal méek'táankajo'ob, tu'ux táakpaj 10 mil 276 u túula l mejen paalalao'ob yéetel táankelemo'ob.

Tu yéetel le programa ku k'aba'tik Programa para la Prevención del Delito, ts'a'ab 43 u p'éelal t sikbalo'ob yéetel múuc h'kaanbalo'ob ti' u méek't áankaajilo'ob Dzidzantún, Hunucmá, Kanasín, Jo', Muna, Sacalum, Tekax yéetel Valladolid tu'ux táakpaj tres mil 539 u túulal máako'ob.

Le tsikbalo'obo' tu kaxaantajo'ob ka oksajóolta'ak tu yo'olal le ba'alo'ob ku bino'ob tu yóok'ol k aaj kajóolt a'an be y loobilo', tu'ux ku y a'ala'al ba'ax beetik u yúuchul ba'axo'ob ku taasik u ti'al u wíinkilil m áako', y éetel ba' axo'ob je'el u p áajtal u beeta'al ti' máake', be y xan u peektsilta'al u yojéelta'al ba'ax u mey aj le Fiscalia General del Estado.

Tu yéetel le programa ku k'aba'tik Programa de Atención a Víctimas del Delito, ila'ab ya'ab ba'ax k'abéet ti' máaxo'ob lobilta'ano'ob kitak mka káaj u takpoolo'ob, ikil ts'a'abik tsolxikino'ob ti'ob, terapia sicológica y éetel u x íimbalta'alo'ob tumeen trabajo social. Le meyaja' tu taasaj uts ti' seis mil 653 u túulal máako'ob, dos mil 762 yéetel terapia sicológicai' yéetel 127 yéetel xíimbata'abiko'ob tumeen trabajo social.

Bey junjaats ti' le meyajo'ob ku taal u beet ik Policia Mnisteriale', beet a'ab seis mil 359 u p'éelal k'a'an a'an meyajo'ob u ti'al u béeytal u chí ikpajal jach bix yanik le xak'al kaax an ku beeta'al tu yo'ola l ba'a xo'ob lo bilo'ob b eetchaja'ano'obo', le ba'axa' tu cha'aj u túuxta'al lap'bil máak o'ob, ku ts'o' okole' meyajnaj xan ti'al u yila'al ma' u beeta'al u láak' loobo'ob.

Ichil le ba'alo'ob be etchajo'obo' ti' y an le beetchaj tu cha'anil Feria Yucat an Xmatkuil 2010 tu'u x ila'a b u kaláanta'al ma' u y okolta'al kisbuuts'o'ob, mix mooto'ob, ku ts'o'okole' me yajnaj ti'al u yúuchul x aak'an y éetel u je'elsa'al le kisbuuts'o'ob ojeéelta'an okolta'ano'obo'

K'abéet xan ka a'ala'ak xan le meyajo'ob beetchajo'ob ichil Semana Santa yéetel ja'ajalil ti' u ja'abil 2011, tu'ux anchaj kaláanta'al u jáa l k'áak'náabil Yucatan, tu'ux jach ya'ab máak binij.

Ichil le mo k't'aano'ob anchaja'an ti' le jala'achila', ti' yan le ila'abik u ma'alo btal u kaanbal le máaxo'ob ku meyajo'ob u ti'al kaajo', lela' leti' u chuun u ma'alobtal ba'ax ku beetiko'ob, bey xan u ti'al u ts'áapajal ba'al u ti'al máak, ma'elo', le meyaja' táan u mu'uk'a'ankuunspajal bey junp'éel túumben ma'alob ba'al unaj u beetchajal u ti'al junp'éel túumben Sistema de Justicia Penal.

Tu yo'olal lelo' beetchaj yéetel anchaj táakpajal ti' 71 u p'éelal ka'ambesajo'ob tu yo'olal u jeejeláasil ba'alo'ob tu'ux táakpaj mil 111 u túlal máako'ob ku meyajo'ob u ti'al kaaj.

U ti'al u beetchajal le ba'ax ts'o'ok u ch'a'chi'itpajalo' tu ts'aj u yáantajo'ob molayo'ob wey t-lu' umile' yéetel ti' táa xel noj lu'umilo'ob óoli je bix : Policía Nacional Francesa, Policía Nacional de Colombia, u enbajadail Estados Unidos wey Méxi co, Alianza Estatal México – Estados Unidos de la Conferencia de Procuradores de Justicia del Oeste de Estados Unidos de América (CWAG), Policía Federal (PF), Secretaría de Seguridad Pública (SSP), Procuraduría General de República (PGR), Instituto Nacional de Ciencias Penales (INACIPE), la Academia Nacional de Seguridad Pública del Sureste, Facultad de Derecho ti' Universidad Autónoma de Yucatán (UA DY), Instituto de Consejería, Adiestramiento e Investigación de la Familia A. C., Instituto para la Equidad de Género en Yucatán (IEGY), Instituto Nacional de Lenguas Indígenas (INALI) yéetel Instituto para el Desarrollo de la Cultura Maya del Estado de Yucatán (INDEMAYA), ichil u láak'o'ob.

U ti'al u túum benkuunspajal bix u bin umey aje', Fiscalía General del Estado, leyli' táan u táakm uk'tik u beetchaja I túumben kúu chilo'ob yéetel u ma'ana I nu'ukulo'obe', be y xan u beeta 'al túum ben sistema de información, u ts'a'aba I ojéeltbil t u beel le meyajob ku beetik y éetel u ma'a lobtalmantats' le meyaj ku beetchajalo', u ti'al u beetchajal junp'éel ma'alob meyaj u ti'al kaaj.

Tu yo'olal najo'obe', le túumben naj ku beetik ti' Servicio Médico Forense junp'éel 95% le t s'oka'ano'b. U ts'a' abal u nu'ukulo'obe' ts'o'ok u beetchajal, u ti'al lelo' ts'a'ab tuláakal le ba'axo'ob unaj u ts'a'abalo'ob ti' u jejeláasil le kúuchilo'ob tu'ux k'abéeto'obo', óoli' je'el bix u kúuchil u je'e ka'ta'al u pool máak ti'al u yila'al ba'ax kiinsej, junp'éel síis kúuchil, u kúuchil rayos X u ch'a'abal chíikulo'ob, ichil u láak' ba'alo'ob. Le taak'ino'ob meyajnajo'obo' ti' u taalo'ob ti' Fondo de Aportaciones para la Seguridad del Estado de Yucatán(FASPEY)

U ti'al u ts'a' abal u nu'ukul u meyaj le j-meyjulo'ob y éetel t u yo'olal le t u'ux yano'obo', ma'an jun p'éel nu'ukul t u'ux ku tut us úu chul t s'oon, 390 u ts 'aamal nook'o'ob, 80 u p'éelal mochila'ob u ti'al kóom ts'oon, 26 u p'éela u piix pistoola'ob, 26 u p'éelal nu'ukulil u b isa'al u yóol ts'oon, 40 u ts'áamal boota'ob yéet el ka'ts'áam estrobos u ti'al kisbuuts'o'ob u ti'al le policía Ministeriaalo', lela' beetchaj xan yéetel u taak'inil FASPEY.

Ma'an xan junp'éel sistema integral de servicios y aplicacione remotas, ba'ax ku taasik junp'éel servidor de datos, 10 u p'éelal e kipoo'ob U PS, 10 u p'éelal conmutadooro'ob de datos, 10 u p'éelal servidor de datos yéetel 100 u p'éelal computadora tipo clientes ligeros. Ma'an xan 22 u p'éelal impresora'ob laser, 15 computadoora'ob ku páajtal u b isa'alo'ob je'el tu'uxake' y éetel 100 u p'éelal no break.

U ti'al u ma'alobtal u meyaj le sistema de fiscalizaciono', ma'an junp'éeel sistema integral de virtualización de aplicaciones y almacenamiento de datos, u ti'al lela', beeta'ab u meyaj 50 % ti' le computadoora'ob ma' sen nuuktako'obo', ba'ax ya n ti'ob le aplicaciono'obo', lela' tu cha'aj u yantal junp'éeel jets'óolalil ti' le ba'axo'ob ku lí ik'sa'alo'obi'o' yéetel u ti'al u páajta l u kaxa anta'al je'el ba' axak ti' le servidooro'obo'.

Ts'a'ab xan 10 u p'éeelal servidooro'ob ya an ya'ab u muuk'o'ob ti' le Agencia ti' Ministerio Público y ano'ob ti' u méek'táankaajilo'ob Izamal, Progreso, Motul, Tekax, Ticul, Tizimin, Valladolid yéetel óo xp'éeel tu noj kaajil Jo'i ', le je' elo'oba' anchajo'ob tu jeelo'ob le yáax yano'ob ka'acho', tu yéetele' ma'alobchaj le meyajo'. Ts'a'ab xan u caableil estructurado yéetel ts'a'ab xan red de voz yéetel daato'ob ti' le Agencia ti' Ministerio Público yan tu noj kaajil Motuulo'.

6. MA'ALOB JALA'ACHIL

Gobierno del Estado de Yucatán
PODER EJECUTIVO
2007-2012

6 MA'ALOB JALA'ACHIL

6.1 U túumbental bix unaj u beeta'al meyajo'ob u ti'al kaaj

Beetchaj u ju'unil jun p'éel mok'táan ichil federación yéetel le k-lu'umila' tu yo'olal Seguridad Pública wá a u jets' óo lal kaaj (FASP 2011) ba'ax ku kaxaantik je bix u ya'alik clausula séptima, u beetiko'ob junp'éel múul xuup t u yo'olal 190 millones 615 mil 745 pesos, ichil le buka'aja' 152 millones 492 mil 595 pesose' leti' kéen u xup federaciono' yéetel 38 millones 123 mil 150 pesose' leti' kéen u xup Yucatan.

Táakpaj Yucatán ti' le XXIX yéetel ti' le XXX much'táambal ti' Consejo Nacional de Seguridad Pública beetchaj le 18 ti' noviembre yéetel 30 ti' junio, tu'ux tsikbata'ab ichil u láak' ba'alo'obe', lelo'oba': Bix u bin le meyaj ku beetchajal tu yo'olal Nuevo Modelo Policial, ba'a xo'ob k'abéet u ts'aat áanta'al ti'al u páa jtal u ts'a'abal taak'in ti'al u meyaj le FASP tu ja'abil 2012, bix kun ilbil le meyajo'obo' yéetel u éejenta'al le u meyajilo'ob le ka'anbesaj le molayilo'ob ku meyajo'ob tu yo'olal u jets' óolal kaajo.

Le 4 ti' febrero beetchaj le decreto 375 tu'ux ku beetchajal Centro Estatal de Evaluación y Control de Confianza. Beetchaj 375 p'iskanbalo'ob ti'al u yila'al máaxo'ob ma' tu p'atiko'ob k'aas le molaya', je bix ti' le ku meyajo'ob ti' le k-lu'umila', le ku meyajo'ob ti' le méek'táankaajo'obo', bey xan le máaxo'ob taak u yokolo'ob te'el Centro Estatal de Evaluación y Control de Confianza'.

Ti' le múuch'kabil ku k'aba' tik Comité Unico de Participación Ciudadana en Seguridad Pública, ts'a'ab junp'éel noj xáak'ab u ti'al u kaláantikubáa máak wáa ma' u yúuchul wáa ba'ax, ba'ax chíikpaj ti' Índice de Fortaleza Institucional para la Prevención Social del Delito. Yu cataane', tu y o'olal le meyaja', leyli' p'áat ti' le ukp'éel kúuchil tu'ux yan ka'ach ti' tuláakal u noj lu'umil Mexico, ba'ax meyajilo'ob

jach chíikpaje' leti' lel o'oba': u xíimbata'al u najilo'ob xook ti' primaria yéetel ti' secundaria oka'ano'ob ichil le programa ku k'aba'tik Escuela Segura, tu'ux táakpaj 60 mil 480 u túulal máako'ob, 40 u p'éelal xíimbalo'ob beeta'abo'ob ti' u jeejeláasil u n ajilo'ob xook tu'ux ts'a'ab m'úuch'kaanbalo'ob, tu'ux ila'abo'ob grupo 'ob ti' primaria yéetel telesecundaria, te'ela' táakpaj tres mil 780 xoknáalo'ob, ba'ax k'uch ti' 15 mil 120 u tuulalo'ob.

Tu yo'olal le múuch'kabil Apoyo al Desarrollo de Archivos y Bibliotecas de México A.C.(ADABI) tu winaalil marzoake' ts'a'ab k'ajóoltbil bix p'áatik le meyaj yéetel bix jaatsa'anil yéetel bix tsola'anil le ju'uno'ob yan ti' Fondo de Justicia, tu ja' abilo'ob 1914 tak 1925, u ja' abilo'ob Revolución Mexicana, lela' ju np'éel disco compacto tu'ux yan 25 mil expediente'ob u ti'al u k'ajóolt kaaj.

Táakpaj Yucatan ti' le Cumbre Mundial de Líderes Locales y Regionales beetchaj tu k'iinilo'ob 16 tak 20 ti' noviembre tu noj kaajil Mexico D.F, ba'ax ku kaxaantike' u yáantaj u ti'al ka beetchajak tumeen u jala 'achilo'ob yano'ob ti' le kaajo'ob wáa ti' junmúuch' kaajo'obo', tu táan le ba'axo'ob áktántio'ob ti' le k'iino'oba'. Le meyaja' tu muc'h'kiintaj u jala'achilo'ob méek'táankaajo'ob, u jala 'achilo'ob noj lu'umo'ob, jolpóopo'ob y éeya'ano'ob ti' le kaajo'obo', be y xan máax u yéet meyajo'ob máaxo'ob tsikbalnajo'ob tu y o'olal le meyaj unaj u beetik u jal a'achilo'ob le lu'umo'obo' u beetchajal ti'al ka jóok'ok táanil junp'éel kaaj yéete l u much'ikubáa tuláakal le kaajo'ob tu yéetel u láak' kaajo'ob tu'ux yano'obo'.

Tu k'iinilo'ob 23 tak 26 ti' noviembre beetchaj wey t-lu'umile' le meyaj tu k'aba'taj Encuentro de Turismo Solidario de Ciudades y Gobiernos Locales Unidos(CGLU) te'ela' táakpaj 25 u túulal u jala 'achilo'ob méek'táankaajo'ob yé etel u láa k' máako'ob bino'ob tu k'aaba'ob u láak' jala'acho'ob ti' le jo'p'éel continenteo'. Ichil le Tercer Congreso Mundial CGLU beetchaj tu noj kaajil Mexico, ba'ax ku kaxaantike', u k'e'exel le meyajo'ob ku beet a'alo'ob ti'al u yáan tikuba'ob ka t alak

wáa ka x'i'ik m áak x íikmbal t u láak' t u'uxo', lela' ichil le máaxo'ob taal o'ob te'e l meyajá'. Le me yaja' l e yáax beetchaj ichil le múu ch'meyajo'oba', te'el túuna' beetchaj junp'éel ju'üne' tu k'aba'taj Declaratoria de Mérida, tu yo'olal le meyaj unaj u beetc hajal ichil t uláakal lu'u mo'ob ti'a l u péektsil ta'al u taal x íinbal m áako'ob weye', wá u bin xíimbal máako'ob tu láak' tu'uxo'ob, ba'ale' ma' u k'askúuntiko'ob yéetel xan ka u yáanto'ob le kaajo'ob jach toopolo'obo'.

Pa'te' tu yéetel le ba'ax ts'o'ok u yáax ch'a'chi'itpajalo', beetchaj múuch'meyajo'ob tu noj k aajil J o' yéetel xíinbata'ab u k aajilo'ob Ek Balam, San Felipe yéet el Yokdzonot, tu'u x le máaxo'ob yano'ob ichil le múuch' aj meya jo'obo' t u much'uba'ob yéetel máaxo'ob yano'ob ti' cooperat iva'ob ku meyajtikob turismo comunitario.

Tu yo'olal le meyaj tu beetaj u j ala'achil u lu'umil Yucat aane' má ax jo' olbesik le Grupo de Trabajo de Turismo y Desar rollo S ostenible de CGL U, t áakpaj ti' le múuch'meyaj beetchajo'ob tu k'i'inilo'ob 16 tak 19 ti mayo beeta'ab Pay de la Loire Francia, b a'ax tu ka xaantaje' u ts'ai k k'ajóoltbil bix u bi n le b a'axo'ob t áan u kaxaanta'alo'obo' yeetel tsikbata'abo'ob wey Yuc ataane', bey xan u beetchaja l u ts'íibil ba'ax kéen u beeto'ob yéetel ba'ax k'iin, tuláakal le máaxo'ob yano'ob ichil le múuch'meyajo'oba'. Le much'táanbala' meyajnaj ti'al u ts'a'abal k'ajóoltbil yéetel u múul tsikbalta'al u tuukulil u beeta'al junp'éel diagnostico ti' turismo solidario ti' le jo'péel continentea', lel a' ts'a'ab k'ajóoltbil tum een Instituto de Ingenie ria de l Turismo, Construcción y Servicio s de la Un iversidad de Angers (ITBS) beeta'ab u ts'íibil ba' ax k'iino 'ob kun anak much'meyaj Nante s y éetel much'táambalo'ob Rochemeunier, Chantepie, Turquant y éetel Parque Inter regional d u Marais Poitevin, tu'u x le m áaxo'ob yano'ob l chil le múuc h'meyaja' t u much'uba'ob t u yéetel m áaxo'ob b ino'ob t u k'aaba' le much'kabilo'ob ku meyajtikob turismo solidario.

Le 20 t' i' junio ka'am aj x' íinbalo'ob ku t' aalo'ob ti' u' jala'ac hil china, i chilo'obe' taalo'ob jala'acho'ob óoli' je bix Xu Liquan, juntúul aj tsolxikin ti' u' jala'achil China, Zhu Huiguang, subdirect or t' i' u' noj mola'ayil u' ja la'achil An hui. Yum Che n Huazhou, subdirector ti' u' molay il Asuntos Exteriores ti' Anhui, Yum Xu Ziyue u' jo'olpóopil ti' Departam ento de Comerc io t' i' A nhui yéetel Yum Li S ijiu, vicepresidente ti' Federacion de Comercio y Negocios de China en México.

Ti' le xíinbala', beetchaj múuch'meyajo'ob tu yéetel u' jo'olpóopilo'ob Secretaría de Fomento Económ ico, de Fom ento Agropecuario y Pe squero, Fo mento Turí stico yéetel Instituto de Cult ura de Yucatán, m áax yéetel t u y a'alajo'ob u' múuulmeyajo'ob tu yo'olal ba'alo'ob yan u yil tu yéetel jujuntúuli'. Beetchaj xan u ju'unil tu'u x ku y a'alik le ka'p' éel no j l u'umo'oba', ku mokt'antiko'ob u' laak'intikuba'ob ti'al u múul meyajo'ob tu yo'olal ba'ax yan u yil tu yéetel pak'alo'ob, koonol, ind ustria'ob, u taal wáa u bin aj xíinbalo'ob, bey xan tu yo'olal u miatsil kaaj.

Dirección de At ención a Migrantes t' i' Oficina de Asuntos I nternacionales d e Yucatán (OFAIY) tá akpaj ti' l e muc h'táambal tu beetaj Comis ión de Asuntos Migratorios de l a Conferencia Nacional de Gobernadores (Conago) tu noj kaajil Mexico, te'ela' a'ala'ab u k'abéetil u beetchajal junp'éel ju'un tumeen u jalachilo'ob le kaajo'obo', tu yo'olal u táan u sen bin m áako'ob tu láak' noj lu'um u kaxa ant u kuxtalilo'ob. Ch'a'jo'olta'ab xan le mokt'aano'ob jets'a'ano'ob ti' le much'táambal tu beetaj le comisión tu noj kaajil Jo'o'.

Táakapj le jala 'achil ti' le muc h'táambal beetchaj tumeen Asociación Mexicana de Oficinas de Asuntos Internacionales de los Estados (AMAIE) beetchaj tu noj kaajil Mexico. Ti' le much't áambala', u lu'umil Yuca taane' p'áat ti'al u jo 'olbes le múuch'meyaj tu yo'olal " Migraci ón y Cooperación Internacional Descentralizada"

tu'ux mokt'anta'ab u beeta'al tu yéetel u jo'olpóopil AMAIE le meyaj ku tukultpajal u beetchajal u ti'al u ja'abilo'ob 2011 yéetel 2012.

Je bix u ya 'alik le ba'axo'ob k'e'exo'ob ti' le Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos, le u almaj t'aan il u lu'umil Yucatán y éetel beetchajik le túunben Sistema Penitenciario y Seguridad, t'e'ela' k'e'ex le ba'ax ku t'aan tu yo'olal bix u meyaj sistema penitenciario. Bey a' 10 ti' junio ake', jóok'esa'ab ti' Diario Oficial del Gobierno del Estado, junp'éeel túunben almaj t'aan ku k'aba'tik Ley de Ejecución de Sanciones y Medidas de Seguridad del Estado, ba'ax unaj u meyajtpajal sistema penitenciario.

Unidad de Protección Civil tu jo'olb esaj le Red Estatal de Brigadistas Comunitarios tu'ux yan dos mil 700 máa ko'ob ku meyaj'o'ob x-ma'bo'olil, ku taalo'ob ti' u jeejeláasil múuch'kabilo'ob ma' tu yáanal u t'aan jala'achil yano'obi', leti'obe' ku taalo'ob ti' u na jilo'ob xook ti' nivel medio superior y éetel superior, ti' tuláakal u lu'umil Yucatán, u múuch'kabil máako'ob ku yaabiltiko'ob k'uj yéetel ti' kaaj, bey xan ti' CONALEP yéetel COBAY. Le máako'oba' ts'o'ok u ka'ansa'alo'ob tu yo'olal ba'alo'ob yan u yil ti administración ti' albergue'ob, u t'o'oxol áantaj ti' kaaj, y éetel u yili ko'ob kúuchilo'ob tu'ux ku mulkiinta'al le áantajo'ob ku túuxta'alo'obo'.

Tu jo'olb esaj xan yéetel tu meyaj taj le programa ku k'aba'tik Programa de Prevención y Combate de Incendios Forestales, ba'ax jach ya'abchaj ti' le ja'abil meyaj ku ts'a'abal ojéeltbila', ba'ax k'uch ti' 47 brigada'ob ti' le méek'táankajo'ob tu'ux yan maanal ti' 500 u t'ulal máako'ob. Le brigada'oba' ti yan o'ob ti' kúuchilo'ob tu'ux jach k'abéeto'obe'. Ti' le ja'ab je'ela' eel 15 mil 511 hectareas k'áax, lela' jach kaabal ti' le eel ti' u láak' lu'um o'ob ti' u ja'abil 2011. Ila'ab mil 324 u p'éeelal kúuchilo'ob yan ba'ax u yilo'ob yéetel u yeelo'ob wáa ba'ax, tu'ux le 76% ma' tu chukiko'ob junp'éeel hectárea, lela' tu yo'olal táakpajik le brigadista'obo'.

Tu yéetel le programa ku k'aba'tik, Programa de Modernización del Sistema de Transporte Público para la ciudad de Mérida, beeta'ab 67 mil 868 u p'éelal credenciaal'ob u ti'al máaxo'ob óotsilo'ob. Tak bejla'e' ts'o'ok u yáanta'al 133 mil 530 u túulal máko'ob tu yéetel le credencial inteligente Citur.

Ku ts'o'okole' ts'a'ab ekiipo'ob ti' 555 u p'éelal kisbuuts'o'ob ti' 18 empresa'ob ku bisiko'ob máak, tu yéetel junp'éeel nu'ukul ku xokik tarjeta inteligente, tu yéetel lela' yaan u jéets'el u k'ubik u yool máak ti' le meyaj ku beetik le kisbuuts'o'obo', ku ts'o'okole' yaan u cha'abal u na'akal máaki', mixmáak kun beetchajal junp'éeel tséel, ku ts'o'okole' yaan u kobraarta'al le buka'aj un aje'. Beeta'ab xan junp'éeel ka'anbesajil u ti'al u ma'alob meyaj le máaxo'ob ch'otik le kisbuusto'obo' yaan u nu'ukulo'obo', te'ela' ts'a'ab 46 u t'éenal le ka'an besaj ti' mil 377 u túulal máako'obo'.

U kúuchil wey Yucatan u ti'al u yantal nojbe'enil ti' méek'táankaajo'ob

4 ti' oc tubreaka' beetchaj Centro de Convenciones Yucatan Siglo XXI junp'éeel múuch'meyaj tu yéetel u múuch'kabil le méek'táankaajo'ob Mexico ku k'aba'tik Asociación de Municipios de México (AMMAC) y éetel xan u jala'achilo'ob le 106 méek'táankaajo'obo', te'ela' tu k'exaj u tuu kulo'ob, bix u meyajajo'ob, u yila'al bix yanil le méek'táankaajo'obo', bey xan le meyajajo'ob unaj u beeta'alo'ob u ti'al u jóok'sa'al táanil u nojlu'umil Mexico yéetel le k-lu'umila'.

Mokt'anta'ab xan 90 u p'éelal convenio'ob ti'al u yúuchul múul meyaj tu yo'olal administrativa u ti'al u tsolxikinta'al yéetel u ka'ansa'al jo'olpópo'ob ku meyajajo'ob u ti'al kaaj tu yo'olal ba'ax u meyaj máak u ti'al kaaj.

U'uya'ab ba'ax u k'áat u jala'achilo'ob le 106 u p'éelal méek'tánjo'obo' u ti'al u páajtal u yáanta'alo'ob u ti'al u bisa'al programa wáa proyecto'ob tu kaajalo'ob, bey xan u máansa'al sollicitudo'ob, a sesoría técnica, u yila'al bix u ts'o'okesa'al

ba'atel wá a k'uuxil ichil le kabildoo' yéetel u k'áat iko'ob áantaj u t'í'al m'áako'ob mina'an taak'in ti'ob.

Tu wi naalilo'ob noviembre yé etel j ulioe' beetchaj j un'p'éeel múuch' mey aj t u k'aba'taj: Reunión Nacional de Organismos Estatales de Desarrollo Municipal. U kúuchil tu'ux beeta'abe' tu noj kaajil Campeche, lela' ichil u k'iinilo'ob 10 tak 12 ti' noviembre. Ti' le kantéen much'táambal beetchaj ichil le múch'kabilo'ob yéetel ti' le óoxtéen much'táambal ichil Consejo de Agenda Desde lo Localo', tu'ux bino'ob tu k'aaba' le méek'táankajo'obo' ti' 26 u p'éeelal lu'umo'ob wey tu noj lu'umil Mexicoe', le máako'oba' tu yilajo'ob tu beel ba'alo'ob ku t'aano'ob tu y o'olal najo'ob unaj u beeta'alo'ob, servicio público, desarrollo económico yéetel jets'oolalil, ichil u láak' ba'alo'ob.

Taak'al t'í' xan le b'a'ax ts'o'ok u ch'achi'ot'pajalo', t u winaal il ju nio tu noj kaajil Cuernavaca Morelose' beetchaj junp'éeel much'táambal ichil ya'abkakch lu'umo'ob, le b'a'ax k u kax aantike' u ti'a l u táakpajal ichil le mñúuch'ka bail t áan u beetchajalkku k'aba'tik Comité de Ggestión de Competencias en los municipios, beya ka ch'a' ab u paa ch u beeta'a l Diseño del Mapeo Funcional de la Administración Pública Municipal.

Tu winaalil diciembreake', beeta'ab junp'éeel meyaj tu'ux k'u'ub ch'íinpoolalo'ob ku k'aba'tik Premios Nacionales de Desarrollo Municipal, yéetel certificado tu yo'olal ma'alob meyaj ti' 12 u p'éeelal méek'táankaajo'ob táakpajo'ob ichil le programa ku k'aba'tik Agenda Desde Lo Local. Te'ela' náajalta'ab 209 u p'éeelal certificado'ob ti' le ma'alob meyajo'ob ku beetik le méek'táankajo'obo'.

Octubreake' beecthaj junp'éeel múuch'meyaj tu yéetel u jo'opóopil le Comisión de Presupuesto y Cuenta Pública ti' Camara de Diputados u ti'al ka okesa'ak ba'ax ku tukultik u beetik le méek'táankaajo'ob wey Yucataane', u ti'al ka ila'ak le taak'in yan

u ti'al 2011, yée tel ka je'ets'ek c héen ba'ax ti' ku pá ajtal u xu'upul taak'in ti' le meyajob kun beetbilo'ob ti' le méek'táankajo'obo', ichil u jeejelá asil tu'uxo'ob kun taal taak'in bey xan ti' le kun taal fideicomisoo'.

Ichil u meyajil ka'anbesaje', beeta'ab jayp'éelo'ob ti' le méek'táankaajo'obo', u ti' al u yi la'al le kúuchilo'ob tu'ux ku pá ajtal u beeta'al wáa ba 'axo' u ti'al u yila'al u ka'ansa'al yéetel u tsolx ikiinta'al bey xan u na'ats'al u meyj ulo'ob u ti'al kaaj ti' le méek'táankajo'obo', u ti'al u beetiko'ob ma'alob u meyajob yéetel u séebkunsik u yiliko'ob b a'ax k'abé et ti' kaaj, jach u ya'abil le ila'ab o' let i' le ba'a xo'ob yan u yilo'ob t u yéetel reg lamentación m unicipal, Hacien da M unicipal, Administr ación Pública y Desarrollo Humano, te'ela' ka'ansa'ab dos mil 366 u túulal u j-meyjulo'ob le méek'táankaajo'obo'.

Tu yo'olal le progra ma ku k'a ba'tik La A genda desde lo lo cal, beetch aj 63 certificaado'ob ku k'aba'atiko'ob de De sarrollo Institucional para un B uen Gobierno, 43 u p'ée lalé', tu yo'olal Desarrollo Económico Sustentable, 64 u p'ée lalé' t u yo'olal Aspectos de Desarrollo Social incluye yéetel 39 t u yo'olal Desarrollo Ambiental S ustentable yéetel j unp'ée l Premio Nacional de De sarrollo Municipal.

Tu yo'olal asesoría jurídica u ti'al u beetchajal Bando de Policía y Buen go bierno beetchaj óoxp'ée l much't áambal tu y éetel jo'lajuntúul jala'acho'ob ti' méek'táankaajo'ob, tu yéetel máaxo'ob ku meyajob tu yéetel máaxo'ob yan tu yáanal u t'aano'ob kúuchilo'ob legaalo'ob, u ti'al ka an aj ti' le méek'táankaajo'obo' u bando'ob u ti'al ka a'alpajak u jet'st'aanilo'ob bix unaj u yúuchul meyaj u ti'al kaaj. Tak ti' le k'iino'oba' 55 u p'ée lal méek'táankaajo'ob yan u bando'ob.

Ts'a'ab xa n ase soría jurídica ti'al u beet chajal Gaceta M unicipal. U ti'al lelo' beetchaj óoxp'ée l much'táambal ichil jo'lajuntúul u jala'achilo'ob méek'táankaajo'ob

tu y éetel le máaxo'ob ku meyajo'ob tu yée telo' u ti'al ka a nak u gacate le méek'táankaajo'obo' yéet el u t s'íibil bix un aj u m eyajo'ob. Bey a' ichil le ja'abil meyaj ku t s'a'abal k'ajóoltbila' jo'p'ée l méek'táankajo'ob ku y antal u ti'a lo'obi', ma túun ichil t uláakalo'ob le yaan t i'ob u gaceta'obo' t s'ok u chukik 35 u p'éela l méek'táankaajo'ob.

Áanta'ab xan u jala 'achilo'ob le méek't áankaajo'ob ti'al u beetik u expediente técnico ti'al u k'áatiko'ob taak'in ti' u jeejeláasil le federal molayo'obo', ichilo'obe' 21 u p'éelal méek'táankaajo'ob béeychaj u t s'a'abal taak'in ti'ob u ti'al u beetiko'ob u jeejeláasil meyajo'ob tu kaajalo'ob, ichilo'obe' le ku ts'aik Fondos de Infraestructura Deportiva de la Comisión Nacional del Deporte(CONADE), ti Fideicomiso para el Desarrollo del Estado y Municipios(FIDEM) yéetel Fondo de Pavimentación y Espacios Deportivos para Municipios (FOPAM).

U ti'al u aprovecharta'al le ketlaamil yan wey t-lu'umila', u ti'al u taasa'al máako'ob ti'al u beet u meyaj u taak'ino'ob u ti'al u beectahal junp'éeel túumben kuxtalil ti' le méek'táankaajo'obo', agostoake' je'ek'ata'ab le Primer Foro Regional de Inversión Extranjera para Gobiernos Locales, lela' beetchaj Salón Ek Balam ti' Centro de Convenciones Siglo XXI tu'u x ts'a'ab k'ajóololtbil ma'alob tuukulo'ob tu yo'olal bix je'el u páajtal u beeta'al u meyaj taak'in wey t-lu'umile'.

Ti' le much'táambala', táakpaj u jala'achilo'ob le 106 u p'éelal méek'táankaajo'ob yano'ob wey Yucataane', yéet el máaxo'ob ku taalo'ob tu lu'umilo'ob Campeche yéetel Quintana Roo. Taalo'ob t'aane' m áaxo'ob y ano'ob ichil Organización Mundial del Comercio (OCM) Organización de los Estados Americanos, Secretaría de Economía yéetel Instituto para el Federalismo y el Desarrollo Municipal.

Ti' le ja la'achila' bee tchaj 274 u p'éelal much'táambalo'ob t i'al u yú uchul m úul meyaj tu yéetel mola yilo'ob ku meyajo'ob u ti'a l tuláa kal kaaj, bey xan yéetel le

yano'ob ti' le méek'táankajo'ob o', be y xan u ti'al u múul meyajob yéetel u molayilob le jala'achila', u ti'al u beetiko'ob junp'éeel ma'alob múul meyaj, bey xan ti'al u beetchajl yéetel u péektsilta'al prograama'ob ti'al u ye'esik bix u jóok'ol taanil kaaj, bix u mu'uk'a'ankuunsapajal le méek'táankaajo'obo', be y xan u ti'al u t s'aa ba'axo'ob ojée ltbil tu y o'olal f ederalismo, descent ralización yéetel desarrollo municipal, lela' u ti'al u je'ets'el ba'axo'ob kunb beetbil tu yo'olal ba'axo'ob yan u yil tu yo'olal u meyaj le óoxp'éeel muuk' ti' le jala'achila'.

Tu k'iinilo'ob 28 yéetel 29 ti julioe', Hotel Gran Meliá yan Cancun Quintana Rooje', beetchaj ju np'éeel m úuch'kaanbal u t i'al u yéeya'al le ba'a xo'ob kun e'esiko'ob ba'axo'ob unaj u beeta'al u ti'al u k'áata'al wáa ba'ax, te'ela' táakpaj u j-meyjulo'ob Instituto Mexicano de Tecnología de Agua u ti'al u jets'o'ob le ba'axo'ob unaj u ts'aatáanta'alo'ob u ti'al le plan rector u ti'al u kaláanta'al, ma' u k'astal yéetel u yila'al wáa ku ma'alobkuunsa'al le iik' wey tu petenil Yucataná'.

Octubreake' beetc haj le 7º Foro Int ernacional Desde lo Local Cen tro de Convenciones yan tu noj kaajil M orelia, M ichoacán. Lela' junp'éeel m eyaj t u much'kíintaj máaxo'ob ku m eyajo'ob u ti'a l kaaj ti' l e m éek'táankaajo'obo', ti'u jala'achil le lu'umo'obo' bey xan ti' federaalo'ob yano'ob ti' tuláakal le lu'umo'obo', u ya'abil ti' le méek'táankajo'obo', ila'ab ba'a xo'ob ch'a 'chi'ita'abo'ob tum een kaanbanaja'an máako'ob bija'ano'ob tak tu láak noj lu'um u be eto'ob tsikbaal tu yo'olal bix úunchak u ma'alobtal u meyaj le méek'táankaajo'obo'. Ku ts'o'okole' ti' ts'a'ab Permiso Nacionales al Desarrollo Municipal 2010, ichil le meyaj ku k'aba'tik Agenda de Desde lo local, te'ela' ts'a'ab 209 certificaado'ob yéetel junp'éeel premio nacional, te'ela' táakpaj 18 u túulal u jala'achilo'ob u lu'umil Yucataan.

6.2 U yila'al ba'ax u k'áat kaaj (jump'éeel jala'achil ku yu'ubik t'aan)

Ti' 13 u téenal u'u ya'ab t'aano'obe' ila'a b ba'ax k'abéeto'o b ti' 445 u túulal máako'ob. Ts'a'ab tu séeblakil le ba'ax k'abéet ti'obo' tu táan u jala'achil u lu'umil Yucatan yéetel tu t'áan le máa xo'ob jo'olbesiko'ob le m olayo'obo' ku mey ajo'ob u ti'al kaajo'. Ba'ax yo'olal jach s en k'áat a'ab áantaje' tu yo'olal meyaj, naj, yéetel áantaj tu yéetel taak'in bey xan tu yo'olal toj óolal.

Tu yoorail xan ila'ab ba'ax u k'áat yéetel ts'a'ab u yáantajil ti' tuláakal le ju'uno'ob k'u'ublaj le k'iin bin ti' mejen kaajo'ob u x-Jala'achil u lu'umil Yucatan, bey xan ti' le k'u'ubla'aj tu k'úuuchil Secretaría Particular bey xan ti' Gestión Ciudadana. K'a'am seis mil 451 u p' éelal ju'uno'ob, ichilo'obe' dos mil 113 u p' éelale' xiibo'ob k'ubej, cuatro mil 309 u p' éelale' ko'olelo'ob k'ubej, 29 u p' éelale' mina'an u k'aa ba' u yuumil máax k'ubej wáa múuch' kabilo'ob k'ubo'ob. Ti' tu láakale', máansa'ab tres mil 576 u p' eelale' ti' u jeejeláasil molayo'ob, lela' yaan ba'ax u yil yéetel ba'ax tu k'aatajo'ob. Se cretaríae' il a'ab dos mil 854 u p' éelal ba'ax k'áata'a bij, c héen jump'éeel ma' máani' yéetel 20 u p' éelale' cancelaarta'abo'ob.

6.3 Xuupo'ob ku beeta'al u ti'al kaaj

Ichil le ja'abil meyaja', le taak'in xu'up tumeen u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu chukaj 23 mil 244 millones 403 mil 115 pesos.

Ti' le buka'aja', 133 millones 638 mil 644 pesose' xu'up tumeen Poder Legislativo, 301 millones 892 mil 986 pesose' xu'up tumeen Poder Judicial; 16 mil 666 millones 206 mil 133 pesose', xu'up tumeen le jala'achila', mil 183 millones 10 mil 558 pesose' xu'up ti' le taak'in ku ts'a'abal ti' le múuch' kabilo'ob ku meyaj o'ob tu juunalo'obo', yéetel cuatro mil 959 millones 654 mil 794 pesos meyajnaj ti'al u

bo'ota'al máaxo'ob ts'o'ok u p'atik u meyajo'ob yéetel pensiono'ob, le taak'in suuk u ts'a'abal ti' le méek'táankaajo'ob yéetel ti'al u bo'ota'al p'aax u beetmaj jala'achil ti'al u páajtal u beetik meyajo'ob.

Tu yo'olal ba'ax ti' suuk u meyaj le taak'ino', jump'éeel 39.1% ti'e' xup ti' le bo'olo'o suuk u beeta'al o', 27% subdisio yéetel u máansa'al taak'in u ti'al le muuk'o'obo' yan ti' le jala'achila', múuch'kabilo'ob ku meyajo'ob tu j uunalo'ob yéetel u láak' tu'uxo'ob ti' le j ala'chila'; jump'éeel 1.0% u ti'al u ma'an al nu'ukulo'ob wáa naj'o'ob, 13.2% u ti'al u meyaj ti' 'infraestructura; 16.2% u ti'al le suuk u ts'a'abal ti' le méek'táankajo'obo'; 2% ti' u p'aax kaaj, 1.5% meyajnaj u ti'al u bo'ota'al máako'ob ts'o'ok u p'atik u meyajo'ob yéetel pensiono'ob ichil u láak'o'ob.

6.4 Bix u yantal taak'in

U ti'al u páajtal u yantal ma' alob taak'in ti' le kúuchk abaalilo'ob yéetel u táakmuk'taal u yantal taak'in wey t-lu'umile', tu winaalil enero ti' u ja'abil 2011, u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu tselaj le bo'ol ku beetchajal tu yo'olal u yantal u kisbuuts' máako', lela' ti' máaxo'ob yaan u kisbuuts'o'ob ma' tu máan ti' 300 mil pesos u tojol.

Secretaria de Hacienda ti' le j ala'achila' tu yilik leyli'e' yéetel tu ch'a'ik u pa'ach ka bo'olnak máak, u ti'al le lo' be eta'ab 23 mil 402 requerimientos tu yo'olal ma' úuchuk bo'oli, ichil le buka'ajo'oba' 12 mil 500 bo'ota'abij, ka tu chukaj túun 60 % ti' tuláakal le ma' bo'ota'ako'.

Ti' u yáax k'iinil enero ti' u ja'abil 2011 ook ichil le meyaj ku beetik Sectetaría de Hacienda u yilik le taak'in ku y okol ikil u bo'ol máak ti' le Unida des de Servicios Culturales y Turísticos yano'ob Balcanché, Celestún, Chichén Itza', Dzibilchaltun, Ek Balam, Izamal, Lol Tun, Sambulá, Uxmal yéetel X'keken.

Ila'ab u séebkunsal u yúuchul bo'ol ti' le kúuchilo'ob yano'ob Chichen Itzá yéetel Uxmaalo' u ti'al u séeb beeta'a l junp'éel ma'alob meyaj u ti'al le aj xíimbalo'ob ku taalo'obo'.

Ichil u k'iinilo'ob 1 ti' octubre ti' 2010 tak 30 ti' septiembre ti' 2011, kex ma' j ach yaan ya'ab taak'in ma' chéen wey Mexicoe', beyxan tuláakal yóok'olkaabe' (tu yo'olal lelo' le ba'ax ku paa'ta'al wáa ma' u beeta'al le ba'axo'ob jets'a'an tu yo'olal bo'ol impuesto'oe' ku tukulta'ale' yan u yantal ya'abi') táan u ts'a'aba'al k'ajóoltbile' mola'ab 93 millones 91 mil 382 pesos tak junio , le taak'ina' ti' u taal ti' le meyaj beetchajo' (oka'an ichil le buka'a ja' le mola'ab tumeen le agencia yano'ob táanxel tu'uxo') ku ts'o'okole' tukulta'ab ichil julio tak septiembree' u mo la'al 36 millones 502 mil 39 pesos ti' le óoxp'éel wi naala'. Beya' tak 30 ti' septiembre ti' u ja'abil 2011 mola'ab 129 millones 593 mil 421 pesos.

Je'el túun le u láak' age ncia'ob tu'ux ku k'a' amal bo'o lo'ob ti' Secretaría de Hacienda yano'ob ti' u láak' tu'uxo'ob wey tu lu'umil Yucataane' leyli' u bo'otiko'ob le 513 u t úulal jubilaado 'ob yéetel pe nsionaado'ob kaja'ano'ob ti' u méek'táankajilo'ob Acanc eh, Espita, Hunucmá, Izamal, Motul, Oxkutzcab, Peto, Progreso, Tekax, Temax, Ticul, Tizimin yéetel Valladolid. Le yli' xan je'el le ja'ab máano' le empresa'ob iliko'ob bix u bin u meyaj le jala'achil le k-lui'umjila' ku k'aba'tik Fitch Ratings Mexico y éetel H.R. Ratings de México, tu beetajo'ob junp'éel meyaj tu'ux tu yilajo'ob bix yanik le jala'achil tu yo'olal je'el u ts'a'abal p'aax ti'e'. Lela' u k'áat u ya'ale' yaan u páajtalil ti' u béeykunsik le mokt'aano'ob u beetmajo'ob tu yo'olal taak'ino', lela' ku beetik u k'ubik u yool máak ti' u jala'achil u lu'umil Yucatan, tu táan le máaxo'ob yéetel le molayo'ob ku taal u beet u meyaj u taak'ino'ob wey t-lu'umile'.

Diciembre tu ja'abil 2010 u jala'achil u lu'umil Yucataane' tu k'amaj junp'éel ju'un túuxta'ab ti' tumeen le aj beetaj al maj t'aa no'obo', tu'ux ku éejenta'al ka u p'ax

taak'in t ak t u y o'olal dos mil 600 millones de pesos, ba'ax kun meyaj u ti'al u beeta'al ti'al u beeta'al meyaj o'ob u ti'al kaaj, u ti'al u y antal ba'alo'ob k'abéet ti' kaaj. Beya', y éetel junp'éel m'úul meyaj i chil Secretaría de Hacienda y éetel Planeación y Presupuesto tu beetajo'ob u máanil ti'al u beeta'etiko'ob ti' le ja'ab yaniko'ona' junp'éel yáax molkt'aan ti'al u k'amiko'ob mil 300 millones de pesos (u yalabo' ya an u yil a'al u ti'al u ja'abil 2012). Je bix u jets'ik u t'aanil tu 'ux k u éejenta'al ti'ob u páajtal u k'áatiko'ob le taak'ino', lela' ku páajtal u beetik u meyajé' ichil u ja'abilo'ob 2011, 2012 yéetel 2013.

Beetchaj le ba'ax mokt'anta'an tu yéetel Secretaría de Hacienda y Crédito Público u ti'al u ts'a'abal ojéeltbil láaj óoxp'éel winaal le p'aaxo'ob yano'ob ti' Registro de Obligaciones y Empréstitos de la Entidad.

Tu y o'olal le programa ku k'aba'tik Programa de Cadenas Productivas, i chil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbil le m'áaxo'ob ku koonolo'ob ti' Instituto de Infraestructura de Carretera de Yucatán yéetel Instituto para la Construcción y Conservación de Obra Pública en Yucatán p'áato'ob ichil le programaa', tu yo'olal lelo' je'el u páajtal u cobrartik u facturaob séebe', ku ts'o'okole' leti' u jach kaabalil intereés ku k'áata'alo', bey xan je'el u páajtal u tsolxikinta'alo'ob tu yo'olal koonole'.

6.5 Saaskunaj yéetel u ts'a'abal ojéeltbil xuupo'ob ku beeta'al

Ichil le meyaj beetchaj tu ja'abil 2011, ts'a'ab k'ajóoltbil Normas Generales de Control Interno, le ba'axa' ku taasik le ba'axo'ob ku y a'aliko'ob bix un aj u kaláanta'al ba'al ichil junp'éel molay bey xan u chuunilo'ob u ti'al u meyejta'al junp'éel tsolt'aan u ti'al u bisik ma'alob bej le molayo'obo'.

Betchaj u ts'í ibilju'unil tu y o'olal le m'áaxo'ob ku bo'olo'obo' y éetel u chuunilo'ob u ti'al u beeta'al auditoria wáa u yila'al bix xupa'anil taak'in, lela' jóok'esa'ab ti' Diario Oficial le 9 ti' mayo ti' u ja'abil 2011, le je'elo'oba' beetchajo'obe' u ti'al u ya'ala'al

ba'axo'ob yóok'ol kun jéets'el u meyajil le auditoria ku beetik le Secretaría de Contraloría General ti' u jeejeláasil mola yo'obo', u ti'al ka sáa silkuunta'ak tu yich tuláakal máak' bix u yila'al u beetchajal le meyajjo'obo' yéetel u k'aláanta'al ka beeta'ak tu beelil, u ti'al lelo' ku táanilkuunsa'al le ba'alo'oba':

- Bixij yéetel u k'iinilo'ob ikil kun beetbil le meyajjo'obo'.
- Bixij yéetel ba'axo'ob kun beetbil u ti'al u ts'a'abal u yojéelt máak, u túuxta'al t'anbil, u ts'a'abal u yojéelt máax taka'an u pool, u k'áata'al ka u beet maak junp'éel ba'al, yéetel u láak' ba'alo'ob ka u k'áat juntúul jala'ach.
- Bixij yéetel u kúuchilil kéen u beet u meyaj le jala'acho'obo' u ti'al u yilik bix u bin junp'éel meyaj, u ya'alik bix u tukultik kéen u beetik u meyaj, le ba'axo'oba' je'el u páajtal u beetchajal tu yootoch le máax ku beeta'al auditoria ti'o', te'el tu'ux ku meyaj le jala'acho' wáa ka xi'ik ilbil tu'ux ku meyaj leti'.
- Ba'ax k'iino'ob ku ts'o'okesa'al le meyajjo'ob ts'o'ok u ch'a' chi'itpajalo'obo', bey xan le ba'axo'ob je'el u páajtal u jáawal u beeta'ale' u ti'al u ts'o'okesa'al le meyajjo'oba'.

Le Secretaría de Contraloría General aale' taakpaj ti' le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila', ti' meyajjo'ob yan u yil ka béeychajak u beetik le lu'umo'ob ba'ax unaj u beetiko'obo', le la' ikil ookik le Ley General de Contabilidad Gubernamental. Tu yéetel Secretaría de Hacienda taakpaj Secretaría de Planeación y Presupuesto yéetel Oficialía Mayor u ti'al u beeta'al le k'áatchi'ob tu yo'olal bix yaniko'ono', beeta'ab tumeen Secretaría de Hacienda y Crédito Público, tu yo'olal bix yanik le taak'ino'ob yéetel tu yo'olal buka'aj meyaj ts'o'ok u beeta'alo', bey xan u xaak'alil yéetel u yil a'al tu beel u ti'al u beetchajal Consejo Estatal de Armación Contable, lela' je bix u ya'alik le artículo decimo séptimo transitorio ti' Ley General de Contabilidad Gubernamental.

Ikil u k axaanta'al ka beetc hajak t u beeli l junp'eel m a'alob meyaj yéetel t u séeba'anil tu yo'olal taak'in yéetel tu yo'olal bix unaj u beeta'al u meyajé', bey xan u ti'al ka p'áatak sásasilil tuláakal ba'ax ku t'aan tu yo'olal taak'in yéetel u beetchaj tu beelil le jets't aano'ob u t i'al le m olayo'ob ya n ti' le lu 'umo'obo', káajsa'ab u meyajil u xaak'alil Revisiones Permanentes de Cont rol Int erno ti' 42 u p'ée lal molayo'ob, lela' tu yo'olal Buka'aj taak'in ts'o'ok u xu'upiko'ob yéetel buka'aj p'aatal ti'obi', lela ' k'ajóolta'a n bey Armonización Contable, ba'a x m eyajilo'ob unaj u beeta'al yéetel meyajó'ob ts'o'ok u beeta'alo'ob yaan ba'ax u yilo'ob tu yo'olal bix u jatsmiluba'ob u ti'al u meyajó'ob (estructura organica) ba'axo'ob suuk u meyaj ti'ob yéetel u káajal u meyajilo'ob u ti'al u k'u'ubul yéetel u ka'a'amal ba'alo'ob u ti'al u ts'o'okbal jump'eel jala'achil, je bix u jets'ik le almaj t'aano'.

Káaj u beetchajal mant ats' 14 u p' éelal u x aak'alil ti' Contr aloría Int erno ti' u Secretaría'lo'ob Contraloría General, ti' Desarrollo Urbano y Medio Ambiente, ti' Educación, ti Hacienda, t i' Fo mento Agropecuario y P esquero, t i' Foment o Económico, ti' Fomento Turístico, General de Gobierno, ti' Política Comunitaria y Social, ti' Planeació n y Presupuesto, ti' Trabajo y Pr evisión So cial yéetel t i' Juventud, bey xan ti' Consejería Jurídica yéetel Fiscalía General del Estado.

Le xaak'ala' táan u b eetchajal tu yo'olal 18 u p' éelal jaatsalilo'ob ti'al u bisa'al u xookil: Taak'in ku yo kol, taak'in ku bo'ot a'al ti' j-meyjulo 'ob, t aak'ino'ob suuk u xu'upulo'ob, ba'axo'ob ku ma'analo'ob, ba'axo'ob yan almacén, ba'axo'ob u bin u cobraata'al, buka'aj taak'in yan, ba'ax meyajilo'ob ts'o'ok u beetchaja l u ti'al kaaj, taak'in chéen ets'ekbal, U tsooli l bix binik u xu'upul taak'in yéetel buka'aj p'aatali', programa'ob ku meyajta'alo'ob, Fondos yéetel fideicomiso'ob, u beeta'al ba'alo'ob a'ala'an ti'ob tumeen auditoria, máaxo'ob unaj u bo'otik u im puesto'ob yéet el ba'axo'ob unaj u be etchajal je bix jets'a'anil tumeen Decreto de Presupuesto de Egresos del Gobierno del Estado de Yucatán para el Ejercicio Fiscal 2011.

Je bix u ya'alik u jets't'aanile', táakpaj ti' 70 u p'éelal k'uub yéetel k'aam t'i' 26 u p'éelal molayo'ob ti' sector paraestatal yéetel ti' boloo np'éel acto administrativo'ob u ti'al u yiliko'ob béeta'abij, bey xan u táakpajal ti' u beeta'al junp'éel tséel yéetel u k'askúunta'al ba'alo'ob mixba'al u beelalo'ob ti' kamp'éel paraestatal molayo'ob

Táakpaj xan ti' 104 u p'ée lal k'uub yéetel k'aam ti' 268 u p'éelal acto administratiivo'ob ti' u jeeje láasil molayo'ob, ichil o'obe' u k'a' amal bix xu pa'anil taak'in yéetel buka'aj p'aata li', u múuch'ikubáa com ités te cnico'ob, u beeta'al junp'éel tséel yéetel u k'askúunta'al nu'ukulo'ob mix ba'al u beelalo'ob, refaccioono'ob yéetel u láak' ba'alo'ob ku meyajo'ob, táakpaj xan ti' u k'uubu l taak'in yéetel nu'ukulo'ob, bey xan ti' u ch'a'abal u yoochel inventariob wáau tsoolil ba'axo'ob yano'ob, lela' ichil u láak' ba'alo'ob.

Le comisario'ob t'i' le paraestatal mola yo'obo' tu x ak'lajo'ob u meyajo'ob u jeejeláasil u molayilo'ob le jalachilo', le ju'uno'ob ku t'aano'ob tu y o'ola payalchi'ob beetchaja'ano'obo' le ba'ax y o'olal ku t'aan le meyaj u beet maj u jo'olpóopilo'obo' yéetel le mokt'aan u beetmajo'obo', bey xan u yila'al bix u bin le mokt'aano'ob beetchaja'ano'obo'. U ti'al u béeychajal u beeta'al le ba'ax k'ubeenta'an ti'ob ka u beeto'obo' beetchaj 119 u p'éelal múuch'meyajo'ob suuk u beetiko'ob yéetel 14 u p'éelale', le k'iin k'abéetchajij. Xak'alta'ab u yáax ts'íbil 140 acta'ob ti' le much'táa mbalo'ob beet a'abo'obo', yéet ele' le comisario'obo', t u ts'ajo'ob k'ajóoltbil 45 u p'ee al ju'uno'ob t'u'ux ku ya'aliko'ob bix meyajnajiko'ob ti' le ja'abo' yéetel ba'ax ku tukultiko'ob tu yo'olal, bey xan 14 u láako'obe' tu'ux ku ya'alik le comisario'ob tu yo'olal bix yanik taak'in meyajta'abo'ob tu ja'abil 2009.

U ti'al u yila'al buka'aj le meyajo'ob beetchaja'ano'obo', bey xan u ti'al ka ila'ak wáa beetchaja'an le bix a'ala'anil ti' u mokt'aanil, yéetel je bix u jets'mil u almaj t'aanile', xíimbata'ab t'i'al u yila'al bix u bin u meyajil 235 u p'ée lal kúuchi lo'ob, a'ala'an ts'oka'ano'ob tumeen 11 u p'éelal molayo'ob yéetel kúuchilo'ob ku meyajo'ob u ti'al

kaaj, ba'ax tu tojoltaj mil 721 miilones 726 mil 537 pesos. Ti' le xaa' al beetchaja' beeta' ab 131 u p' eelal ju' uno' ob tu' ux ku ya' ala' al ba' ax ku bin etik u beet a' al, ti' le buka' ajo' oba', ts'o' okesa' ab 110 u p' eelali', lela' tu tojoltaj 146 millones 202 mil 550 pesos, u yalab 21 u p' eelalo' taan u yila' al bix u bino' ob.

U ti' al u yila' al ba' ax kun beetbil tu yéetel le ba' axo' ob mina' a ti' le molayo' ob ku beetiko' ob junp' eelili' u e xpedienteil junp' eel me yaj ba' ax ku taasik ka' ach ma' u chúukpajal ju' uno' ob ka u ye' eso' ob bix binik u tukulta' al u beeta' al le meyajo' obo', bix bin ik u ts' í ibta' al tuláaka, bix kun bee tchajak, ba jux u tojol, m áaxo' ob k un meyajtik yéetel máa xo' ob kun beet ik le meyajo', tu winaalil febreroe', beetchaj le Guía para la Integración de Expedientes de Obra Pública a Precio Unitario, lela' junp' eel nu' ukul ku páajtal u yila' al, u ti' al u bisa' al u xookil yéetel ma' u p' a' atal u paach le k' ino' ob unaje', le ba' axa' ju jets' ik u yila' al wáa chúuka' an yéetel taan u beetchajal le ju' uno' ob je bix u ya' alik le ts' í ibo' ob yan ba' ax u yilo' ob tu yo' olal le meyajja'.

U ti' al ma' u p' a' atal u paach u beetchajal le meyajjo' ob jets' a' ano' ob ti' le mokt' aano' ob ti' al u beeta' al junp' eel meyaj u ti' al kaaj wey Yucataane', ma' a n junp' eel n u' ukul ti' al u meyaj ti' junp' eel laboratorio ku páajtal u bisa' al je' el tu' uxake', ti' al u yila' al waá ma' alob le ba' axo' ob ku beeta' al u meyaj u ti' al le najo' ob ku wa' akunsa' alo' obo', tu' ux jach ku meyajje' ti' le bejo' ob ku beeta' alo' obo' yéetel ti' ba' axo' ob ku beet a' alo' ob de concreto, u ti' al lela' ku beeta' al u meyaj ba' alo' ob je bix u ya' alik u jets' t' aani' lo' ob tu noj lu' umil Mexico bey ti' tu láak' noj luumo' ob, lela' u ti' al u jóok' sal material te' el tu' ux ku beeta' al le meyajo' obo', bey xan ti' le mejen kaajo' ob n áachtako' obo', tak u yila' al bix yaniko' ob yéetele ba' ax kun úuchul yéetelo' ob.

Beetchaj 42 u p' eelal mokt' aano' ob tu yéetel u jo' olpóo pilo' ob u jejeláasil molayo' ob ti Administración Pública Paraestatal u ti' al u páajtal u yúuchul m úul

meyaj tu yeéetelo'ob, bey xan 14 u p'éelal mokt'aano'ob ti'al u yúuchul múul meyaj tu y éetel molayo'o b ti' Administración Pública Centralizada, u ti'al u jets'iko'ob ba'ax kéen u beet jujuntúuli', ti'al u páajtal u múul meyajob ti'al u péektsilto'ob u mu'uk'ankuunspajal Sistema de Control Interno en la Administración Pública del Estado, lela' je bix u ya'alik u mokt'aanil Normas Generales de Control Interno del Gobierno del Estado de Yucatán.

Ti le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóolt bila' táak paj t i' o xp'éel meyajob: u máansa'al máako'ob ku meyajob, taak'in, bix u bin u xuupil yéetel ba'alo'ob wáa nu'ukulo'ob ti' Dirección de Defensoría Legal, le ba'axo'oba' máano'ob tu k'ab Instituto de Defensa Pública del Estado de Yucatán, bey junp'éel molay ku meyaj tu juunal ti' le Consejería Jurídica, leti'e' ku yilik bix u yúuchul meyaj yéetel bix u xu'upul taak'in. U máansala le j-meyjulo'obo', taak'in yéetel bix u bin u xu'upul yéetel u nu'ukulil ti' Procuraduría General de Justicia del Estado, ba'axo'ob xan máano'ob tu k'ab Fiscalía General del Estado de Yucatán.

U máansa'al j-meyjulo'ob, taak'in, b uka'aj taak'in tu kulta'an u meyaj bey xan nu'ukulo'ob ti' le Tribunal de Conciliación y Arbitraje para los Trabajadores al Servicio del Estado ti' Poder Judicial ikil ookik le Ley Orgánica del Poder Judicial del Estado de Yucatán le 1 ti' marzo ti' u ja'abil 2011.

U ti'al u páajtal u yáantpajal le mola yo'ob yéetel u láak' kúuchilo'ob u ti'al beetchajal le ba'ax ku ya'alik u almaj t'aanilo yeéetel u jets't'aanilo'ob u ti'al u contrata'arta'al u ma'anal wáa u majan bo'olta'al naj o'ob, wáa u k'áata'al meyajilo'ob wáa ti'al u beeta'al meyajob u ti'al kaaj yéetel wáa ba'ax u láak' ba'alo'obe' le Secretaría de la Contraloría General táakpaj ti' 396 u p'éelal u meyajil u contrata'arta'al meyajob u ti'al kaaj. Ti' le ba'ax yan u yil tu yéetel u ma'anal wáa ba'axe', u majan bo'olta'al wáa ba'ax yéetel ti' u láak' wáa ba'ax meyajile' t áakpaj t i' 123 meyajob t u'ux je'ek'ata'ab u yu'uba'al propuesta'ob

yéetel ti' 71 u p'é elal much't áambalo'ob ti' le Comit é de Adquisiciones, Arrendamientos y Servicios ti' u molayilo'ob Administración Pública del Estado.

Secretaría de Contraloría General tu j óok'esaj le bejo'ob unaj u bisa'al u ti'al u beetchajal le cuadro 8 yéetel 9 yan o'ob ti' le artículo 88 y éetel 89 ti' Decreto de Presupuesto de Egresos del Gobierno del Estado de Yucatán u ti'al u meyajta'al tu ja'abil 2011, ba'ax ku jets'ik jach buka'aj u ya'abil ku páajtal u ts'a'abal u ti'al le licitación pública, ba'ax ku pe ts'iko'ob le contrato'ob tats' wáa k u beet a'al t u yéetel payalt'aan ti' oxp'éel ti' le maano'obo', majan bo'ol wáa ba'ax, servicio'ob, meyaj u ti'al kaaj yéetel u láak' servicio'ob ku beeta'alo'obo' tu yéetel taak'in ku ts'a'abal ti' le molayo'ob wey tu lu'umil Yucataane'.

U ti'al u beetchajal tu beelil ba'ax ku jets'ik le almajt'aano'ob tu yo'olal le maano'ob ku beetchajalo'obo', majanbo'ol ti' wáa ba'ax, meyajo'ob ku k'áata'alo'ob yéetel meyajo'ob u ti'al kaaj, be y xan le ba'ax unaj u beetchajal je bix u ya'alik Ley de Actos y Procedimientos Administrativos káaj u chímpolt a'al 5 ti' junio ti' u ja'abil 2010, tu'ux ka'an sa'ab 70 u túulal u j-meyjulo'ob u ti'al kaaj ti' Secretaría de la Contraloría General.

Ts'a'ab u kúuchilil ti'al u y okol meyaj wáa u jáawal u meyaj máako'ob u ti'al kaa j máaxo'ob unaj u ya'aliko'ob ba'ax sen yan ti'ob tu yo'olal najo'ob yéetel u láak' ba'al ti' página electrónica ti' le Secretaría de la Contraloría, tu y éetele', le máaxo'ob jo'olbesiko'ob wáa ba'ax k úuchililo'obe' ti' administrativo wáa u láak' keetel je'el elat' ti' le mola yo'ob ku meyajo'ob u ti'al kaaj ti' le k-lu'umil a', tu túumbenkuunsajo'ob tu y áax jo'p'éel k'iini le winaalo'obo', le ba'ax je'el elat' tu yo'olal le j-meyjulo'obo' ku káajal ti' u jo'olpóopilo'ob tak ti' u jala'achil u lu'umil Yucatan.

Le ba'ax yan u yil tu yéetel Contraloría Social, tu yéetel busono'ob p'atano'ob ti' junp'éel kú uchulil wáa le ku bisa 'alo'ob ti' le méek'táankaajo'obo' wey t-lu'umile', peeksilta'ab u biskub áa u kajná alilo'ob kaaj yéetel le ja la'achila', ti' le kanja'ab meyaj ku beetik le jala'achi la' k'a'am 310 u p'éelal tak pololo'ob, ba'a xo'ob láa j ila'abo'ob.

U ti'al u túum benkuunsa'al le ba'ax jóo k'esa'an ti' u paginail internet ba'ax páaybe'en u ts'a'aba loj éeltbil ti' le Transparencia del Poder Ejecutivo, ti'al ka meyajnak tu beel yé etel ka be etchajak je'el bix u ya'alik Ley de Acceso a la Información Pública para el Estado y los Municipios de Yucatán, ts'o'ok u ka'anbesa'al tu yo'olal ju np'éelili' ba'ale' 162 j-me yjilo'ob ku meyaj o'ob ti' u jeejeláasil kúuchilo'ob ti' le molayo'obo' bey xan ti' le empresa'ob tu'ux ku meyaj ya'ab máako'obo'.

U ti'al u yéemel u k'áata'al taak'in tu yo'olal u beeta'al wáa ba'ax tramiteil ke x-ma' bo'olil ti' le ku beetik le jala'achila', ts'o'ok u ts'a'abal ka'anbesajo'ob maanal ti' tres mil u túula máako'ob ku meyaj o'ob ti' u jeejeláasil yéetel ti' tulá akal le mo yalo'ob ku meyaj o'ob u ti'al kaajo', tu'ux a'ala'ab ti'ob u jach talamil yéetel u k'aasil u k'áata'al taak'in tu yo'olal u beeta'al wáa ba'ax meyajil, kex wáa ma' u naj u bo'ota'ali', le taak'in ku sen beetik u x'u'upulo', le k'aas ku taasik ti' le kaaja', bey xan le meyaj jach k'abeet u beetchajal tumeen le j-meyjulo'ob ti' le jala'achila', ti'al ka u xu'ulso'obo'.

6.6 U ma'alobkuunta'al le meyaj ku beetchajal tumeen le jala'ach u ti'al kaajo'

Mantats' táan u tukult a'al u beeta'al u meyaj ekipo'ob yéetel u máansa'al información ti' Red Estatal de Voz de datos y Vídeo, tu yo'olal lelo' je'ets' ba'axo'ob unaj u beetchajal u ti'al u meyajta'al yéetel u yila'al ba'ax unaj u beeta'al u ti'al u

ts'aik jets'óolal ti' le red yan ti' le jala'achila'.

U ti'al u ts'a'abal u p'iis u meyaj, u yila'al yéetel u beeta'al u máanil ti'al u ma'anal u jeejeláasil nu'ukulo'ob ti' le sistema informatico, bey xan u ti'al u beetchajal u ti'al u yokol máak ti' le red yan ti' u jala'achil Yucat aane'. Beetchaj u jets 't'aanilo'ob: Bix kun ilbil yéetel bix kun okol máak t i' internet, u yila'al yéetel bix kun meyaj correo electrónico, u yila'al yé etel bix kun meyaj le telefono'ob yan te kúu chilo'obo', u ts'a'abal cable estructurado yéetel u yokeesa'al cable tu láak' tu'uxo'ob, bix kun beetbil u meyaj comput o'ob yéetel le ba'axo'ob yan tu báak'p aach, u beeta'al u meyaj Red Estatal de Voz Datos y Video, u ma'anal ba'alo'ob tu yo'ola información yéetel telecomunicaciones, u ts' iibil u ti'al u ts'áapa jal junp'éeel LAN, u ma'ana l sistema de aplicación, u beeta'al sistema ti' Softwer yéetel u beeta'al meyajo'ob, u beeta'al sitios Web bey xan u yila'al yéetel u beeta'al u meyaj Base de datos yéetel Repositorios Informáticos.

U ts'a'abal yéetel u configuraat'al jump'éeel kúuchil USE

Ti' le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila', configuraarta'ab yéetel k'u'ub junp'éeel túumben modulo USE –venta nilla Plaza Crist al yan Paseo de Mont ejo, lela' junp'éeel túum ben k úuchil tu'u x je'el u p áajtal u b in máak u ti'al u jóok'es le ju'uno'ob ku ts'aik Registro civil ichil jayp'éeel ba'alo'obe'.

U ti'al u túumbenkuunsa'ale', ts'a'ab xan u ts'ok ka'p'éeel modulo USE Ventanilla tu jeel le yan Plaza Fiestao', tu yéetel lela', táan u ya'abtal tu'ux antal le jala'achil le k-lu'umil t u táan k aajo', u ti'al u t s'aik u páajtalil ti' u beet ik je 'el ba'ax tramiteil k'abáaete' ti' kúuchilo'ob tu'ux jach ya'ab u bin máak.

U beeta'al k'áatchi'ob u ti'al u yantal nu'ukulo'ob ku páajtal u bisa'alo'ob tu láak' tu'ux u ti'al meyaj

U ti'al u yutsil kaaje', beetchaj junp'éeel k'áatchi' tu yo'olal nu'ukulo'ob ku bisa'alo'ob tu láak' tu'ux u ti'al u yila'al buka'aj kisbuuts'o'ob yan ti' le jala'achil le k-lu'umila'. Le ba'axa' tu jeel le nu'ukul yan bejl a' t u'ux ku yila'al buka'a j le k isbuuts'o'ob yano'obo', tumeen yaan ya'ab u láak' ba'axo'ob ti', ku ts'o''kole' ma'alob u meyaj.

Le nu'ukula' beeta'ab u ti'al m áaxo'ob ku mey ajo'ob ti' ad administrativo yéetel operativo ti' Sec retaría de Seguridad Pública. Beeta'ab t u yéetel formato JAVA yéetel u ti'al ka meyajnak ti' nu'ukulo'ob BlackBerry®.

U tüunbenkuunspajal bix u meyaj jala'achil

Tu wi naalil enero ti' u ja'abil 20 11 tüunbenkuunsa'ab le s istema gubernamentaalo'ob ku cha'ik u ts'íibta'al, u yokesa'al yéetel u jóok'esa'al ti' línea tuláakal b a'ax y an u yil tu yéetel le ta ak'in yan t i' Capi tulo 1000, be ya' ku béeykunsa'al ba'ax ku y a'alik le almaj t'aa Ley General de Contabilidad Gubernamental, bey xan je bix u ya'alik u jets't'aanilo'obe' yéetel le bejo'ob unaj u bisiko'ob, ba'ax jóok'esa'an tum een Consejo Nacional de Armonización Contable (CONAC).

Beetchaj xan le Sistema Integral de Armonización Contable Web ti' u jala'achil u lu'umil Yucatan, ti' le yáax jaats meyajó' chéen Recursos Humanos beetchaiij, le ba'ax je'ela' yaan u cha'ik u yila'al yéetel u bisa'al u xookil tuláakal ba'ax yan u yil bix u bin u be etchajal ba'a x u jets 'maj Le y General de Contabilida d Gubernamental.

U beetchajal bix unaj meyaj Promedefa

U ti'al u beeta'al junp'éeel ma'alob meyaj u ti'al kaaje', beeta'ab u meyaj le Sistema de la Procuraduría de la Defensa del Men or y la Familia (P rodemefa) le meyajá' yaan u ch a'ik u yil a'al u pe'et s'el l e información tu yo'olal le ba'axo'ob ku

k'áata'alo'ob yéetel tsolju'uno'ob tu y o'olal u yila'al ba'ax u k'áat kaaj tu yo'olal ba'axo'ob ku yilik Promedefa, bey xan u ts'aik ba'al ojéeltbil ti' le Sistema Nacional para el Desarrollo Integral de la Familia(DIF Nacional).

U beetchajl sitios Web

U túunbenkuunspajal sitio Web ti' u tsoolil le tramite'ob yéetel le meyaj ku beetik le jala'achila'

Je bix u ya'alik le ba'axo'ob ku kax aanta'al u ti'al u túum benkuunsa'al u bin kaaj mantats' táanile', beetchaj sitios Web ti' le Comisión para la Implementación de la Reforma en Materia de Seguridad y de Justicia en el Estado de Yucatán (Secretaría Ejecutiva) ti' Secretaría de Hacienda, Secretaría de Trabajo y Previsión Social, Centro Estatal de Desarrollo Municipal y Consejería Jurídica, ti' le Olimpiada Nacional 2011 yéetel Turismo Solidario. Le kúuchilo'oba' yaan ti'ob le ba'ax unaj u yantal ti' kúuchilo'ob bey ku ts'aiko'ob jets' óolalo'.

Ma'alokuunsa'ab ya'ab ba'alo'ob u ti'al u yokol máak ti' u jeeje láasil le jaatsalilo'ob yano'ob ti' le sitio bey xan ti' le Padron de Tramites y Servicios Estatales(PTS) yéetel ti' u tsoolil le meyajo'ob ku beetalo'ob ti' línea o', óol i' je bix u ts'aba l junp'éel nu'ululil kaaxan, ba'axo'ob ku meyajta'al, bix much'anail le meyajo'ob ku beetchajalo'obo', u ts'a'abal ojéeltbil u láak' ba'alo'ob tu yo'olal ba'axo'ob k'abéet u k'u'ubulo'ob, u tojo l wáa ba'ax, tu'ux ku p'áatal wáa tu'ux, yéetel u ma apail le kúuchilo'ob tu'ux ku ts'a'abal le servicio'obo'.

U mu'uk'a'ankuunspajal u meyaj REVDV

Ti u láak' ba'ale' beeychaj u ts'a'abal yéetel u configuraarta'al le enlace de punto a punto yéetel Switches MPLS u ti'al u mu'uk'a'ankuunspajal yéetel u meyaj tu beel le backbone ti' le Red Estatal de Servicios Electrónicos Gubernamentales. Ts'a'ab

xan 150 suscriptores WiMAX yéetel teleefono'ob IP ti' u jeejeláasil molayo'ob ti' le jala'achila', bey xan ti' u palacioil le méek'táankaajo'obo'.

Ts'a'ab xan 37 enlace in alambrico'ob ti' telecomunicaciones, yéetel t'i'in wakup'éeel kilometro'ob ti' fibra óptica, ba'a x tu t aasaj uts ti' u j eejeláasil molayilo'o b ku meyajo'ob u ti'al kaaj wey t-lu'umile'.

Ti' le ba'axo'ob yan u yil tu yo'olal u yokesa'al caable estructuraadoo', ts'a'ab 219 noodo'ob ti' daato'ob yéet el 183 u p'éelale' u ti'al u ju um u t'aan m áak ti' u jeejeláasil molayo'ob ti' le jala'achila'.

U ts'a'abal ka'anbesajo'ob tu yo'olal ma'alob meyajo'ob

Tu yo'olal ka'ambesaje', le ba'ax yan u yil tu yo'olal ma'alob meyaje', ts'o'ok u ts'a'abal 128 u p'éelal curso'ob ti' Filosofía 6S, tu'ux táakpaj tres mil 353 u túlal j-meyjulo'ob u ti'al kaaj ti' u jeejeláasil molayilo'ob wey t-lu'umile'. Lela' ku yáantaj u ti'al u yantal junp'éeel ma'alob tuukul u ti'al meyaj ichil le máaxo'ob ku meyajo'ob ti' u jala'achil u lu'umil Yucatana', yéetel ti'al u pakta'alo'ob ma'alobil.

U ti'al u beetchajal le Sistemas de Gestión de Calidad, k'abéet u táakpajal tuláakal máaxo'ob ku meyajo'ob u ti'al kaaj yano'ob ti' u j eejeláasil tu'uxo'obo', tu yo'olal lelo' ts'a'ab u jeejeláasil ka'anbesajo'ob, ichilo'obe': Introducción a los Sistemas de Calidad, Interpretación de la Norma ISO 9001:2008, Actualización de la Norma ISO 9001:2008, Formación de Auditores Internos, Administración de Procesos y Redacción de No Conformidades, tu'ux táakpaj dos mil 188 u túlal máako'ob.

U k'uchul tu láak' tu'ux le meyaj ku beetchajal ti'al u certificarta'al folio electrónico'obo'

17 t i' enero ti' 20 11 k a cha'ab u yojéelta'al bix u meya jtpajal le folio electrónico'obo', Registro Público de la Propiedad y el Comercio, beya' tu cha'aj u yantal ba'axo'ob u ti'al ma' u talamtal u xak'alta'al yéetel u yutskiinta'al u tsoolil le najo'ob yano'obo', beya' ku ts'áapaja l jets 'óo lalil t u yo' olal le najo'ob ts'iibtpaja'ano'ob wey tu lu'umil Yucataane'.

U túunbenkuunsa'al sitio Web ti' le jala'achilo'

Tu yo'olal mantats' táan u bin u k'éexel ya'abkach ba'alo'ob ku meyajta'al u ti'al kaaje', le jala'achila' tu je'ek'ataj junp'éel túunben pagina Web u ti'al tuláakal máak, lela' tu yéetel junp'éel nu'ukul ku k'aba'tik Web 2.0.

Beeta'ab u meyaj tu beelil le pagina Web u ti'al u imprimirta'al ba'alo'ob tu beelilo', ku ts 'o'okole' o kesa'ab u páaj talil u túu xta'al je ba 'ax yan ti' je máakalmáak paginaile', ti' corr eo electrónico yéetel u ti'al ka t a'akpajak ti' f ormato PDF, okesa'ab xan botón ti'ob u ti'al u páajtal u yilik le ba'ax u k'áat m áake' tu yéetel u láak' máako'obo'.

U túunbenkuunspajal u tsoolil najo'ob yano'ob

U ti'al u p 'áatal túumbenkuunsa'an u ju'unilo'ob le najo'obo', u bisa'al u xookil ti' Registro Público de la Propiedad Inmobiliaria Estatal, bey xan u yila'al jayp'éel yano'obe', beetchaj 192 u p'éelal xíimbalo'ob ti' le najo'ob yano'ob ichil Patrimonio Estataalo'.

Ti' le me yaj beetchaj ts 'o'ok u ch'achi'itpajalo' beeta'ab 192 ava luos, 192 cedula'ob, yéetel 192 u p'éelal u ju'unil bix yaniko'ob bey xan u jeejeláasil mokt'aano'ob, 13 u p'éelale' ti'al u p'áatal ti' máak ka'alikil ti' yani', jo'p'éele' u ti'al u p'áatal tu yáanal u t'aan u jeejeláasil molayo'ob ti' le jala'achila'.

U beetchajal le programa ACREDITA-BACH

Tu y éetel Colegio de Bachilleres wey Yucatán yéetel u ti'al u yá anta'al le máaxo'ob ku meyajo'ob ti' molayo'ob u ti'al kaaje', máaxo'ob tu yo'olal wáa ba' ax ma' páajchaj u ts'o'okesik u xokiko'ob u educac ión media superior, bey xan le máaxo'ob t u yo'olal wáa ba' axo'ob anchaj u p' atik u x ookiko'ob u bachilleraato'obe', be etchaj junp'ée l programa ku k' aba'tik Programa Acredita-Bach.

Tu wi naalil febrero t ak septiembre ti' u ja'abil 2011, tu t s'aj u k 'aaba'ob ti' le prograama' 254 u túulal máako'ob ku meyajo'ob ti' molayo'ob u ti'al kaaj, tu yo'olal túun junp'ée l yáax ka'anbesaj tu ch'aj o'obe', yaan u yantal u nu'ukulil ti'ob u ti'al máansiko'ob ma'alob junp'ée l p'iskaanbal, yéetel lela' ku páajtal u máansiko'ob u bachillerato'ob.

U ts'a'abl ka'anbesajo'ob

Ts'a'ab xan 419 curso'ob t u'ux táak paj siete mil 103 u t úulal máako'ob k u meyajo'ob u ti'al kaaj, tu y éetel le ba'axa' tu chukaj cuatro mil 415 hora'ob ka'anbesaj yéetel 86 mil 497 hora'ob ti' l e wíiniko'obo '. L e ka'ambesajo'oba ' ts'a'abla'ajo'ob ti' u kúuchililo'ob ka'ambesaj ti' u jeejeláasil le molayo'obo'.

U chíinpoolal máaxo'ob ku meyajo'ob u ti'al kaaj.

Tu y o'olal 10, 15, 20, 25,30 35 yéete l 40 ja'abo'ob meyaje' k'u'ub chíinpoolal ti' máaxo'ob ku meyajo'ob ti' molayo'ob u ti'al kaaj, tu yo'olal le buka'aja ja'ab meyaj u beetmajo'oba', t i' 651 u túulal j-mey julio'obe' k'u'ub cinco millones 127 mil 500 pesos.

6.7 Meyajo'ob ku beeta'alo'ob je bix u ya'alik alamj t'aane'

Ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' ts'a'ab k'ajóoltbil xan yéetel éejenta'ab tumeen Congreso del Estadoe', ka'p'éel almaj t'ano'ob: Ley de la Fiscalía General del Estado yéetel Ley del Instituto de la Defensoría Pública del Estado de Yucatán, le ka'p'éel almaj t'aa na' jach táaj k'abéet u t'ial u je'ets'el bix unaj u táakpajal jujunp'éel ti' le molayo'ob u ti'al u beetchajal le Sistema Penal Acusatorio y Oral.

Tu yo'olal xan u yila'al bix una ju ke'e'x el bix u taal u yúuchul meyajé', k'e'ex ukp'éel almaj t'aano'ob u tia'al u táakbesa'al bix kun úuchul meyaj yéetel túumben meyajó'ob ti' le sistema de justicia penal acusatorio. Ts'o'ok u ka'ambesa'a maanal ti' 750 u túulal máako'ob ku meyajtiko'ob le Túumben Sistema de Justicia Penal, tu yéetel 12 u p'éelal ka'ambesajo'ob. Beetchaj 40 u p'éelal meyajó'ob tu'ux táakpaj mil 263 u túulal máako'ob especialista'ob yéetel u kajná alilo'ob kaaj táak, ti'al ka okok tu poolo'ob le túumben ba'axo'oba'.

Tu yéetel le ba'ax ts'o'ok u ch'a'chi'itpajalo' beetchaj kúuchilo'ob ti'al u yu'uba'al le takpoolo'ob tu peeniilo'ob Jo', Uman yéet el Valladolid. Ku ts'o'okole' maansa'ab cuatro mil 546 u p'éelal spots u ti'al u ts'a'abal k'ajóoltbil le utso'ob ku taasik le sistema, táan xan u ka'an besa'al maanal 300 u túulal j-meyjulo'ob ti' 10 u p'éelal ka'ambesajo'ob tukulta'an u beeta'alo'ob. Tuláakal le meyajó'oba' ts'o'ok u beetik u yila'al Yucataán, be y jujunp'éel lu'um tu'ux ma'alob u meyajta'al le reforma penal, ba'ax ku tukulta'al unaj u beeta'al tu láak' tu'uxo'ob xan.

Tu yéetel le programa ku k'aba'tik Programa de Implementación de Medios Alternativos para la Solución de la Controversia k'u'ub certificado ti' 93 u túula máako'ob k'ajóolta'ano'ob be y Mediadores Público yéetel Privados, tu yéetel le ba'axa' táan u ts'o'okesa'al le ba'axo'ob p'aatalo'ob p'aachil maanal ti' lajunja'ab ka'acho', lela' tu yo'olal u yila'al ma' u ts'o'okol jujunp'éel ba'atelil yéetel k'uuxil.

Tu yéetel beetchajik le Instituto de Seguridad Jurídica Patrimonial de Yucatán, bey junp'éel molay ku meyaj u ti'al kaaj yéetel ma' tu depender ti' u láak' wáa tu'u xe', chéen leti' yan be y tu noj lu 'umul Mexicoe', ba 'ax ku m uch'kiintik u dire ccionil archivo notarial, Catastro yéetel Registro Público de la Propiedad del Estado, yaan u y ilik ba'ax u k'áat máak tu séeba'anil t umeen y an u m uch'kiintik tulá akal le meyajo'ob ku beetchajalo'ob tumen le direcciono'obo' ti' junp'éel tu'ux, beya' yaan u yéemsik le k'iino'ob ikil u xáa nta'al u beeta'al wáa ba'ax tramiteilo', bejla'e' ku beeta'al junpáay, ku ts'o'okole' junpáay xan u bo'olil je' ba'ax ka u beet máake', le ba'ax je'ela' jach yaan u cha'ik u beetchajal ma'alob meyaj yéetel u beetik u yantal jets' óolalil.

Tu yáax k'iiniil marzo ti' 2011 káaj u chíim polta'al le Ley del Instituto de Defensa Pública del Estado de Yucatán, junp'éel jets t'aan ku taasik ka'ana'an ba'alo'ob ku k'éexelo'ob ti' bix u m eyajo'ob y éetel bix u much'ikuba'ob je bix suukil u meyaj ka'ach Defensoría Legal del Estado, lela' bey u beetchajal junp'éel kúuchil ti'al u yila'al jach bix úuchik ba'alo'ob y éetel xan be y junp'éel m úuchil bix je' el u meyajtpajal u jóok'sa'al kom bil wáa ba'axo'ob tu yo'olal máako'ob k'ala'ano'obe' licitaciones de causa penal tu yo'olal u k'uchul u meyaj le procuración de justicia tak ti' u ya'abil u kajnáalilo'ob u lu'umil Yucatan.

Junp'éel ti' le ba'ax k'éex ti' le túumben molaya' leti' chowakkuunta'abik u yoorail u meyaj le asesor juridico'obo' u ti'al u ts'áapajal u láak' ba'axo'ob k'abéet ti' kaaj tu yo'olal jurídico, ti' má axo'ob ma' jach yaan taak'in ti'obi', beya' ku me yajo'ob láas óocho ja'atskab k'iin tak láas ocho áak'ab.

6 ti' diembreak ti' 2010 chowakkuunta'ab u k'iiniil u meyajt a'al le Diario Oficial del Gobierno del Estado, tu'ux ku jóok'sa'al x-ma' bo'olil ku ts'o'okole' 2 ti' mayoe' ti' le ja'aba', oke'sa'ab u notificacionil ti' audiencia yéetel u suplemento'obe' (junjaats'

ba'ax yo'olal ku t'aan ku jóok'esa'ali') le meyajá' leyli' chímpolta'an tu yéetel jets' t'aan Calidad ISO 9001:2008.

U ti'al u t'úmbenkuunsa'al bi xu taal u meyaj Registro Público de la Propiedad ts'o'ok u firmarta'al junp'éeel convenio ti'a l u yúuchul múul meyaj u ti'al u ts'a'abal taak'in tumene federacioone' u ti'al u yantal keetelil tu yéetel u láak' lu'umo'ob yan wey Me xico ku kaxaantiko'ob u t'úmben beeta'al ju np'éeel meyaj ma'alob je bix k'abéetil ti' le k'iino'oba'.

Tu y éetel le programa ku k'aba'tik Mi Identidad, mil 117 u túula l máako'ob páajchajk u yantal ti'ob u ju'unil tu'ux síjilo'ob kex tu jeel k'iin, beorae' je'el u páajtal u ua k axaantik meyajé', u t s'a'abal t's'aak ti', u ts'o'o kol u beel be y x an ti'al u yojéelta'al kuxa'an leti' u ti'al páajtal u máan u beet u máanil u yil je'e ba'axak ju'unile' k'abéete'. Ichil tuláakale' ts'o'ok u yáanta'al tres mil 228 u túulal máako'ob ikil káajik u meyaj le jala'achila'.

Tu yéetel le programa ku k'ab'atik Matrimonio Colectivos, anchaj jets' óolal ti' 996 u túulal máaxo'ob chéen múul kajankbalo' ob ka'achij, lela' t u taasaj uts ti' cinco mil 552 ju túulal m áako'ob ti' 12 u téenal beetchajik l e múul ts'o'okol beel ichil le jala'achila'.

Ti' le programa ku k'aba'tik Mi Nacionalidad okesa'ab Registro Civil le ju'uno'ob u ti'al máako'ob yano'ob tu láak' noj lu'umo', l ela' u ti'al 203 u túulal m áako'ob sijnáalo'ob tu láak' noj lu'um ba'ale' mexicano u taata'ob, tu yéetel lela' anchaj ti'ob u páajtalil u ya'ala'al mexicaano'ob. Ku ts'o'okole' bey xan tu yéetel le páajtalilo'ob ku ts'aik le al maj t'aanil je bix ti' le k-lu'umila' bey xan ti' u noj lu'umil Mexicoo', tu yéetel le ba'ax beetchaja', le máako'obo' anchaj u filiaciono'ob ti'al u k'ajólta'al máaxo'ob, beya' ku cha'ik u y antal ti'ob ba'alo'ob ma'alobtak óoli' je bix kaanbalil,

ka xi' ik ch'a' ts'aak bey xan ti' le meyajo'ob ku beet ik jal a'achilo'. Tu yéet el le prograamaa' táan u yáanta'al u ya'abil máak' maaya u ch'i'ibalil.

Tu yéetel le programa ku k'aba'tik Feria registral, na'ats' le meyaj je'ela' ti' mil 150 u túlulal máako'ob ti' j ach óotsil kúuchkabaalilo'ob kaja'ano'ob ti' mejen kaajo'o b ti' le k-lu'um ila' bey xan ti' le kajtalilo'ob yano'o b tu pach kaaj ti' Jo', máaxo'ob beorae' yaan u ju'unil ti'ob tu'ux ku ya'alik yaano'ob u ti'al u páajtal u beetik je'el ba'ax máanil u k'áato'obe' tu táan je'el ba'axak molayil ti' le jala'achila'.

Ichil le programa ku k'abatik Heredar, ba'ax ku kax aantike' ka a nak jets'oolalil ti' tuláakal máak u ti'al u eetik u testamento je'ek'ata'an tu táan juntúul notario ma' ko'oj u tojoli'. Chéen ka u chúukbes le ba'ax ku k'áata'al ti' yéetel jets'a'ano', beya' ku chíimpolta'al le ba'ax ku ya'alik máak beetmil le ju' uno', beyo' le k'iin kéen kíimike' ma' tu yanta'al ba'atelil ichil láak'tsilo'ob.

Octubre ti' 2010 t ak sept iembre ti' 2011 be etchaj 105 u p' éelal e xpediente'ob ba'axo'ob máansa'abo'ob ti' notario u ti'al u beetchajal testamento'ob u ti'al kaaj je'ek'ata'ak kéen k'uchuk tu k'iinil.

Ti xan ka káaj le programa ku k'aba'tik Heredar ti' u ja'abil 2009 t ak septiembre ti' 2011 ts'o'ok u beetchajal 429 u p'éelal expediente'ob

Diario Oficial de l Gobierno del Estado jóok'esa'an bey u seten m a'alobil ti' le ba'axo'ob ku ts'aiko'ob k'ajóolt bil ba'alo'ob tumeen jala'achil wey tu no j lu'umil Mexicoe', ku jóok'esa'a l junk'aal k'ino'ob ti' junp'éel winaal ku ts'o'okole' je'el u páajtal u jóok'sa'al ja'atskab k'iinile', tu taal u chíinil k'iin wá junp'éel especiaali'. Ti' le ku imprimirta'alo' je'el u páajtal u yantal ti' máak x-ma' bo'olile', ti' le pagina electrónica yan ti' le jala'achila', bey xan ti' le Consejería Jurídica, u yokol máak ti' le ba'ax ku jóok'esik le jala'achil ti' u ts'ook lajunja'abo'oba' bey junp'éel ba'al ku

beeta'al d e mas, le versión ele ctrónicaa' ku t úuxta'al sáasamaal t i' corr eo electrónico ti' 583 u túulal máako'ob u ts'aamaj u k'aaba'ob.

Ichil le ja'abil meyaj ku ts'a'abal k'ajóoltbila' u jala'achil u lu'umil Yucataane' ma' tu p'ataj u me yaj tu yéetel u túumbenkuunsik le orden jurídico estatal ikil tu ts 'ajil ti' Congreso del Estado 29 u p 'éelal iniciativa'ob ti' almaj t'aan, t u yo'olal lelo' le ka káaj u m eyaj tak septiembre t i' 2011 , le jala'achila' tu t úuxtaj ti' Congreso del Estadoe' 73 u p'éelal iniciativa'ob de ley, lela' junp'éel 62% ti' tuláakal yan ba'ax u yil yéetel marco jurídico estatal.

6.8 U ts'a'a bl ojéeltbil ti' kaaj le meyaj ku beetchajalo'

Le programa ku k'aba'tik Iniciativa México beetchaj wey tu lu'umil Yucataane' tu'ux tu yáantaj le Centro Nacional de Capacitación u ti'al le máaxo'ob ma' tu meyaj tu beelil u ts 'o'melo'obo'. B a'ax t u kax aantaje' u bino'ob ti' ju np'éel óot sil múuchkaabaalil tu chan kaajil Chicán, Tixméhuac tak tu jáal k'áak'náabil Celestún, tumeen mix juntéen u k'ajóolto'ob.

U ti'al u ts'a'abal ojéeltbil tu p'iis k'iin ikil kun táakpajal le jala'achil ti' le VI Congreso Mundial de Mediación, beetchaj Ciudad de Salta, Argentina, túux ta'ab ju np'éel equipo de prensa tu'u x bin juntúul rep ortero, juntúul f otógrafo yéetel juntúul camarógrafo, máaxo'ob tu t úuxtajo'ob le m eyaj be etchajo'obo' u ti'al u ts'a'abal k'ajóoltbil ti' medios de comunicación wey t-luumil yéetel ti' u noj lu'umil Mexicoe'.

Ts'a'ab áantaj ti' le feria beeta'ab Xmtakuilo' u ti'al u ts 'a'abal u n u'ukulil ti' le medios de comunicación ku páajtal u yokolo'ob u b eet u meyajjo'obo' , bey xan u ti'al u táakpaja l le artista'obo' te'el Teatro del Puebloo'. Le máaxo'ob bino'ob tu

k'aaba' u jeejeláasil le medios de comunicación' ts'a'ab tuláakal ba'ax k'abéet ti'ob ti'al u páajtal u beetiko'ob u meyajo'ob tu beelil.

Le múuch'kabila' tu ts'aj tuláakal ba'ax k'abéet u ti'al u beeta'al wey Yucataane' le Programa ku k'aba'atik Hoy tu winaalil marzo ti' le 2011. Country Club, u noj kaajil Valladolid, zona arqueológica Uxmal, Puertoil Progreso yé etel u Haciendail Santa Cruz Palomeque leti' le kúuchilo'ob meyajnaj u ti'al le prograamaa', lela' junp'éel programa jach y a'ab u yila'al ti'al ja'at skab k'ii nil. Le ba'ax je'ela' tu cha'aj u ts'a'abal k'ajóoltbil le jats'uts kúuchilo'ob yano'ob wey t-lu'umile', lela' u ti'al u kóol ya'ab máako'ob ti'al ka talako'ob xímbal weye'.

U ti'al u yáanta'al Secretaría de Salud', le Coordinación de Comunicación Social tu much'ubáa tu winaalil abril ti' le 2011 ti' le campaña de descacharrización u ti'al u yila'al wáa ku x u'ulsa'al le den gueo', le meyaja' beetchaj xan tu yéetel spots ti' radio yéetel ti' televisión, be y xan u ts'a'ik ojéeltbil ti' u jeejeláasil ba'alo'ob yan u yilo'ob tu yéetel le campañaa'. Le meyaj beetchaja' u ti'al kaaj, máax mantas unaj u yojéeltik ya'abkach ba'alo'ob ku beeta'alo'ob ti' kaaj tu yo'olal toj ólal.

Tu winaalil mayo ti' le 2011, be etchaj Expoferia Internacional de Turismo Habana Cuba, tu'ux payalt'anta'ab u lu'umil Yucatan, u ti'al lelo' ts'áapaj junp'éel estánd wáa u kúchilil ti'al u yantali'. Anchaj xan junp'éel nu'ukul u ti'al u meyaj le máako'ob ti' prensao' u ti'al u ts'a'iko'ob k'ajóoltbil le meyaj tu beetaj le jala'achil ti' le islaa'.

Wey Yucataane' beetchaj le Olimpiada Nacional 2011. K-lu'umile' pakta'ab tumeen ya'abkach máako'ob ti' tuláakal u noj lu'umil Mexico, lela' pajchaje' tu yo'olal u meyaj medios de comunicación, máax ti'ob ts'a'ab u páajtalil u beetik u meyajo'ob Hotel Español, tu'ux p'áat 156 reporteero'ob, tv Deportes p'áat tu yo'olal junp'éel winaal túulis ikil xáanchajik le evento'obo' yéetel tu be etaj enlaceo'ob via satelkit e yéetel u láak' kúuchilo'ob tu yo'olal 6 hora'ob sáansamaal.

Beeta'ab xan junp'éel noj ts'a óolal ti'al u beeta'al u ts'albilju'unil ocho u p'éelal u numeroil Gaceta Olimpica y a'ab u boonolil, yaan ti' 16 paagina'ob yéetel beeta'ab cinco mil u p'éelali', lela' t' o'ox ti' u jeejeláasil kúuchilo'ob tu'u x ku yúuchul báaxalo'ob, bee ta'ab xan ju np'éel pa gina Web u ti'al ju np'éel ketlaamil b'a'ax paájchaj tu yéetel ba'axo'ob ku beeta'a l bey xan yéetel oochelo'ob. Grupo A CIR, Radio Fórmula, Grupo Imagen yéetel Televisa Deportes, Network tu much'uba'ob ti'al u máanso'ob tu y oorail u yúuchul le ketlaamo'obo'. Le me yaja' tu cha'aj u ts'a'abal k'ajóoltbil le jats'uts kúuchilo'ob yano'ob weye', yéetel le utsil ku ts'aik ti' k-noj lu'umil yéetel ti' yóok'olkaab u taal kajtal máak weye'.

Óoxp'éel ja'ab meyajnajik x-ma' je'elelil le programa ku k'aba'tik La Hora Nacional Yucatán, lela' junp'éel meyaj ku beeta'al ti' radio beeta'an weye'. U kajnáalilo'ob u lu'umil Yucataane' páajchaj u yojéeltiko'ob u jeejeláasil yéetel k'a'ana'an ba'alo'ob, úuchben tsi kballo'ob y éetel tsikballo'ob beeta'ano'ob, ba'a xo'ob e'esiko'ob le ayik'alil yan to'on tu yo'olal k-miatsil yéetel ba'axo'ob suuk u beetik kaaj. Beya' táan u péeksilta'al u k'ajó ollta'al bix o'on, ba'a lo'ob k-ti'al y éetel t áan u ka'ansa'al u yaabilt máak tuláakal le jats'uts ba'alo'ob yan to'ono'.

Febrero ti' u ja'abil 2011, le revista electrónica Yucatan de Cerca tu chukaj ka'ja'ab jo'opok u jóok'ol. Tak ti' le k'iino'oba' ts'o'ok u ts'aik k'ajóoltbil ti' cibere' maanal ti' cien u p'éelal meyajob. Ikil u ts'aik u y óol máaxo'ob meyajtike' ts'o'ok u ts'a'abal k'ajóoltbil semanaal le meyaj ku beetik u jala'achil u lu'umil Yucataano'.

Diciembre ti' u ja'abil 2010 je'ek'ata'ab le kúuchil utskiinta'ab ti' canal 13, ba'ax tu tojolktaaj 425 mil 300 pesos, lela' u ti'al u y antal ma'alo b kúuchil ti'al u yúuchul meyaj, yéetel xan ti'al u ma'alobtal tuláakal ba'ax ku beetiko'ob, bey xan u ti'al ka ya'abchajak ba'ax ku beetiko'ob.

Sistema Tele Yucatané' tu manaj junp'éeel equipo digital de telefonía tu yo'olal 425 mil 487 pesos u ti'al u meyaj ti'ob, u ti'al televisioone' tu manaj (cámara , telepront, micrófono inalámbrico'ob, bey xan equipo ti'al u ma'alobta'al u yila'al ba'axo'ob ku máansiko'ob.

U ti'al u y áanta'al m áaxo'ob k'abéet ti'ob e' , le televisooraa' áantajnaj ti' u jeejeláasil m eyajo'ob yano'ob x -ma' b o'olil, óo li' je b ix ti' Consejo de la Comunicación, STIRT, Tóca te, Iniciativa M éxico, CI RT, AY PADEM, Cruz Roja Mexicana, Damnificados de Veracruz, tu yéetel le Orquesta Sinfónica de Yucatán, Red de Tele visoras Educ ativas de México, TV -UNAM, UNICEF, Fest ival Cervantino, teletón, INICC, Concitey, ICY, Manglar Seduma, XXI Ultreya Nacional, Colecta Nacional , IFE yéetel Conciencia del Voto.

Ts'a'b áantaj x an ti' le u jee jeláasil meya jo'oba': Fuego del Bicent enario, Feria Yucatán Xm atkuil, Expo-Comerc io, Otoño Cul tural, l a tem porada d e f útbol del equipo Venados de Yuc atán y la temporada de béisbol Leones de Yucatán ichil u l'aa'k' o'ob.

U ti'al u yantal táanil le emisora Yucatan F.M: tu túumbenkuunsaj u nu'ukulo'ob ikil ts'a'abik junp'éeel túumben antena yéetel junp'éeel túumben nu'ukul ti'al u ma'alobtal u juum yéetel u ma'alobkuunsa'al le kúuchil u ti'a l le k'iino'ob yaniko'ona', bey a' je'el u páajtal u be etik junp' éel ma'a lob meya j u ti'al tu láakal máaxo'ob ch'enxikintiko'obe'.

Su'ut ich maayat'aan tumeen:

Miguel Angel May May

Le meyaja' beeta'ab

Secretaría de Planeación y Presupuesto

Jo' Yucatan, México, octubre ti' u ja'abil 2011

